

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
ADLİ PSİKOLOJİ PROGRAMI

**BOŞANMIŞ EBEYNLER ile BOŞANMAMIŞ EBEVEYNLERİN LİSE BİRİNCİ, İKİNCİ,
ÜÇÜNCÜ SINIFLARINDA OKUYAN ÇOCUKLARININ SÜREKLİ ÖFKE ve ÖFKE İFADE
TARZI, BENLİK SAYGISI ve ANKSİYETE DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLAY ALTUNTAŞ

081111104

İstanbul, Eylül 2012

T. C.
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
ADLİ PSİKOLOJİ PROGRAMI

**BOŞANMIŞ EBEYNLER ile BOŞANMAMIŞ EBEVEYNLERİN LİSE BİRİNCİ, İKİNCİ,
ÜÇÜNCÜ SINIFLARINDA OKUYAN ÇOCUKLARININ SÜREKLİ ÖFKE ve ÖFKE İFADE
TARZI, BENLİK SAYGISI ve ANKSİYETE DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLAY ALTUNTAŞ

081111104

Danışman Öğretim Üyesi:

Yrd. Doç. Dr. E. Figen KARADAYI

İstanbul, Eylül 2012

TEZ ONAY SAYFASI

TARİH: .../.../.....

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Gülay ALTUNTAŞ'a ait BOŞANMIŞ EBEYNLER ile BOŞANMAMIŞ EBEVEYNLERİN LİSE BİRİNCİ, İKİNCİ, ÜÇÜNCÜ SINIFLARINDA OKUYAN ÇOCUKLARININ SÜREKLİ ÖFKE ve ÖFKE İFADE TARZI, BENLİK SAYGISI ve ANKSİYETE DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI adlı çalışma, jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

Başkan
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

(İmza)

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı (Danışman)

(İmza)

Üye.....
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Tez çalışma sürecim boyunca bana rehberlik eden, değerli bilgi ve tecrübelerini sunan, desteğini benden esirgemeyen başta danışmanım Yrd. Doç. Dr. Figen KARADAYI olmak üzere tüm değerli hocalarıma,

Tüm yaşamım boyunca bana emek veren, her türlü desteğini ve sevgisini hissettiren sevgili aileme,

Her zorlu süreçte olduğu gibi tez çalışmam boyunca da bana inanan ve başarıma gücü veren eşim Gökhan ALTUNTAŞ, ablam Zeynep EKŞİ, abim Yunus EKŞİ ve yengem Ümit EKŞİ'ye,

Bilgisini benimle paylaşan ve desteğini esirgemeyen dostum Mehmet Akif KARAKUŞ'a çok teşekkür ederim...

Eylül, 2012

Gülay ALTUNTAŞ

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarda okuyan çocuklarının sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeylerinin karşılaştırılmasıdır. Çalışmanın örneklemini İstanbul İlindeki Fenerbahçe, Pendik, Ümraniye ilçelerindeki toplam 4 liseye devam eden ve birinci, ikinci, üçüncü sınıflardaki öğrencilerden 128'i kız ve 72'si erkek olmak üzere toplam 200 öğrenci oluşturmuştur. Araştırmanın verileri, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı ölçeği, durumluluk kaygı envanteri, Rosenberg benlik saygısı ölçeği ve araştırmacı tarafından hazırlanan 16 soruluk Kişisel Bilgi Formu kullanılarak elde edilmiştir. Araştırmanın verileri, Korelasyon Tekniği, “Ki-Kare”, “t-test”, “ANOVA”, “LSD”, “Kruskal Wallis”, “Mann Whitney U” testleri uygulanarak çözümlenmiştir. Araştırmanın sonucunda, ebeveynleri boşanmış çocuklarla, ebeveynleri boşanmamış çocukların sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, benlik saygısı ve anksiyete düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Buna göre; Boşanmış ebeveynlerin çocuklarının, boşanmamış ebeveynlerin çocuklarına göre sürekli öfke düzeyi yüksek, benlik saygısı düşük, anksiyete düzeyleri yüksek olarak saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Ergenlik, Benlik Saygısı, Anksiyete, Öfke

ABSTRACT

The purpose of this study is to compare the trait anger and anger expression, self-esteem and anxiety levels in children attending high school first, second, third grades of divorced parents and undivorced parents. The sample of study includes total of 200 students including 128 girls and 72 boys from first, second and third grades and attending to 4 high schools in Fenerbahce, Pendik, Ümraniye districts, İstanbul. The data of study has been obtained by using trait anger and anger expression scale, state anxiety inventory, the Rosenberg self-esteem scale and 16-questions Personal Information Form prepared by the researcher. The data of study has been analyzed by applying Correlation Technique, "Chi-Square", "t-test", "ANOVA", "LSD", "Kruskal Wallis", "Mann-Whitney U" tests. At the end of study, it has been found that there is significant differences between children of divorced parents and children of undivorced parents in terms of the trait anger and anger expression, self-esteem and anxiety levels. According to this, it has been found that children of divorced parents has high trait anger, low self-esteem, high levels of anxiety than children of undivorced parents.

Keywords: Divorce, Adolescence, Self-Esteem, Anxiety, Anger

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR	xi
TABLolar	xii
GİRİŞ	1
1.1. Aile	4
1.1.1. Aile Modelleri	5
1.1.2. Aile Türleri.....	8
1.1.3. Aile İşlevleri (Fonksiyonları)	12
1.2. Boşanma	16
1.2.1. Tanımı	16
1.2.2. Boşanma Kuramları.....	18
1.2.3. Boşanmanın Eşler ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri	23
1.2.3.1. Boşanmanın Eşler Üzerinde Yarattığı Etkiler	24
1.2.3.2. Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Yarattığı Etkiler	26
1.2.4. Boşanma ve Ergenlik	27
1.2.5. Boşanma ve Benlik Saygısı.....	31
1.2.6. Boşanma ve Anksiyete	32
1.2.7. Boşanma ve Öfke	33

1.3. Ergenlik	35
1.3.1. Ergenliğin Tanımı	35
1.3.2. Ergenlik ile İlgili Kuramlar	36
1.3.3. Ergenliğin Boyutları	43
1.4. Benlik Saygısı	49
1.4.1. Tanımı	49
1.4.2. Benlik Saygısı ile İlgili Kuramlar	52
1.4.3. Benlik Saygısının Boyutları	55
1.4.4. Ergenlik Döneminde Benlik Saygısı	56
1.5. Anksiyete (Kaygı)	59
1.5.1. Tanımı	59
1.5.2. Anksiyete ile İlgili Kuramlar.....	61
1.5.3. Anksiyetenin Boyutları	64
1.5.4. Ergenlik Döneminde Anksiyete	65
1.6. Öfke	67
1.6.1. Tanımı	67
1.6.2. Öfke ile İlgili Kuramlar.....	70
1.6.3. Öfkenin Boyutları.....	73
1.6.4. Ergenlik Döneminde Öfke	75
1.7. Araştırmanın Amacı	76
1.8. Araştırmanın Önemi	79
YÖNTEM	81
2.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi	81
2.2. Veri Toplama	82
2.3. Veri Toplama Araçları	83
2.3.1. Durumluluk –Anksiyete Envanteri (State-Trait Anxiety Inventory)	83
2.3.2. Sürekli Öfke- Öfke Tarz Ölçeği (The State Trait Anger Scale).....	85
2.3.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (Rosenberg Self-Esteem Scale).....	86
2.3.4. Kişisel Bilgi Formu	87

2.4. İşlem.....	87
2.5. Verilerin Analizi	89
BULGULAR.....	91
3.1. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması.....	91
3.2. Araştırmaya Katılan Ergen Bireylerin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Test Puanlarındaki Farklılıklarının Karşılaştırılması	98
3.3. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Test Puanlarındaki Farklılıklarının Karşılaştırılması	116
3.4. Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Test Puanları Arasındaki Etkileşimin Karşılaştırılması.....	118
TARTIŞMA	122
4.1. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Arasındaki Anlamlı Farklılaşmaların Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi	123
4.1.1. Cinsiyet Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	123
4.1.2. Kardeş Sayısı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	124
4.1.3. Doğum Sırası Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	125
4.1.4. Anne-Baba Yaş Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	125
4.1.5. Anne-Baba Eğitimi Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	126
4.1.6. Anne-Baba Meslek Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	128
4.1.7. Sınıf Tekrarı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?	129
4.2. Araştırmaya Katılan Ergen Bireylerin Sosyo-Demografik Değişkenlere göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarındaki (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Farklılaşmaların İncelenmesi	130

4.2.1. Cinsiyet Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	130
4.2.2. Doğum Sırası Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	133
4.2.3. Kardeş Sayısı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	135
4.2.4. Ayrılık Yaşı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	136
4.2.5. Babanın-Annenin Yaşı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	137
4.2.6. Baba Eğitim Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	137
4.2.7. Babanın Mesleği Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	139
4.2.8. Anne Eğitim Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	140
4.2.9. Anne Çalışma Durumu Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	141
4.2.10. Sınıf Tekrarı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	143
4.2.11. Kimde Kaldığı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?	144

4.2.12. Anne-Babanın Yeniden Evlenmesi Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 145

4.3. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarındaki (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Farklılıkların İncelenmesi..... 146

4.3.1. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı Düzeylerinde Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 146

4.3.2. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Anksiyete Düzeylerinde Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 147

4.3.3. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Sürekli Öfke Düzeylerinde Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 148

4.3.4. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır? 149

4.4. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı Düzeyi, Anksiyete Düzeyi, Sürekli Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi..... 150

KAYNAKLAR 157

SİMGELER ve KISALTMALAR

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
OECD	Organisation for Economic Co-Operation and Development
ABD	Amerika Birleşik Devletleri

TABLÖLAR

Tablo 2.1	AnneBabanın Boşanması Değişkenine ait Frekans ve Yüzde Değerleri.....	81
Tablo 2.2	Araştırmada Kullanılan Testler.....	90
Tablo 3.1	Cinsiyet Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	91
Tablo 3.2	Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	92
Tablo 3.3	Doğum Sırası Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	92
Tablo 3.4	Babanın Yaşı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	93
Tablo 3.5	Babanın Eğitimi Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	93
Tablo 3.6	Babanın Mesleği Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	94
Tablo 3.7	Annenin Yaşı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	94
Tablo 3.8	Annenin Eğitimi Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	95
Tablo 3.9	Anne Çalışma Durumu Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	95

Tablo 3.10 Sınıf Tekrarı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları.....	96
Tablo 3.11 Anne-Babanın Yeniden Evlenmesi Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Frekans ve Yüzde Değerleri	96
Tablo 3.12 Kimle Kaldığı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Frekans ve Yüzde Değerleri.....	97
Tablo 3.13 Cinsiyet Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları	98
Tablo 3.14 Doğum Sırası Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA ve LSD Testi Sonuçları	100
Tablo 3.15 Kardeş Sayısı Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları	102
Tablo 3.16 Ayrılık Yaşı Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları	103
Tablo 3.17 Baba Yaş Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları	104
Tablo 3.18 Baba Eğitim Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA ve LSD Testi Sonuçları	105
Tablo 3.19 Baba Meslek Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis Testi Sonuçları.....	107
Tablo 3.20 Anne Yaş Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları	108

Tablo 3.21 Anne Eğitim Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA ve LSD Testi Sonuçları	109
Tablo 3.22 Anne Çalışma Durumu Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları	111
Tablo 3.23 Sınıf Tekrarı Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları.....	112
Tablo 3.24 Kimle Kaldığı Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları.....	114
Tablo 3.25 Yeniden Evlilik Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere yapılan t-testi Sonuçları.....	115
Tablo 3.26 Boşanma Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları.....	116
Tablo 3.27 Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerde Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutları (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Arasındaki Etkileşimi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları.....	119
Tablo 3.27a Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerde Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutları (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Arasındaki Etkileşimi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları	120
Tablo 3.27b Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerde Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutları (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Arasındaki Etkileşimi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları	121

1. BÖLÜM

GİRİŞ

İnsan, doğumundan ölümüne kadar devam eden yaşam çizgisi üzerinde devamlı bir gelişim gösterir. Bu bağlamda insan hayatını gösterdiği sistematik değişimlere göre genel hatlarıyla; bebeklik, çocukluk (okul öncesi-okul çağı), ergenlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerine ayırabiliriz (Sigelman & Rider, 2009).

Latince kökenli “yetişkinliğe doğru büyüyen” anlamındaki *adolescere* yükleminden türeyen ergenlik biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik değişimlerin görüldüğü bir geçişler dönemidir (Steinberg, 2005).

Ergenlik dönemi bazı yaklaşımlara göre bir kriz dönemi olarak kabul edilir. Kriz dönemi her kurama göre değişir. Erikson’a (1977) göre, birey kriz döneminde daha önceden kabul ettiği fikirleri, değerleri ve inançları, farklı hayat tarzları ve inanç sistemleri ile karşılaştırır, kendi hayat tarzını ve inanç sistemini geliştirir.

Ergen bireyin bebeklikten beri birbirini takip eden gelişim evrelerindeki deneyimlerini, ergenlik dönemindeki deneyimleri ile birlikte harmanlaması kimlik kavramı ile sonuçlanır (Erikson, 1968).

Birey ergenlik döneminde, kendi hayat tarzını ve inanç sistemini geliştirmesine rağmen ebeveynlerinin ilgi, destek ve rehberliğine fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır (Micucci, 2009). Bireyin, gelişimi süresince en çok ihtiyaç duyduğu şey, huzurlu ve sevgi dolu bir aile ortamıdır. Bireyin gelişimi tartışmasız en iyi aile ortamında gerçekleşir (Yörükoğlu, 2004).

Bütün toplumlarda varolan bir kurum olan aile, toplumsal kurumlar içinde en eski ve en önemlilerinden biridir. Aile evrensel bir kurum olmakla birlikte tanımlaması kolay değildir, çünkü her toplumun aile yapısı farklıdır (Özkalp ve Ark., 2004).

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan raporda “Aile; kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan; bireylerin cinsel, psikolojik, sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birim” şeklinde tanımlanmıştır (Bulut, 1993).

Medeni Kanun’un bazı maddelerinde ise dar anlamı ile “aile” tanımı yerine “evlilik birliği” kavramı kullanılmıştır (Samat, 2010). Türk Medenî Kanunu'nun "Aile Hukuku" adını taşıyan ikinci kitabının birinci kısmında evlilik hukuku düzenlenmiş ve birinci bölümde evlenme, ikinci bölümde boşanma yer almıştır (Doğan, 2003).

Medeni Kanun’un 185. maddesinin 1. fıkrasına göre, “Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur. Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler” (Resmi Gazete, 2001).

Ancak kimi durumlarda evlilik birliği boşanma ile birlikte yasal olarak sonlanmaktadır (Arnett, 1999). Bir tanıma göre boşanma bir çiftin evliliğini yasal olarak sonlandırması ve yeniden evlenebilmeleri için yasal bir engelinin kalmamasıdır (Butler, Scanlan, Robinson, Douglas & Murch, 2009). Başka bir tanıma göre boşanma, kişinin hayat arkadaşı hakkındaki umutlarının ve hayallerinin gerçekleşmediği bir geçiş sürecidir (Wolfelt, 2008).

Yapılan araştırmalar günümüzde evlenme oranlarının gün geçtikçe düştüğünü, boşanma oranlarının ise tam tersine artış gösterdiğini göstermektedir (Greenwood & Guner, 2009; OECD, 2011). Boşanmadaki yükselişin en çok gözlendiği ülkelerden biri olan Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk evliliklerin %40 ı boşanma ile sonlanırken, daha sonraki evliliklerin %60'ı boşanma ile sonlanmaktadır (Stein & Oler, 2010).

Boşanma psikolojik olarak çok stresli bir süreçtir ve doğurduğu sonuçlar ile insan yaşamı üzerinde büyük etkilere sahiptir (Lamanna & Riedmann, 2008). Bir çok çalışma boşanmış ailelerin çocuklarının davranış problemleri ve psikolojik uyumsuzluk belirtileri gösterme olasılıklarının daha yüksek, akademik başarılarının daha düşük, benlik saygılarının daha az, anksiyete vb. kayda değer pek çok sorunlarının daha fazla olduğunu göstermiştir (Clarke-Stewart & Brentano, 2006).

Ergenlik döneminde anne ve baba arasındaki evlilik birliğinin boşanma ile birlikte sonlanması birey için en yoğun stres kaynaklarından bir tanesidir (Arnett, 1999).

Fakat literatürde boşanmış ebeveynlere sahip ergenlerle ilgili yapılan çalışma sayısı son derece azdır. Özellikle, ergenlik döneminin karmaşası içinde boğulan bir birey için aile kavramındaki böylesine bir yıkım, pek çok farklı olumsuz davranışın baş göstermesine ve ergenlik döneminin daha da güç bir süreç olarak yaşanmasına sebep olacaktır.

Bu bakış açısıyla gerçekleştirilen bu araştırmada, boşanmanın ergenler üzerindeki olumsuz etkilerini öfke, benlik saygısı ve anksiyete düzeyinde incelemek ve boşanma sürecini yaşayan ergen bireyleri anlayabilmek amaçlanmıştır.

1.1. Aile

Özgüven'e (2000) göre aile, evlilik bağıyla başlayan, akrabalık ve sosyal bağlarla birbirlerine bağlanan, çeşitli rollere sahip, birbirlerini etkileyen, çoğunlukla aynı evde yaşayan fertlerden oluşan, üyelerinin cinsel, psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılayan, yaşanılan topluma uyumu sağlayan, toplumun temel bir birimi olarak tanımlanmaktadır.

Kongar'a (1970) göre ise ailenin yapısı toplumdan topluma değişiklik göstermekle birlikte her toplumda ortak olarak kabul edilen bazı özellikleri bulunmaktadır. Buna göre öncelikli olarak aile, her toplumda, her dönemde varlığını sürdürmüş olması nedeni ile aile evrensel bir kurumdur. Aile, bireylerin kişilik yapısının gelişmesinde ve sosyalleşme süreçlerinde temel öneme sahiptir. Bununla birlikte aile, sosyal ve hukuki kuralların şekillendirdiği ve düzene bağladığı bir yapıdır. Bireyler kendi

iradeleri ile serbestçe aile kurabilirler. Aile üyeleri birbirlerine karşı, ailenin duygusal bir temele dayanmış olmasının getirdiği sorunluluğu taşırlar.

Bell (1975) aileyi dört farklı şekilde tanımlamıştır. Bu tanımlardan ilkinde aile, üyelerinden birinin fikrine dayanarak onun duyguları ve fantezileri aracılığı ile tanımlanmaktadır. Psikolojide en çok kullanılan tanımlardan birisi budur. İkinci tanım aileyi büyüklüğüne göre ve kültürel bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu tanım ise sosyoloji ve sosyal psikolojide ortak kullanılan bir tanımdır. Üçüncü tanımda ise aile sosyal bir kurum olarak değerlendirilmekte ve çeşitli parçaların oluşturduğu bir sistem olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşım, aileyi küçük bir grup olarak incelemektedir. Dördüncü tanımda ise aile, toplumun değerleri ile sınırlı bir grup olarak kabul edilir. Buna göre aile, sınırları belirlenmiş açık ve kapalı bazı kurallar çerçevesinde oluşmuş kurumlardır (aktaran Nazlı, 2001).

1.1.1. Aile Modelleri

Kağıtçıbaşı'na (2009) göre, dört farklı aile modeli bulunmaktadır. Bunlar genel, karşılıklı bağımlılık, bağımsızlık ve karşılıklı duygusal bağımlılık modeli olarak isimlendirilmektedir:

Genel Model; Bu model, benliği ailenin içine, aileyi de kültürel ve sosyo-ekonomik çerçevenin içine oturtur ve aileyi hem sosyal hem de psikolojik özellikleriyle incelemektedir. Ailenin sosyal özellikleri aile yapısı açısından, psikolojik özellikleri ise etkileşim ve sosyalleşmeyi de içeren aile sistemi açısından ele alınmaktadır. Bu aynı zamanda işlevsel bir modeldir, çünkü aile etkileşim biçimleri ile benliğin

sosyalleşmesi ve gelişiminin altında yatan dinamiklere eğilmektedir. Bu genel modelde aile, içinde bulunduğu koşullarla etkileşim halinde irdelenir. Ayrıca bu bağlamsal modelde ailedeki değişim, sosyal değişme ve toplumsal gelişme ile dinamik bir etkileşim içinde oluşur. Örneğin, ailenin geniş veya çekirdek oluşu, düşük veya yüksek doğurganlık, kadının aile içindeki düşük veya yüksek statüsü, sosyo-ekonomik bağlamsal etmenlerle (yaşam koşullarıyla) ilgili olarak değerlendirilmektedir (Kağıtçıbaşı, 2009).

Karşılıklı Bağımlılık Modeli; Daha çok geleneksel toplumlardaki aile yapısını tanımlayan bu tip aileler çoğu zaman işlevsel geniş aile özelliği göstermektedir. Bu tür aileler, hane halkı yapısı bakımından çekirdek yapıya sahip olsalar da, tarımsal üretim ve tüketim, çocuk bakımı, evde yiyecek üretme gibi aile işlevlerinde geniş aile gibidirler. Bu da farklı kuşakları birbirine bağlayan yakın akraba ilişkilerini gerekli kılmaktadır. Düşük refah düzeyi ve tarımsal yaşam biçiminin yaygın olduğu toplumlarda görülen bu aile tipi, yaşlılık sigortası ve benzer sosyal güvence sistemlerinin bulunmadığı durumlarda, kuşaklararası karşılıklı duygusal ve maddi bağıllık içerir. Bu tip ailelerde yüksek doğurganlık düzeyi ve özellikle erkek evlat sahibi olmak önem taşır (Kağıtçıbaşı, 2009).

Bağımsızlık Modeli; Endüstrileşmiş, kentli, orta sınıf ve bireyciliğin öne çıktığı Batı toplumunun tipik aile modeli olan bu model, hem ailenin diğer ailelerden hem de aile bireylerinin birbirinden bağımsız ve ayrılmış olması üzerine kuruludur. Bağımsız aile modelinde nesiller birbirinden ayrılmıştır ve hem duygusal hem maddi kaynak yatırımı ana-babaya değil, çocuğa yönelmiştir. Buradaki birim, bireyselleşmiş çekirdek aile yapısıdır. Atasoyluluğun öneminin azalması ve refahın

artmasıyla kadının aile içindeki statüsü yükselmiş, erkek çocuk tercihi azalmış ve doğurganlık oranı düşmüştür. Eğitimin artan önemiyle, çocuk sahibi olmak aileye maddi bir yarar sağlamaktan çıkıp ekonomik bir yük haline gelmiştir. Çocuğun ekonomik değerinin azaldığı bir ortamda, çocuğa atfedilen psikolojik değer ön plana çıkar. Ancak, çocuğun psikolojik değeri çocuk sayısı ile ilintili olmadığından, yüksek doğurganlığa yol açmaz. Çocuğun maliyetinin artması da düşük doğurganlığa neden olur (Kağıtçıbaşı, 2009).

Bu ailelerdeki sosyalleşme değerleri ve aile etkileşimi, bağımsız, ayrılmış, belirgin sınırları olan bir benlik gelişimini doğurur. Birey ve aile düzeyindeki etkileşimler, birbirinden ayrı, birbiriyle örtüşmeyen kişiler arasında cereyan eder. Çocuk yetiştirmede denetime daha az yer verilir ve karşılıklı bağımlılık modelindeki yetkeci ana-baba davranışı, yerini serbest bırakan ana-baba davranışına bırakır. Bireyci ideolojiyle bağlantılı olarak özerklik önem kazanmıştır. Kuşaklararası maddi bağımlılığın en aza indiği sosyo-kültürel ve ekonomik bir bağlamda, bağımsızlığa ve kendine güvene değer verilir, çünkü artık, yaşlılık güvencesi için çocuğun ana-babaya sadakat duyması ve bağımlı olması gerekmemektedir. Bu tür bir sosyalleşme hem kuşaklararası hem kişilerarası bağımsızlığı doğurur. Bu modelin diğer bir özelliği, kadının statüsünün genel ve karşılıklı bağımlılık modeline göre yüksek oluşudur (Kağıtçıbaşı, 2009).

Karşılıklı Duygusal Bağlılık Modeli; Bağlılık kültürüne sahip, gelişmiş, kentleşmiş bölgelerde yaygın bu modelde, duygusal alanda karşılıklı bağlılık görülürken, maddi alanda hem birey hem aile düzeyinde bağımsızlık söz konusudur. Bağlılık kültürü süregeldiği için, aile, diğer akrabalara doğru genişlemiş durumdadır. Ancak,

paylaşılan etkinlikler, geleneksel karşılıklı bağımlılık modelinde görülen ortak tarımsal üretim ve tüketimden farklıdır. Aile ilişkileri, ataerkilliğin önemini yitirmesi, kadının aile içinde yükselen konumu, düşük doğurganlık oranı ve azalan erkek çocuk tercihi ile şekillenmiştir. Kuşaklarındaki duygusal bağıllık, genç yetişkinlerin duygusal yatırımlarını hem ana-babaya hem çocuklarına yönlendirmelerinden dolayı olur. Buna karşılık yaşlı ana-babaya maddi destek gerekmediğinden, maddi kaynak akışı sadece çocuklara doğru yöneliktir. Çocukların artan masrafiyle ve azalan ekonomik değeriyle birlikte, psikolojik değerleri ön plana çıkar. Böylece çocuk sahibi olma nedeni olarak sadece çocuğun sağladığı psikolojik doyumdur. Kuşaklararası karşılıklı duygusal bağıllık devam ettiği için sosyalleşmede aileye bağıllık, ana-baba denetimi ve duygusal bağıllığın önemi vurgulanır. Ancak, azalan maddi bağımsızlıktan dolayı bireysel sadakat ve özerkliğe de yer vardır. Bu da özerk-ilişkisel benliğin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Bu tip bir benlik hem ilişkiselliği hem de özerkliği kendi içinde barındırmaktadır. Burada özerklik, çocuğun bilişsel gelişimi, akademik başarısı açısından diğer modellere göre daha olumlu bir özelliktir. Bu modelde kısıtlayıcı, itaat odaklı, yetkeci anne babalığın yerini denetimli bir özerklik almıştır (Kağıtçıbaşı, 2009).

1.1.2. Aile Türleri

Aile tipleri hane halkı sayısına göre, otoriteye göre, evlilik sayısına göre ve eşin seçildiği gruba göre olmak üzere çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır.

Hane Halkı Sayısına Göre Aile Tipleri; 19. yüzyıldan itibaren gelişen endüstri devriminden sonra toplum yaşamında köklü değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler

sonucunda da aile yapısında da değişmeler oluşmuştur. En önemli değişikliklerin başında aile içerisindeki kişi sayıları gelmektedir (M. Poster, 1988). Buna göre, hane halkı sayısına göre aile tipleri kendi içerisinde geniş, çekirdek, geçiş, parçalanmış aile olarak isimlendirilmiş dört farklı gruba ayrılmaktadır:

- **Geniş Aile:** Kırsal alanda yaşayan, tarımla geçimini sağlayan, akrabalık bağları kuvvetli, aile adının önem ifade ettiği, erkeklerin karar almada ön planda olduğu, yaşlı erkeğin ya da erkeklerin aile sorumluluğunu üstlendiği, geleneklere bağlı bir aile tipidir (Gökçe, 2011). Birkaç kuşak aynı çatı altında yaşar ve geçimlerini genellikle toprağı işleyerek sağlarlar. Aile içi ve toplumsal ilişkiler geleneklere, törelere ve dini kurallara göre düzenlenir. Günlük yaşamda dışa kapalı olan bu ailelerde hiyerarşik bir düzen bulunmaktadır. Erken yaşta evliliğin yaygın olduğu bu aile tipinde eş seçiminde ailenin beklentisi ön plandadır (Uncu, 2002).
- **Çekirdek Aile:** Sanayi devriminden sonra yaşanan ekonomik değişime bağlı olarak tarımsal üretimin yerine endüstriye bağlı üretim yaygınlaşmıştır. Tarıma bağlı üretimde geniş aileler halinde yaşam daha ekonomik ve sürdürülebilmesi daha kolayken, köylerden endüstrinin yaygınlaştığı kentlere doğru nüfus hareketi ailelerin küçülmesine neden olmuştur. Çekirdek aile anne, baba ve çocuklardan oluşan iki kuşağı kapsayan ve evlilik bağı ile oluşmuş aile tipidir. Çekirdek ailede, ailenin diğer akrabaları ile ilişkileri sınırlıdır ve akrabaların aile üzerine uyguladıkları inanç, töre, siyaset gibi nedenlerle uyguladıkları baskı ve denetim azdır. Eş seçimi ve çocuk sayısı bireysel tercihlere göre belirlenir (Uncu, 2002).

- Geçiş Ailesi: Endüstileşmeye bağı olarak artan kırdan kente göçle birlikte aile yapısında yaşanan değışimle beraber, hem geleneksel hem de çekirdek aile yapılarını bir arada barındıran geçiş ailelerine ratlanmaktadır. Bu tip aileler görünüş olarak çekirdek aile görünümünde olmasına karşın görüş, duygu ve düşünce, değer yargıları, aile içi etkileşimde geniş aile özelliklerini sürdürmektedir. Bu aileler kent yaşantısına ekonomik olarak uyum sağladıkları halde, yaşam tarzı olarak uyum sağlayamadıklarından, dışa kapalı bir hayat yaşarlar ve daha çok kendi akrabalarıyla ya da kendi yörelerinden ailelerle ilişki ve dayanışma içinde olurlar. Bu nedenle kırsal alandaki yaşam biçimlerini devam ettirirken kent yaşamına uyum sağlamaya çalışan geçiş ailelerinde en önemli sorun kuşaklar arası çatışmadır (Özgüven, 2001; Uncu, 2002).
- Parçalanmış/Eksik Aile: Thornton ve Fricke'nin "ölüm, boşanma, ayrı yaşama gibi nedenlerle karı ve kocadan birinin ya da her ikisinin bulunmadığı aile tipi" olarak tanımladığı parçalanmış/eksik aile; boşanmış eşlerden biri ile çocuklardan oluştuğı gibi, evlilik bağı olmayan çiftler ve çocuklarından oluşabilmektedir (Dikeçligil'den aktaran, Günindi ve Giren, 2011).

Otoriteye Göre Aile Türleri: Ataerkil, anaerkil ve eşitlikçi olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır (Kasapoğlu, 2011):

- Ataerkil Aile: Özellikle kırsal kesimde yaygın biçimde görülen bu aile yapısında evin en yaşlı erkeğı evin revidir, geniş hak ve yetkilere sahiptir. Ailenin diğer üyeleri ona ve onun verdiğı kararlara itaatle yükümlüdür.

Geleneksel büyük ailelerde yaygın olan bu yönetim biçimine geleneksel değerlerin yaşatıldığı bazı çekirdek aile yapılarında da rastlanmaktadır.

- Anaerkil Aile: Çok da yaygın olmayan bir aile yapısıdır. Ataerkil ailede yaşlı erkeğe verilen hak ve yetkiler bu aile yapısında büyükanne ya da anneye verilmiştir. Ona bu gücü veren büyük ölçüde ekonomik bağımsızlığı veya mal varlığıdır. Ülkemizde en az görülen aile yapılanmasıdır.
- Eşitlikçi Aile: Günümüzün çağdaş aile tanımına uyan, yetki ve sorumlulukların eşler arasında eşit olarak paylaşıldığı demokratik bir aile modelidir. Aileyi ilgilendiren kararlara aile üyelerinin tümü katılır. Sosyal ve ekonomik değişimlere bağlı olarak bu yapıdaki ailelerin sayıları her geçen gün artmaktadır.

Evlilik Sayısına Göre Aile Türleri; Bu tip aileler, eş sayılarına göre gruplandırılmışlardır. Aile türleri; monogami ve Poligami olarak adlandırılmaktadır ve aşağıdaki şekildedir (Bağlı, Sezen, Özkalp'den aktaran Güneş, 2011):

- Monogami: Tek eşle evlenme anlamına gelmektedir.
- Poligami: Çok evlenme anlamına gelmektedir. Poligami de kendi içinde ikiye ayrılır: Poliandri ve Polijini. Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evlenmesine poliandri denir. Bu evlilik türüne az rastlanmaktadır. Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ise polijini olarak adlandırılır.

Eşin Seçildiği Gruba Göre Evlilik Türleri; Buna göre evlilik, endogami ve egzogami olmak üzere ikiye ayrılır (Güneş, 2011);

- Endogami: Aile içi evlilikte denir. “Kadın ya da erkeğin, üyesi olduğu sosyal gruptan bir kimse ile evlilik bağı kurmasının zorunlu olmasına içevlilik denir. Burada sözü geçen toplumsal grup soy, kabile, mezhep, sosyal sınıf, köy gibi farklı sosyolojik kategorileri içermektedir.
- Dışevlilik: Kadın ya da erkeğin evleneceği kişiyi üyesi olduğu grubun dışından seçmesidir.

1.1.3. Aile İşlevleri (Fonksiyonları)

Toplumun en küçük birimi olarak aile, insan yaşamında çok önemli bir işleve sahiptir. Aile toplumsallaşmanın birinci ve en etkili aşamasının gerçekleştiği yer olarak, toplumsal organizasyonun devamını sağlamaktadır (Bahar, 2009).

Ailelerin bazı temel fonksiyonları arasında insan neslinin devamı, çocuğun yetişmesi, aile üyelerinin bakımı, sevgi, gelişme ve disiplini sağlamak ve destekleyici bir çevre temin etmek sayılabilir. Gelişme aşamasına, yerel koşullara, kültür ve ailenin yapısına dayalı olan diğer fonksiyon ve ilişkiler ise giderek ailenin kendi dışındaki ilişkilerle olan etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Bunlar üretim faaliyetleri, ev işleri, sosyal ve kültürel normları beklentileri öğrenme; eğitim, sağlık ve beslenme ile diğer sosyal faaliyetlerdir. Bunların yanısıra, değerlerin yeni kuşaklara

aktarılması, korunması ve değişmesi, iletişim ve problem çözme gibi faaliyetleri de içerir (Nazlı, 2001).

Ancak, aileler, içinde buldukları toplumların özelliklerine göre yapı ve fonksiyonları bakımından farklılıklar gösterirler. Buna göre tüm toplumlar için geçerli olabilecek bir fonksiyon sıralaması yapmak zordur. Bununla beraber, bireyler üzerinde en çok etkili olan aile fonksiyonlarının fiziksel, biyolojik, duygusal sosyal ve ekonomik fonksiyonlar olduğu söylenebilir (İsmen, 2004).

Konu ile ilgili literatür incelendiğinde aile fonksiyonlarını tanımlama ve değerlendirmeye yönelik Circumplex Model, Beavers Modeli vb. değişik modellerle karşılaşılmaktadır.

Circumplex Model; Bütünlük, uyum ve iletişim üzerine kurulu bu modelde bütünlük, aile bireyleri arasındaki duygusal bağı ve yakınlığı anlatır. Bu modele göre bütünlüğün dört düzeyi vardır. Bunlar kopuk, ayrı, bağlı, iç içe olmak üzere aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Uncu, 2002):

- Bütünlük kavramının aşırı uçta olduğu ailelerde, yani iç içe ailelerde, aile üyelerinin bireysel kimlikleri kaybolmuştur. Aile, bir bütün oluşturmuştur ve aile bireyleri genellikle yaşamlarını dışa kapalı sürdürürler.
- Kopuk ailelerde ise birlik duygusu gelişmemiştir. Her bir birey diğerlerinden bağımsız yaşar. Ortak yaşamdan alınan zevkler ve duygusal paylaşımlar yoktur.

- Arada kalan ayrı ve bağı ailelerde ise, değişik derecelerde olmak üzere aile üyeleri arasında bağılık vardır. Kişiler kendilerini bağımsız hissederken ailenin diğer üyelerinin ihtiyaç ve mutluluğunu da önemser ve göz önünde bulundururlar.

Uyum, ailenin liderlik, rol ve ilişkilerindeki değişebilirliği anlatır. Aile uyumunun da dört derecesi tanımlanmıştır. Düzensiz, Esnek, Yapılandırılmış, Katı. Bu düzlemin her iki ucundaki aileler uyumsuz kabul edilir. Katı ailelerde kurallar isminden de anlaşılacağı gibi son derece katıdır. Tüm kararlar ailenin otoritesi tarafından alınır ve uygulanır. Buna karşılık düzensiz ailelerde çok az kural vardır. Disiplin yoktur. Ebeveynler çocukların davranışları karşısında dengeli bir tutum sergileyemezler. İki uç arasında kalan ailelerde ise demokratik bir ortam vardır. Aile içinde uyulması gereken belli kurallar söz konusudur. Ama bu kurallar aile üyelerinin katılımı ile belirlenmiş kurallardır ve değişmez değillerdir. Roller kişilerin niteliklerine ve beklentilerine uygun paylaşılmıştır. Çocuklar katı olmayan bir disiplin altındadır; ama çocukların ihtiyaç ve arzularına da önem verilir (Uncu, 2002).

İletişim, aile üyelerinin aralarındaki konuşabilme ve dinleyebilme yeteneğidir. Aktif dinleme, yargılamaktan kaçınma, özgür bırakma, empati, eşitleme, açık olma, tutarlı olma gibi pozitif iletişim özellikleri aileyi, circumplex modeldeki bir seviyeden diğerine taşıyabilir. Benzer şekilde negatif iletişim olarak kabul edilen; yargılama, denetleme, üstünlük taslama, katı tutum, zıtlık içeren mesajlar, çifte mesaj, gereğinden fazla kabullenme veya eleştirme, kişiselleştirme, günah keçisi haline getirme, hedef değiştirme ve sınırlar ise ailenin negatif yönde değişimine neden olabilir (Uncu, 2002).

Beavers Modeli; Bu modele göre, aile üyeleri birlikte olmaktan zevk alırlar, birbirlerini destekler ve cesaret verirler. Birbirleriyle açık bir iletişim içindedirler ve birbirlerine yakın olmakla beraber, kişisel farklılıklara saygı duyarlar. Kişiler arasında kendiliğinden oluşan bir etkileşim vardır. Davranış ve arzuların kontrolünden çok, her konuda fikir alış verişi vardır. Otorite, aşırı kontrol ve üstünlük yoktur (Işıloğlu, 2006).

Buna karşılık bu modele göre, üyelerin kişisel gelişimini sağlayamayan ve psikolojik doyum veremeyen aileler, işlevlerini yerine getiremiyor demektir. Beaver'e göre fonksiyonel olmayan ailelerde, üyeler karşılıklı iletişime kapalıdır. Dolaylı ilişkiler içindedirler. Kesin ve açık değildirler. Genellikle üyelerde benmerkezcilik hakimdir. Bu da önce yalnızlık, sonra da buna bağlı olarak ümitsizlik yaratır. Kişiler karşısındakilere onların beklediği şekilde davranır. Böylece birbirlerinin gerçek özelliklerini bilemezler. Üyeler duygusal sorunlarını birbirlerinden saklamak için büyük güç sarfederler. Sahte davranışlar oluşur. Kişi gerçek ihtiyaçlarını zayıf veya güçlü görünerek saklama yoluna gider. Bu tür ailelerde duygusal gelişim risk altındadır. Psikopatolojik reaksiyonların görülme olasılığı fazladır (Işıloğlu, 2006).

Fonksiyonel olan ve fonksiyonel olmayan ailelerin özellikleri genel olarak değerlendirildiğinde fonksiyonel aile "sağlıklı", fonksiyonel olmayan, yani işlevlerini beklenen düzeyde yerine getiremeyen aile de "sağlıksız" aile olarak tanımlanabilir (Işıloğlu, 2006).

Sonuç olarak yerine getirdiği fonksiyonların önemi nedeniyle toplumsal yapının merkezi unsurları arasında değerlendirilen aile, bugün geçmişte eşine çok az

rastlanılır risklerle karşı karşıyadır. Boşanmaların, tek ebeveynli ailelerin, nikâhsız birlikteliklerin, eşcinsel evliliklerin, evlilik dışı doğan çocukların sayısının artması; evlilik ve çocuk sahibi olmanın reddedilmesi veya mümkün olduğunca ertelenmesi, toplumsal yapının önemli bir unsuru olan aileyi fonksiyonlarını yerine getirme noktasında sıkıntıya sokmaktadır. Castells'in "ataerkil ailenin krizi" olarak nitelediği bu durum, sonuçları bakımından doğrudan aileyi, dolaylı yoldan ise toplumu etkilemektedir (Şentürk, 2008).

1.2. Boşanma

1.2.1. Tanımı

Birleşmiş Milletler'in (1991) yaptığı tanıma göre boşanma her ülkenin kendi kanunlarına göre evlilik birliğinin yasal olarak dağılması ve karı kocanın yeniden evlenmesinin önünde sivil, dini ve diğer hükümler kapsamında herhangi bir engel kalmamasıdır.

Boşanma hukuki kurallar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin, tarafların karı koca olarak hiçbir bağları kalmaksızın; fakat varsa ortak çocukların hakları saklı kalmak üzere mahkeme kararıyla sona erdirilmesi ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenmelerine olanak veren hukuki bir işlemdir (Arıkan, 1996).

Wolfelt'e (2008) göre boşanma, kişinin hayat arkadaşı hakkındaki umutlarını ve hayallerini yitirdiği bir geçiş sürecidir.

Johnston, Roseby ve Kuehnle'e (2009) göre boşanma genellikle kayıp ve ret süreçlerinin deneyimlendiği taraflardan birininin, nadiren ikisinin aynı anda istediği gönüllü bir terk alanıdır.

Uçan, Yazar ve Sayıl'a (2006) göre boşanma toplumsal, kültürel ve bireysel özellikler açısından farklılıklar gösterebilen, her bireyin farklı dinamikleri ile şekillenen kompleks ve çok boyutlu bir fenomen olup, uzun bir zaman diliminde gerçekleşen psikolojik ve sosyal bir süreçtir.

Korkut'a (2003) göre boşanma evli bireylerin bir arada kalmanın getirdiği sorunlar, uyumsuzluklar ve çatışma nedeniyle tıkanmaları durumunda ve yıpranma sürecine bir son vermek istediklerinde gündeme alınan çok boyutlu bir aile değişim sürecidir.

Öz ve Arifoğlu'na (2008) göre boşanma, aile yaşam döngüsü içinde gelişen ve aile üyelerinin rollerinde değişime yol açarak, psikolojik dengeyi bozan kriz durumudur.

Lamanna ve Riedmann (2009) duygusal, hukuki ve toplumsal boşanma olmak üzere 3 farklı boşanma tanımı yapmışlardır. Duygusal boşanma evli bireyler arasındaki olumlu duyguların ve iletişimin sonlanmasıdır. Yasal boşanma evlilik birliğinin bir mahkeme kararı ile resmi organlar tarafından sonlandırılmasıdır. Toplumsal boşanma evlilik birliği ile birlikte kurulan sosyal ilişki ve bağların sonlandırılıp yeni sosyal ilişki ve bağların kurulmadır.

1.2.2. Boşanma Kuramları

Sosyal Değiş Tokuş Kuramı: Sosyal Değiş Tokuş Kuramları içinde en öne çıkanı Levinger'in Sosyal Değiş Tokuş Kuramı'dır. Levinger'in Sosyal Değiş Tokuş Kuramı'na göre bir evlilik ilişkisi içerisinde çekicilikler, engeller ve alternatifler olmak üzere 3 temel faktör bulunur (aktaran Amato, Hohmann-Marriot, 2007).

Çekicilikler bir evlilik ilişkisi içindeki ödüller ile maliyetlerin farkıdır. Ödüller aşk, arkadaşlık, duygusal güven, eşin desteği, cinsel fayda vb. olumlu durumları içerirken maliyetler hayal kırıklığı, gerginlik, çatışmalar, endişe, sözel veya fiziksel saldırganlık vb. olumsuz durumları içerir. Genel olarak bireyler ödülleri yüksek, maliyetleri düşük evlilikler için motive olurlar. Ödüllerin düşük, maliyetlerin yüksek olması boşanma düşüncesine yol açabilir (Andersen, 2001; Amato, Hohmann-Marriot, 2007).

Engeller, evlilik ilişkisininin devam etmesini sağlayan ve boşanma sürecini zorlaştıran bileşenlerdir. Engeller ahlaki ve dini değerler, toplumsal damgalanma ile ilgili kaygılar, yasal kısıtlamalar, eşe duyulan mali bağımlılık vb. durumları içerir. Birey için engeller ne kadar güçlü ise boşanma o kadar zorlaşır (Andersen, 2001; Amato, Hohmann-Marriot 2007).

Üçüncü faktör olan alternatiflerin varlığı boşanmaya neden olabileceken, yokluğu evlilikteki istikrarı güçlendirir. Alternatifler yeni bir aşk, daha fazla bağımsızlık, kendini gerçekleştirme potansiyeli vb. içerir. Eğer birey alternatiflerinin çekiciliklerinin evlilik ilişkisininin çekiciliklerinden fazla olduğunu düşünüyorsa bu

bireyde boşanmaya neden olabilir (Andersen, 2001; Amato, Hohmann-Marriot 2007).

Kaslow'un Dialektik Modeli: Kaslow ve Schwartz, kendilerine Paul Bohannon'ın Boşanmanın Altı Durağı kuramını temel almış ve bunun üzerine dini boşanmayı eklemiştir. Bu aşamalardan her birisi sırasıyla geçilir ve aşağıdaki gibidir (aktaran Jenks & Everett 2002):

- Duygusal Boşanma: Bu aşamada evlilik devam etmektedir fakat eşlerden biri veya her ikisi de evliliklerinin bozulduğunu düşünür ve evliliklerini devam ettirme isteklerini sorgulamaya başlarlar. Bu aşamada umutsuzluk, depresyon, düşük benlik saygısı vb. gözükür. Eğer eşler evliliklerini devam ettiremeyeceklerini düşünürlerse ikinci aşamaya geçerler.
- Yasal Boşanma: Bu aşamada boşanma için yasal adımlar atılır ve boşanma için avukatlara, mahkemelere vb. başvurulur. Bu aşamada kendine acıma, çaresizlik, tartışmalar ve hatta intihara teşebbüsler görülebilir.
- Ekonomik Boşanma: Bireylerin mevcut ekonomik birimlerin bölünmesi, yeni evin bulunması, ödenecek nafakanın belirlenmesi vb. adımları içerir.
- Ortak- Ebeveyn Boşanma : Çocukların velayeti, eşlerin çocuklarını ne zaman göreceği, çocuklarla ne zaman ve nasıl görüşüleceği vb. adımları içerir. Boşanmış ebeveynler tarafından genellikle en acı verici süreç olarak tanımlanmaktadır.

- Topluluk Boşanması: Bireylerin arkadaş, aile vb. sosyal ilişkilerindeki değişiklikleri içerir. Bu aşamada boşanmış çiftlerin genellikle eski evli veya ortak arkadaşları ile ilişkilerinde bozulmalar meydana gelir. Fakat boşanma artık kesinleşmiştir ve boşanmış birey yeni dostluklar, etkinlikler ve yaşam biçimi geliştirmeye başlar
- Dini Boşanma: Bu aşamaya hristiyanlık inancında ve dindar kişiler arasında rastlanır. Hristiyanlık inancında boşanmak günah olduğu için boşanmış dindar bireyler duydukları suçluluğun etkisi ile kiliseye gider ve günah çıkarıp af dilerler
- Ruhsal Boşanma: Bu aşamada boşanan birey artık psikolojik ve duygusal olarak boşandığını kabullenmiştir ve kendini yeni bir birey olarak tanımlar.

Wiseman'in Kriz ve Yas Süreci: Wiseman, boşanan bireyin geçtiği psikolojik aşamaları tespit etmiştir. Bunlar aşağıdaki gibidir (aktaran Knox, Schacth 2010):

- Red Süreci: Birey evliliğindeki problemleri inkar eder veya bir dış sebebe bağlar. Partneriyle arasındaki fiziksel, duygusal, psikolojik vb. sorunların üstesinden gelmek için “bu normal bir durum”, “ilişkimiz iyi” vb. ifadeler kullanır.
- Kayıp veya Depresyon: Eşler, aralarında ciddi problemler olduğunu kabul ederler. Bir zamanlar çok yakın oldukları eşlerini kaybedecekleri ve hayatlarına

yalnız devam edecekleri gerçeğiyle yüzleştikleri için depresyon ve bununla ilişkili anksiyete gibi durumlar yaşayabilirler.

- **Öfke veya Kararsızlık:** Eşler birbirlerine karşı öfke, kin vb. duygular beslerler. Hatta bazen bu durum birbirlerine karşı gösterilen şiddete kadar gidebilir. Boşanma aşamasındaki bazı eşler ise gelecekleri hakkında duydukları kaygı nedeniyle kararsızlık yaşar ve bu nedenle bitmiş bir evliliği kendilerini güvende hissettikleri için devam ettirmek isteyebilirler.
- **Yeni Yaşam Tarzı ve Kimlik:** Eski eşler boşanmış ve bekar bireyler olarak yeni yaşamlarına başlarlar ve evli kimliklerinden sıyrılırlar. Bu dönemde tipik olarak erkekler daha fazla alkol içmeye başlar, bayanlar kız arkadaşlarından destek alırlar. Her iki cinsteki bireyler bu dönemde gelişigüzel cinsel ilişkilere başlayabilirler.
- **Kabul ve Entegrasyon:** Boşanmış bireyler öfkelerini kaybedip yeni durumlarını kabul ederler ve yeni ilişkilere başlarlar. Bazı bireyler ise bu durumu asla kabul edemezler ve devamlı şekilde evliliklerinin sonlanmasından eski eşlerini sorumlu tutarlar.

Bağlanma Kuramı: Boşanma ile ilgili diğer bir psikolojik kuram Bowlby'nin bağlanma kuramıdır. Bowlby, bağlanmayı bebek ve annesi veya birincil dereceden bakıcısı arasındaki duygusal bağ olarak tanımlamıştır. Mary Ainsworth, bağlanma teorisinin işlemsel adımlarını tanımlamıştır (Tüzün, Sayar 2006; Clarke-Stewart & Brentano 2006). Ainsworth'a göre bağlanma güvenli bağlanma ve güvensiz

bağlanma olarak ikiye ayrılır (aktaran Tüzün, Sayar 2006; aktaran Clarke-Stewart & Brentano 2006):

- Güvenli bağlanmaya sahip bebek anne kendisinden uzaklaştığında normal bir anksiyete yaşar ve anne geri döndüğünde ise mutlu bir şekilde karşılar.
- Güvensiz bağlanmada kendi içinde kararsız ve kaçınan bağlanma olarak ikiye ayrılır. Güvensiz-Kararsız bağlanmaya sahip bebek anne kendisinden uzaklaşırken aşırı üzüntü ve ayrılmak istememe davranışı gösterirken, anne geri döndüğünde öfkelenir ve anneyi reddeder. Güvensiz-Kaçınan bağlanmaya sahip bebek anne kendisinden uzaklaşırken sakin tepkisiz davranırken, anne geri döndüğünde anneyi reddeder ve kendisinden uzaklaştırır.

1980'lerde bağlanma kuramı yetişkinleri kapsayacak şekilde geliştirilmiştir. Yetişkinlerde bağlanma iki kişi arasındaki güçlü duygusal bağ anlamına gelmektedir ve ilişkilerde karşılıklık ve cinsel bileşeni içerir. Buna göre yetişkin bireylerin %50 - %60'ı güvenli bağlanma gösterirler. Güvenli bağlanma gösteren bebekler gibi yetişkinlerde güvenli bir üs olarak partnerlerini kullanırlar ve yakın ilişkilerinde samimiyet, yakınlık ve destek ararlar. Güvenli bağlanma gösteren bireyler eşleri tarafından romantik, sevecen, güvenilir ve iyi niyetli olarak tarif edilmektedir (Clarke-Stewart, Brentano 2006).

Yetişkin bireylerin %25-%30 u güvensiz-kaçınan bağlanma gösterirler. Güvensiz-kaçınan bağlanma gösteren bireyler diğer bireylere bağlanmaktan ve güvenmekten rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. İlişkilerinde duygusal mesafeyi korurlar,

samimiyetten kaçınırlar, şüpheli olma eğilimindedirler ve genellikle diğer bireyleri güvenilmez diye tarif ederler. Yetişkin bireylerin %15'i güvensiz-kararsız bağlanma gösterirler. İlişkilerinde takdir edilmediklerini, yanlış anlaşıldıklarını düşünürler. Aşırı duyarlı tepki ve davranışlar gösterirler, eşlerinin kendilerini terk etmesinden korku duyarlar. Güvensiz-kararsız bağlanma gösteren bireyler eşleri tarafından genellikle güvenilmez ve kararsız olarak tarif edilmektedir (Clarke-Stewart, Brentano, 2006).

Boşanma riskini inceleyen araştırmalar güvensiz bağlanma gösteren bireylerin boşanma ve yeniden evlenme riskinin yüksek olduğunu göstermiştir. Bağlanma kuramının bizim açımızdan bir diğer önemli faydası da; bağlanma kuramı, boşanmakta olan veya boşanan çiftlerin geçirdiği psikolojik süreçleri anlama konusunda bize yardımcı olurken, bağlanma stilleri ayrılma sürecindeki çiftleri anlamamızda ve buna uygun çözümler üretme konusunda bize yardımcı olmaktadır (Clarke-Stewart, Brentano, 2006).

1.2.3. Boşanmanın Eşler ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Evli çiftlerin birlikteliklerinin sona erdirilmesi süreci sadece evli çiftlere değil, başta onların çocuklarına, ailelerine, yakın çevresine ve sonuç itibarıyla tüm topluma yıkıcı psikolojik ve maddi etkiler yapmakta; toplumun sağlığını bozmaktadır (Sandalcılar, 2012).

Evliliğin bitmesi hem bireyler hem de çocuklar için bir dizi olumsuz sonuç doğurmaktadır. Boşanmanın ayrılan çift üzerinde, mali, sosyal, fiziksel ve ruhsal olarak olumsuz etkileri vardır.

1.2.3.1. Boşanmanın Eşler Üzerinde Yarattığı Etkiler

Boşanmanın eşler üzerindeki etkileri boşanma öncesi ve boşanma sonrası olarak iki bölümde incelenmektedir. Buna göre boşanma öncesi aşamalar, tarafların birbirleri hakkında daha önce farketmedikleri olumsuz özellikleri algılayıp onlara yoğunlaşmaları sürecini tanımlayan “düş kırıklığı”, eşler arasındaki sevgi ve paylaşımların azaldığı, olumsuz algıların arttığı “aşınma” ve geçimsizlik, birbirine yeterli olamama, eşlerin kendilerini ilişkiden çektiği “kopukluk” sürecidir (Özgüven, 2000).

Boşanma sonrası aşamalar ise gerçeği reddetme, kendini insanlardan ayırma, öfke, kaybedilenleri geri kazanmak için pazarlık, depresyon, gerçekleri kabul edip uyum sağlama süreçlerini tanımlayan “yas” aşaması ve tarafların boşanma sonrası yalnızlık, başarısızlık, gelecekle ilgili umutsuzluk, kötümserlik, benlik saygısının azalmasına bağlı olarak gelişen kimlik bunalımı ve aniden gelişen değişikliklere göre kendini yeniden tanımlama sürecini tanımlayan “ikinci ergenlik” aşamalarıdır (Özgüven, 2000).

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı araştırmaya göre boşanmanın kadınlar üzerindeki psikolojik etkilerinden bazıları şu şekildedir; Anneler boşanmadan sonraki ilk zamanlarda tek beveyin olarak

karşılaştıkları maddi sıkıntılar ve sosyal hayatta karşılaştıkları problemler nedeniyle çocuklarını yetiştirmekle ilgili yoğun endişe yaşamaktadırlar. Bir sorunla karşılaşmaları durumunda bu sorunu paylaşacakları kimseleri olmadığından ve çözüm konusunda tek başlarına kalmaları nedeniyle kendilerini yalnız ve boşluğa düşmüş gibi hissetmektedirler. Bazı kadınlar evliliklerini sürdürmeyi başaramadıklarını düşündüklerinden kendilerini buruk ve mutsuz hissetmektedirler. Bazı kadınlar tek ebeveynli aile olmayı çocuklarına nasıl açıklayacaklarını ve çocuklarının bu durumdan olumsuz etkileneceğini düşündüklerinden endişe yaşamaktadırlar. Eşi tarafından terkedilen ve eşinden haber alamayan bazı kadınlar uzun zaman sonra bile kaygı ve çaresizlik hissetmektedirler. Evliliklerinde büyük problemler yaşayan bazı kadınlar ise boşanma ile birlikte eşlerinin yokluğunda ayakta kalabildiklerini, çocukları ile kendilerine yeniden bir yaşam kurabildiklerini, kendilerini daha güçlü ve özgüvenli hissettiklerini veya evliliklerinde yaşadıkları duygusal ve fiziksel şiddet gibi sorunların ortadan kalkması ile kendilerini rahatlamış, huzurlu hissettiklerini ve daha mutlu bir yaşam sürdüklerini belirtmişlerdir (Korkmazlar, Beşpınar, 2011).

Gene aynı araştırmaya göre boşanmanın erkekler üzerindeki psikolojik etkilerinden bazıları aşağıdaki şekildedir; Erkekler boşanma ile birlikte ilk dönemlerde kendileri duygusal açıdan zayıf ve yetersiz hissetmektedirler. Çocuklarının velayetini alan babalar çocuklarını nasıl büyütecekleri ile ilgili yoğun kaygı yaşamaktadırlar. Ancak annelerden farklı olarak bababaların kaygısı ekonomik nedenlerden çok çocuk bakımı konusunda kendilerini yetersiz hissetmelerinden kaynaklanmaktadır. Boşanma ile birlikte erkeklerde yoğun acı, üzüntü, kızgınlık, kırgınlık ve öfke gibi duygular görülebilmektedir. Bazı erkeklerde boşanma nedeniyle pişmanlık, eşinin

yokluğu nedeniyle boşluğu düşme ve yalnızlık hissi görölmektedir. Yalnız bu duygu durumlar sosyal hayatın yanı sıra daha çok ev içinde yaşanmaktadır. Bazı erkekler ise boşanma ile birlikte evliliğin getirdiği sorumluluklardan kurtuldukları ve daha fazla sosyalleştikleri için kendilerini daha özgür ve mutlu hissettiklerini belirtmektedir (Korkmazlar, Beşpınar, 2011).

1.2.3.2. Boşanmanın Çocuklar Üzerinde Yarattığı Etkiler

Boşanma psikolojik, sosyal ve hukuki sonuçları olan, her bireyde farklı bir seyir izleyen, özellikle çocuklar üzerinde onarılması güç olumsuz etkiler bırakan bir süreçtir (Asiltürk, 2004). Boşanma ile birlikte çocuklarda çok çeşitli sosyal, duygusal, psikolojik ve fiziksel problemler başgösterebilir (Benedek, & Brown, 1998). Boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerinden bazıları aşağıdaki şekildedir (Benedek, & Brown, 1998):

- Doğdukları andan itibaren çocukların yetişkin birer birey olma yolunda yeni bilgi ve becerileri kazanmaları neredeyse anlaşılmaz şekilde hızlıdır. Fakat boşanma ile birlikte çocuk bir travma yaşar. Yaşanan bu travmanın etkisi ile birlikte çocuğun gelişimi sekteye uğrayabilir veya gelişimsel açıdan daha önce geçtiği bir önceki döneme regrese (gerileme) olabilir.
- Depresyon, anksiyete, ayrılık anksiyetesi, kişilik problemleri ve konsantrasyon eksikliği boşanmadan sonra çocuklarda görölebilen psikolojik problemlerden bazılarıdır.

- Ailenin dağılmasından dolayı çocuklarda yaşanan duygu durumlardan bazıları üzüntü, öfke, korku, kızgınlık ve yalnızlıktır. Ayrıca bazı çocuklar daha iyi bir çocuk olmadıkları, derslerinde daha başarılı olmadıkları vb. nedenlerle ebeveynlerinin boşandığını düşünerek suçluluk hissi yaşayabilirler.
- Bazı çocuklarda ders notlarında düşüşler görülebilir. Ayrıca okuldaki arkadaşları ile ilişkilerinde problemler ve saldırganlık gibi sosyal problemlerde görülebilir
- Boşanmanın yarattığı stres sonucu bazı çocuklarda uyku problemleri, mide, baş ve göğüs ağrıları, kramplar, anoreksiya nervoza ve bulimia gibi yeme problemleri görülebilir.

1.2.4. Boşanma ve Ergenlik

Ergenliğe geçişle birlikte çocukluk dönemi sonlanır ve birey yetişkinlik davranışları üzerine daha fazla çalışır, yeni bir kimlik arayışı başlatır, daha fazla sorumluluk üstlenir ve bağımsızlık talebi ile birlikte ailesi dışında sosyal bir dünya kurmak ister. Çocukluk döneminde ebeveynler bireyin en yakın arkadaşı iken ergenlik dönemi ile birlikte birey için akran grubu daha önemli hale gelmeye başlar. Fakat akran grubunun daha önemli hale gelmesi ve bağımsızlık isteği ergen bireyin tüm zamanını arkadaşlarıyla veya dışarıda geçirmesi demek değildir. Aksine bu dönemde ergen birey devamlı şekilde ailesi ile bağlantısını açık tutmak, yeni bir kimlik oluşturma sürecinde destek görmek ve sıkıntı yaşadığı durumlarda soluklanabileceği güvenli bir

liman olarak ailesine her zamandakinden fazla ihtiyaç duymaktadır (Pickhardt, 2006).

Boşanma ile birlikte ergen birey aileden beklediği istikrar, sosyal destek ve güvenliği kaybeder ve bununla birlikte her birey farklı tepkiler ortaya koyar. Gelişimsel durumuna göre ergen bireylerin boşanmaya gösterdiği tepkiler erken ergenlik, orta ergenlik, geç ergenlik ve bağımsızlık denemesi olarak dört dönemde incelenebilir. Bu dönemler aşağıdaki şekildedir (Pickhardt, 2006):

Erken Ergenlik (9-13 yaş); Eski talepler, beklentiler ve kısıtlamalara karşı isyan arzusunun görüldüğü dönemdir. Birey bu dönemde ergenliğe girer. Benlik saygısının düşmesi, isteksizlik, pasiflik, herşeyden duyulan hoşnutsuzluk, her şeye karşı eleştirel bir bakış ve çocukluk dönemindeki pozitif enerjinin aniden kaybolmuş gibi olması bu dönemde sık görülen durumlardır (Pickhardt, 2006).

Bu dönemde olumsuz tutum, asilik ve ilk deneyimleme gibi gelişimsel değişiklikler yaşanır. Olumsuz tutumun kaynağı ergenliğe geçen, yeni bir kimlik inşa eden ve daha yetişkin gibi davranmak isteyen bireye diğer bireylerin hala çocuk gibi davranmasıdır. “Bana çocuk gibi davranmayın”, “beni rahat bırakın” vb. tavırlar olumsuz tutuma örnektir. İsyan, olumsuz tutumun devamıdır. Kendine çocuk gibi davranılan ve hakları kısıtlanan birey isyan eder. “Ödevlerimi yapmak istemiyorum”, “dışarı çıkmak istiyorum, bana karışmaya hakkınız yok” vb. davranışlar isyana örnektir. İlk denemede isyanın devamıdır. Daha fazla özgürlük isteyen birey çok çeşitli davranımlar gösterir. Giyim tarzını değiştirme, farklı

müzikler dinleme, çeteye katılma, tütün ve alkol deneme vb. davranışlar ilk denemeye örnektir (Pickhardt, 2006).

Bu dönemde yaşanan boşanmanın etkisiyle benlik saygısını düşer, anksiyete, kişisel güvensizlik duygusu ve dünyevi korkular artar, aşırı uçta kimlikler inşa etme eğilimi görülür, olumsuz tutum, asilik ve ilk deneyimleme gibi gelişimsel değişiklikler çok daha yoğun yaşanır (Pickhardt, 2006).

Orta ergenlik (13-15 yaş); Akran grubu ile birlikte dünyevi özgürlükleri keşfetme arzusunun görüldüğü dönemdir. Orta ergenlik dönemi ile birlikte birey sosyal özgürlük elde etme çabası içine girer ve dış dünyayı tanımaya çalışır. Dış dünyayı keşfetmeye çalışan birey akran grupları ile çok fazla zaman geçirmeye ve ebeveynleri üzerinde baskı oluşturmaya başlar. Sosyal özgürlük daha önemli hale geldikçe ve birey ebeveynleri tarafından kısıtlandıkça kavgacı davranışlar görülebilir. Bu dönemde ergen birey her istediğinin hemen olmasını ister. Sabırsızlık ve öfke belirgin davranış biçimleridir (Pickhardt, 2006).

Boşanma ile birlikte dış dünyayı keşfetme çabasındaki birey, bu deneyimlemelerinden sonra döneceği güvenli limanı kaybeder. Bununla birlikte arkadaşlarına, arkadaşlarının ailelerine daha bağımlı olur ve akran grubunun baskılarına karşı daha açık hale gelir (Pickhardt, 2006).

Orta ergenlik döneminde özellikle boşanma ile birlikte çatışma ve yalan davranışları çok daha yoğun yaşanır. Çatışma ve yalanın her ikisi de sosyal özgürlük ile eşanlamdadır. Çatışma ebeveynler üzerinde baskı oluşturmak ve ebeveynin sınırlarını

zorlamak, yalan, yapılmak istenen bir şeyi gerçekleştirmek veya yapılan olumsuz bir davranışı örtbas etmek için kullanılır (Pickhardt, 2006).

Geç ergenlik (15-18 yaş); Daha yetişkin gibi davranma arzusunun yaşandığı dönemdir. Araba kullanma, bir işe girme, partilere katılma vb. davranışlar görülür. Bir kaç yıl içinde evden ayrılacak olması, mezuniyetin yaklaşması, gelecek için daha fazla düşünme gerekliliği vb. anksiyete oluşmasına neden olur (Pickhardt, 2006).

Boşanma ile birlikte yakın zamanda ailesinden ayrılacak ve kendi geleceği için mücadele edecek olan birey,bağımsızlık denemelerinin sonunda dönebileceği güvenli limanı kaybetmiş olur. Buda bireyde korku ve kaygının artmasına sebep olur (Pickhardt, 2006).

Bu dönemde boşanma ile birlikte görülebilecek diğer bazı davranışlar şiddetli öfke, yasalara karşı gelme, yaşanan acıyı unutmak için madde kullanımı ve yakınlık hissi yaşamak için cinsel aktivitedir (Pickhardt, 2006).

Bağımsızlık Denemesi (18-23 yaş); Bireyin bir işe başladığı veya üniversiteye gittiği, evden ilk kez uzaklaştığı, özgürlüklerini kazandığı ve beraberinde kira, fatura ödeme, vb. yalnız yaşamının getirdiği yükümlüklerle karşılaştığı, geleceğini planladığı, yeni sosyal deneyimler kazandığı ve gelişimsel eksikliklerini farketmediği bir dönemdir (Pickhardt, 2006).

Bu dönemde yaşanan boşanma birey için bölünmüş bir geleceğe ve bağlılık problemlerine neden olur. Bölünmüş gelecek bireyin istikrar sembolü olan ailesinin artık anne ve baba olarak ayrı bireylere bölünmesidir. Birey yaşamının geri kalan kısmında annesini ve babasını ne zamanlarda göreceği, aile ziyaretlerini ne şekilde yapacağı vb. bölünmüş geleceğe örnektir. Bağlılık problemi ise birey için istikrar sembolü olan ailesinin bölünmesiyle birlikte bireyin aşka, evliliğe, aileye, çocuk sahibi olmaya ve bağlılığa karşı olan tüm inancı sarsılmıştır (Pickhardt, 2006).

1.2.5. Boşanma ve Benlik Saygısı

Ergenliğin başlaması ve hormonal aktivitelerin artması ile birlikte ergen bireyin vücudunda çok hızlı değişimler görülür. Bu aşamadaki benzersiz gelişimsel yoğunluk psikolojik değişiklikler ile karakterizedir. Bu dönemde ergen birey dış dünyayı tanımaya, tamamen yeni bir kimlik inşa etmeye ve kendini yetişkinliğe hazırlamaya çalışmaktadır (Schave & Schave, 1989; Gullotta & Adams, 2005).

Bu aşamada yaşanan yoğun gelişimsel ve psikolojik değişimlerin etkisi ile birlikte ergen bireyin benlik saygısında düşüş görülür. Benlik saygısında görülen bu düşüş normal ve beklenen bir durumdur (Schave & Schave, 1989; Gullotta & Adams, 2005).

Yapılan araştırmalar ebeveynlerin destekleyici, sıcakkanlı vb. davranışları ile kendini güvende hisseden ergen bireylerde benlik saygısının daha yüksek, anksiyete, depresyon vb. problemlerin daha az görüldüğünü göstermektedir (Gullotta & Adams 2005).

Boşanma ile birlikte aile içi uyumu bozulan ergen bireyde benlik saygısı, boşanmamış ebeveyne sahip ergen bireylere göre daha fazla düşer ve bunun bir sonucu olarak depresif duygulanımlar, enerji azlığı, kendini yetersiz hissetme, görünümünü sevmeme, uyum problemleri, yeme bozuklukları vb. belirtiler çok daha yoğun olarak görülür (Gullotta & Adams 2005).

Chung ve Emery (2010) tarafından 12-15 yaşları arasında, boşanmış ebeveyne sahip 198 ve boşanmamış ebeveyne sahip 256, ergenlik dönemindeki birey üzerinde yapılan bir araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip ergen bireylerin benlik saygıları, boşanmamış ebeveyne sahip ergen bireylerin benlik saygılarına göre anlamlı derecede düşük bulunmuştur.

1.2.6. Boşanma ve Anksiyete

Ergenlik karmaşası içinde ailesinden ayrılık sürecinden geçmekte olan savunmasız durumdaki ergen gelişimsel değişiklikleri ve sorunları ile uğraşmaktayken boşanma ergen için ilave bir meydan okuma gibidir (Walper, Kruse, Noack & Schwarz, 2004).

Boşanma ile birlikte ergen birey ilk önce şoka uğrar ve kendisini mutsuz, üzgün ve yalnız hisseder. Güvenli bir üs olan ailesini kaybeden ergen birey için hayat dahada zor hale gelmiştir. Ergen birey yeni bir kimlik elde etmek, dış dünyayı keşfetmek, daha yetişkin gibi davranmak vb. gelişimsel ödevlerini gerçekleştirmeye çalışırken ailesinde, okulunda, arkadaşlarında, maddi ya da sosyal çevresinde çok büyük değişiklikler yaşar. Bununla birlikte anne babası boşanan ergen bireyde anksiyete

düzeyi artar (Wallerstein & Lewis, 2004; Walper, Kruse, Noack & Schwarz, 2004; Leung & Robson, 1990).

Boşanma ile birlikte ergenlerde anksiyeteyi artıran bir başka neden bireyin psikoseksüel gelişim ile ilgilidir. Ödipal komplekslerini gidermek ve takip edebileceği uygun bir psikoseksüel rol modeli için ergenlikteki bireyin her iki ebeveynede ihtiyacı vardır. Boşanma ile birlikte birey iki ebeveynli yaşamdan tek ebeveynli yaşama geçer. Bireysel ihtiyaçlarda meydana gelen bu dengesizlik bireyde anksiyeteyi artırır (Wolman, 1998).

Richardson ve McCabe (2001) tarafından boşanma deneyimini ergenlik döneminde (11-17 yaş arası) yaşamış 18-25 yaş arası, boşanmış ebeveyne sahip 76 ve boşanmamış ebeveyne sahip 91 üniversite öğrencisi üzerinde yapılan bir araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip üniversite öğrencilerinin anksiyete düzeyi, boşanmamış ebeveyne sahip üniversite öğrencilerinin anksiyete düzeyinden anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

1.2.7. Boşanma ve Öfke

Anne-babası ayrılmış ergen bireylerin neler hissettiklerini araştırmak için yapılan çalışmalarda; her ergenin boşanmaya gösterdiği tepkiler farklı olsada, ortak bir özellik olarak her bireyin boşanma sonrası üzüntü, kaygı ve sıklıkla öfke duygularını yaşadığı görülmektedir (Lebowitz, 1985; Wallerstein & Lewis, 2004).

Ergenlerin boşanma ile birlikte öfke duygusu yaşamalarının nedenlerinden bazıları şu şekildedir; Boşanma ergen bireyin kendi hayatı üzerinde büyük etkilere neden olmakla birlikte tamamen bireyin kontrolü dışında gerçekleşmektedir. Ergenlik döneminde yaşanan kimlik karmaşasının üzerine birde travmatik bir olay olarak boşanmanın gelmesi, bireyin kafasında “neden ben”, “neden şimdi”, “daha kötü bir zaman olamazdı” vb. soruların oluşmasına neden olur. Ayrıca boşanma ergen birey için yeni okul, yeni sorumluluklar, yeni ilişkiler ve maddi problemler gibi bir çok değişikliğide beraberinde getirir. Bu ve bunun gibi bir çok nedenden dolayı birey haksızlığa uğradığını düşünür ve öfke patlamaları yaşar (Lebowitz, 1985).

Öfke bazen ergen bireyin boşanan ebeveynlerinin hatalı bir karar verdiğini düşünmeleri ve “kötü” ebeveyn algısı ile beraber ebeveynlere karşıda yönelmektedir (Sayar, 2008; Lebowitz, 1985).

Hamama ve Ronen-Shenhav (2011) tarafından sekizinci ve dokuzuncu sınıflarda okuyan, boşanmış ebeveyne sahip 127 ve boşanmamış ebeveyne sahip 308, ergenlik dönemindeki bireyler üzerinde yapılan bir araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip ergen bireylerin öfke duyguları, boşanmamış ebeveyne sahip ergen bireylerin öfke duygularından anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

1.3. Ergenlik

1.3.1. Ergenliğin Tanımı

Santrock'a (2011) göre, ergenlik çocukluk ile genç erişkinlik dönemi arasında, hızlı fiziksel değişimlerin yaşandığı, bağımsızlık ve kimlik arayışının belirginleştiği, çocukluk dönemine göre daha mantıklı, soyut ve idealist düşüncelerin geliştiği, 10-12 yaşlarında başlayıp 18-21 yaşlarında sona eren gelişimsel bir geçiş dönemidir.

Yörükoğlu'na (2004) göre, ergenlik çocuklukla yetişkinlik arasında, 12 yaşından 21 yaşına kadar süren, ruhsal alanda önemli değişikliklerin belirdiği, gençlik veya delikanlılık adı da verilen, hızlı bir büyüme ve olgunlaşma çağıdır.

Cloutier'e (1982) göre, ergenlik bireyin ne bir çocuk, ne bir yetişkin olduğu, henüz kendi toplumsal sorumluluklarına sahip olmadığı, ama rollerini keşfedebileceği, sınavabileceği ve deneyebileceği bir ara evredir.

Yavuzer'e (2005) göre, ergenlik biyolojik, psikolojik, zihinsel, ve sosyal açıdan bir gelişme ve olgunlaşmanın gerçekleştiği, çocukluk yetişkinliğe geçiş dönemidir.

Micucci'ye (2001) göre, ergenlik, çocukluk ve yetişkinlik dönemi arasında, genç bireyin geleceği açısından ciddi etkileri olan ve psikososyal zorluklar içeren yüksek riskli bir dönemdir.

Hollinshead'a göre, ergenlik bireyin içinde bulunduğu toplumun onu artık bir çocuk olarak görmeyi bıraktığı, fakat ona henüz yetişkin statüsünü, rolünü ve işlevini tümüyle vermediği yaşam dönemi olarak tanımlanmaktadır (aktaran Yavuzer, 1996)

1.3.2. Ergenlik ile İlgili Kuramlar

Sigmound Freud'un Psikanalitik Kuramı ve Anna Freud; Freud'un psikanalitik kuramına göre insan gelişim 4 temel dönemden ve bir latens dönemden oluşur. Bireyin kişiliği ilk 5 yılı kapsayan infantil dönemde oluşur. İnfantil dönem kendi içinde oral (yaklaşık doğumdan 1 yaşına kadar), anal (yaklaşık 1-3 yaş arası) ve falllik (yaklaşık 3-5 yaş arası) dönem olmak üzere 3 dönemden oluşur (aktaran Miller, 2011).

Her dönemde zihinsel yapılar tarafından ele alınması gereken yeni ihtiyaçlar sunulur. Eğer birey herhangi bir aşamada ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkan çatışmaları çözülmezse bu bireyi tüm yaşamı boyunca etkiler. Latency (yaklaşık 5 yaşından ergenliğe kadar) dönemle birlikte genital döneme kadar gelişimsel olarak bir durgunluk ortaya çıkar (Miller, 2011).

Genital dönemle (ergenlik dönemi) gelişim tekrar başlar ve yetişkinlikle birlikte durur. Freud'un kuramına göre ergenlik cinsel ve üreme döneminin başlamasına işaret eder. Ergenlik dönemi sırasında birey infantil döneme geri dönüş yapar fakat bu geri dönüşün ilk infantil döneme göre 4 temel farklılığı vardır (aktaran Feist, 2008).

Birincisi ergen bireyler otoerotizm'den vazgeçmeli ve cinsel enerjilerini kendileri yerine başlarına başka bir kişiye yönlendirmelidir. İkincisi bu dönemde üreme artık mümkündür. Üçüncüsü penis kıskançlığı kızlarda bir süre daha devam etsede, vajina çocukluk dönemindeki penisin yerini alır. Erkeklerde ise vajina artık bir travma kaynağı olmaktan çok, aranan bir kadın organı olacaktır. Dördüncüsü tüm cinsel sürücüler daha eksiksiz bir organizasyon halini alır ve birincil kişilerde haz kaynağı işlevi gören ağız, anüs vb. diğer organlar artık üreme organına yardımcı pozisyon alırlar (Feist, 2008).

Sigmound Freud'un kızı Anna Freud'un ergen psikanalizinin de hem erişkin hem de çocuk psikanalizinden farklı olması gerektiğini öne sürmüş ve ergenliğe ait cinsel dürtüler ile çocukluğa ait cinsel dürtüler arasındaki temel farklara açıklık getirmiştir. Anna Freud ergenlikte güçlenen dürtülerin kişisel denetimi zayıflatabileceğini bu nedenle tepkiselliğin artabileceğini ve uyumun bozulabileceğini belirtmiştir. Uyumu bozabilecek diğer faktör ise dürtülerin aşırı biçimde bastırılması ve bu nedenle iç gerilimin artmasıdır. Dürtüler tarafından aşılma ve dürtülerin aşırı biçimde bastırılması şeklindeki bu iki karşıt eğilim "aşk-nefret", "ben merkezilik-aşırı cömertlik" vb. pek çok ergen davranışının kaynağını oluşturur. Anna Freud'a göre denetim ve libidinal doyum arasında bir denge kurmak için gösterilen çaba ergen bireyin yürüttüğü içsel savaşı dile getirir (aktaran Onur, 2005; aktaran Parman, 1998)

Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı; Piaget'e göre insan devamlı bir gelişim içindedir, yaşamı boyunca yeni bilgiler ile karşılaşır, bu bilgileri özümser ve uyum gösterir. Doğumdan ölüme kadar gelişimin her aşamasında bu temel mantık kullanılır (aktaran Kowalski, Westen, 2011).

Piaget'in bilişsel gelişim kuramı dört dönemden oluşmaktadır. Her birey için bu dönemler yaşa ve gelişime göre farklılık gösterebilir, aşamaların biri bitmeden diğeri başlayamaz, aşamaların sırası değişmez ve her bir dönem bir önceki dönemin kazanımları üzerine inşa edilir (aktaran Kowalski, Westen, 2011). Bu aşamalar aşağıdaki şekildedir (aktaran Berger, 2008; aktaran Berk, 2009):

- Duyusal-Motor Dönem (0-2 Yaş): Bebekler dünyayı anlamak için duyuları ve yeteneklerini kullanmaktadır. Hiç bir kavramsal veya yansıtıcı düşünceleri yoktur. Nesne devamlılığı kavramının ilk temelleri atılmaya başlar. Zihinsel fonksiyonlar yoluyla düşünmeyi öğrenmeye başlar.
- İşlem Öncesi Dönem (2-7 yaş): Çocuklar sihirli ve şiirsel olduklarını düşündükleri için dünyayı anlamak için dillerini kullanmaya başlarlar. Dil kendini ifade de önemli bir araç haline gelir. Benmerkezci düşünürler, dünyayı tamamen kendi bakış açılarıyla algırlar. Hayal güçleri gelişmeye başlar.
- Somut İşlemler Dönemi (7-12 yaş): Çocuklar mantıksal işlemler veya ilkeleri anlamak ve yorumlamak için nesnel ve rasyonel deneyimlerini kullanırlar. Düşünceleri kişisel olarak gördükleri, duydukları, dokundukları ve deneyimledikleri şeylerle sınırlıdır. Sayılar, sınıflandırma ve diğeri bir çok bilimsel fikri öğrenirler.
- Soyut İşlemler Dönemi (12 yaş ve üzeri): Ergenlik döneminde içine alan bu dönemde artık somut işlemler devresindeki gibi düşünce kişisel deneyimleri ile

sınırlı değildir, soyut düşünme başlar. Piaget'e göre soyut düşüncenin temelinde hipotetik-varsayımsal mantık ve önermesel düşünce yatmaktadır.

Piaget'e göre ergenlik döneminde birey ilk olarak hipotetik-varsayımsal düşüncüyü kazanır. Hipotetik-varsayımsal düşünce kısaca, birey bir sorun ile karşılaştığında önce sonucu etkileyebilecek değişkenler hakkında hipotez ve tahminler üretir. Sonra bu hipotezlerden mantıklı, test edilebilir olanları gerçek dünyada doğrular. Eğer hipotez gerçekleşmediyse diğer hipotezleri test etmeye başlar. Oysa somut işlemler dönemindeki çocuk aklına gelen ilk çözümü dener ve başarısız olması durumunda başka bir çözüm düşünmez (aktaran Berger, 2008; aktaran Berk, 2009).

Piaget'e göre ergenlik dönemindeki bir diğer kazanım önermesel düşüncedir. Tümevarımsal muhakeme çocukluk döneminden itibaren gelişmektedir. Soyut düşüncenin gelişmesi ile birlikte 14 yaş civarında tümden-varımsal muhakemede gelişmeye başlar ve bununla birlikte önermesel düşünce oluşur.. Bir örnekle açıklamak gerekirse bir çocuğun aklı: "Bu vak vaklıyan ve paytak paytak yürüyen bir yaratık. Ördekler paytak paytak yürür ve vak vaklar. O zaman bu bir ördek" şeklinde işler. Tüme-varımsal muhakemede, parçalar (vak vaklamak ve paytak paytak yürümek) işlenir ve ortaya genel bir sonuç (bu bir ördek) çıkar. Tümden-varımsal muhakemede ise genel sonuç işlenir ve ortaya parçalar (bu bir ördekse, o zaman vak vaklıyor ve paytak paytak yürüyordur) çıkar (aktaran Berger, 2008; aktaran Berk, 2009).

Erik Erikson'un Kimlik Gelişimi Kuramı; Erikson (1968), Freud'un insan davranışlarının temelini cinselliğe dayandıran psikoseksüel gelişim kuramını

geliştirmiş, değiştirmiş ve insan davranışlarının temel motivasyonunu sosyal içeriğe dayandıran 8 evreden oluşan psikososyal kuramını tanımlamıştır. Erikson'un kuramında, sistematik olarak her evre diğer tüm evreler ile ilişkilidir ve her evrenin gelişimi diğer evrelerin doğru zamanda, sırada ve şekilde gelişmesine bağlıdır (aktaran Moshman, 2011; aktaran Muss, 1988).

Erikson'un kuramındaki 8 gelişim evresi sırasıyla; Güvene karşı Güvensizlik (Doğumla başlar – 1,5 yaşına kadar devam eder) , Özerkliğe karşı Utanç ve Şüphe (1,5– 3 yaş), Girişimciliğe karşı Suçluluk (3-5 yaş), Başarıya karşı Yetersizlik (Latency-Gizli dönem), Kimliğe karşı Kimlik Karmaşası (Ergenlik Dönemi), Samimiyete karşı İzolasyon (Erken Erişkinlik), Üretkenliğe karşı Durgunluk (Erişkinlik) ve Bütünlüğe karşı Umutsuzluk (Yaşlılık) (aktaran Pervin, 2003; aktaran Muuss, 1988).

Sekiz gelişim evresinin tamamı bir çatışma ile karakterize edilir ve iki kutuplu sonuçların olasılığını içerir. Bireyin sağlıklı gelişimi için çatışmanın her iki ucunun deneyimlenmesi gerekir. Çatışma tatmin edici bir şekilde gerçekleşirse pozitif ego kalitesi baskın hale gelir ve sonraki evrelerde birey daha sağlıklı şekilde gelişir. Fakat birey çatışma yaşaması gereken dönemde çatışma yaşamazsa veya çatışma tatmin edici şekilde gerçekleşmezse bu durumda uyum sorunları, benlik kavramında problemler, psikopatolojik problemler vb. meydana gelebilir (Muuss, 1988).

Örneğin güvene karşı güvensizlik döneminde anne veya bakıcısı bebeğin ihtiyaçlarını düzenli bir şekilde karşılarsa sağlıklı bir güven gelişir ve birey daha ileri evrelerde kendine ve başkalarına karşı güven, iç iyilik duygusu, iyimserlik vb.

pozitif kazanımlar sağlar. Eğer anne veya bakıcı çocuğu ihmal eder, ihtiyaçlarını gidermez ve sevgi göstermezse güvensizlik gelişir. Bu durum takip eden evrelerde kötü hissetme duygusu, kötümserlik, başkalarına karşı güvensizlik vb. negatif kazanımlara neden olur (Pervin, 2003; Muuss, 1988).

Erikson'a göre, ergenlik dönemi boyunca birey kim olduğunu, rollerini ve hayatının nereye doğru gittiğini bulmaya çalıştığı bir kimlik inşa etme süreci yaşar. Kimlik inşa süreci beraberinde kimlik çatışmasında getirir. Kimlik inşa süreci ve kimlik çatışmalarının önemli öğelerinden bazıları akran grupları ile kurulan sosyal iletişim, vücut gelişimi, cinsel gelişim ve meslek gelişimdir (aktaran Muuss, 1988; aktaran Santrock 2011).

Kimlik aile ve diğer bireyler tarafından bahşedilen kolay elde edilebilecek bir şey değildir, birey kimliğini elde edebilmek için çaba sarfetmeli, "ben kimim", "ne olmak istiyorum" vb. sorularının cevaplarını bulmalıdır. Eğer ergen birey bu dönemde çabalar, çatışmalarının üstesinden gelir, sağlıklı bir şekilde rollerini keşfeder ve kendisine tüm yaşamı boyunca takip edebileceği olumlu bir yol izerse bireysel yeteneklerini değerlendirir, hayatından zevk alır ve sağlıklı bir kimlik oluşturur. Aksine birey kimlik oluşumu için abalamazsa kendisine karşı yabancılaşır, hedefleri ve başarıları karşısında suçluluk duygusu hisseder ve hayatı boyunca bir kimlik karmaşası yaşar (Muuss, 1988; Santrock, 2011; Pervin, 2003)

Erikson'a göre kimlik kazanımı psikososyal mütekabiliyet olarak tarif ettiği, birey ile akran grubu ve aile gibi diğer önemli kişiler arasında kurulan karşılıklı iletişim ile mümkündür. Ergenlik döneminde birey akran grubunu tanımaya, bu gruba dahil

olmaya büyük ihtiyaç duyar. Akran grubu içindeki arkadaş, sevgili, çete vb. her bir kişi, bireyin kendisine uygun bazı rolleri öğrenmesine, sosyal geri bildirim sağlamasına ve kimliğini geliştirmesine yardımcı olur (aktaran Muuss, 1988) .

Erikson kimlik kavramının en önemli özelliklerinden birinin de özellikle erken ergenlik döneminde güçlü bir şekilde görülen sadakat olduğunu belirtmektedir. Sadakat “hayatımda benim için önemli olan ne”, “ ne için uğraşmalıyım”, “beni ne tanımlar” gibi sorulara cevap vermeyi ve çelişkiye düşülen durumlarda bile ideallere bağlı kalmayı sağlar. Sadakat bireyin özerk davranışları ve güçlü bir egonun en önemli göstergelerinden biridir (aktaran Muuss, 1988).

James Marcia'nın Kimlik Gelişimi Kuramı; Erikson'un kimlik gelişim kuramını temel almış, seçeneklerin keşfi (crisis exploration) ve bağlanma (commitment) süreçleri bağlamında dört kimlik statüsü tanımlamıştır (aktaran Feldman, 2009). Bunlar (aktaran Feldman, 2009):

- **Başarılı Kimlik:** Bir çok alternatiflerinin olduğu ergenlik döneminde yaşanan kimlik krizini geçmiş, kimlik alternatiflerini araştırmış ve buna göre kimliklerini oluşturmuş, kim olduklarını ve ne yapmak istediklerini bilen ergenlerdir. “Hangi mesleği yapmak istiyorsun” tarzı bir soruya “ Hayvanları seviyorum, bu yüzden veteriner olmak istiyorum” gibi cevaplar verirler.
- **İpotekli Kimlik:** Bu ergenlerde kimliklerini oluşturmuşlardır fakat alternatiflerini araştırmak yerine diğer bireylerin kendileri için doğru olduğunu

söyledikleri kararları kabul etmişlerdir. “Hangi mesleği yapmak istiyorsun” tarzı bir soruya “Annem gibi doktor olacağım” gibi cevaplar verirler.

- Askıya Alınmış Kimlik: Bir dereceye kadar kimlik alternatiflerini araştırmış fakat bu alternatif kimliklerden hangisini seçeceğine karar verememiş ergenlerdir. “Hangi mesleği yapmak istiyorsun” tarzı bir soruya “Şimdilik bir mağazada çalışıyorum, henüz ne olacağıma karar veremedim” gibi cevaplar verirler. Nispeten yüksek anksiyete ve psikolojik çatışmalar gösterirler.
- Dağınık Kimlik: Kimlik alternatiflerini araştırmamış ve bunun üzerine düşünmemiş ergenlerdir. Hangi mesleği yapmak istiyorsun” tarzı bir soruya “Hiçbir fikrim yok” gibi cevaplar verirler. Kaygısız bir görüntü sergilerler fakat sadakat eksikliği yakın ilişki kurma yeteneğini bozar. Bu nedenle sosyal ilişkilerde çekingenlerdir.

1.3.3. Ergenliğin Boyutları

Fiziksel Boyutu; Ergenlik döneminin en belirgin deneyimlerinden biri ergenlik döneminde yaşanan fiziksel değişimlerdir. Bir kaç yıllık süre içerisinde ebeveynlerine bağlı çocuk yaşadığı fiziksel değişimlerin etkisiyle yetişkin ölçüsünde görünüme sahip olur ve cinsel üreme yeteneği kazanır (Zgourides, 2000; Lindzey, Thomson, Spring 1988).

Ergenlik döneminde yaşanan fiziksel değişimlerin başlangıcı ve süresi bireylere göre farklılık göstermekle birlikte kızlarda 10-12 yaşlarında, erkeklerde kızlardan 2 yıl

sonra başlar ve her iki cins içinde gelişim evresi yaklaşık 6-7 yıl civarı sürer (Kaya,2003;Zgourides, 2000) .

Ergenlik döneminin başladığının ilk işareti hızlı kilo alımıdır. Kız ve erkek bireyler benzer şekilde kilo almaya başlarlar. Kilo artışından bir süre sonrada hızlı bir boy artışı gerçekleşir. Boy artışıyla birlikte kaslar gelişmeye başlar ve ergenliğin ilk adımlarında görülen yağlı olma hali kaybolur (Zgourides, 2000; Lindzey, Thomson, Spring 1988).

Ergenlik döneminde görülen en önemli fiziksel değişim cinsel olgunluğun kazanılmasıdır. Çocukluk döneminde her iki cinstede erkeğe özgü gelişimsel özelliklerin kazanılmasını sağlayan testesteron hormonu ve kadınlara özgü gelişimsel özelliklerin kazanılmasını sağlayan östrojen hormonu eşit salgılanmaktadır. Ergenlik döneminin başlamasıyla birlikte erkek bireylerde testesteron, kız bireylerde östrojen salınımı artar (Zgourides, 2000).

Hormonlar ergenlik döneminde her birincil cinsiyet özelliklerinin (erkeklerde erbezleri, kızlarda yumurtalık vb. hemde dolaylı olarak ikincil cinsiyet özelliklerinin (beden kıllarının büyümesi, kızlarda göğüslerin büyümesi, erkeklerde yüz kıllarının çıkması vb.) gelişiminden sorumludur (Zgourides, 2000)

Ergenlik döneminde görülen bir diğer değişim ise beden gelişiminin içten büyümesidir. Akciğerler ve kalbin ölçüsünün ve kapasitesinin artmasıyla birlikte ergen bireyin fiziksel dayanıklılığı ve gücü artar. Ter ve yağ bezlerinin aktivesini artmasıyla cilt problemleri (akne, sivilce vb.) , koltuk altlarında terlemeler vb.

meydana gelir. Fakat diğler iç organların büyümesinin aksine ergen bireylerde lenfatik sistem, bademcikler, lef bezleri ve lenf düğünleri ölçü olarak küçülmeye başlar ve ergen birey hastalıklara daha az yatkın hale gelir (Zgourides, 2000; Lindzey, Thomson, Spring 1988).

Bilişsel Boyutu; Ergenlik döneminde bireyler düşüncelerinin daha kontrollü ve daha dikkatli olmasını sağlayan bir yönetici takım geliştirirler. Bunlar (Steinberg, 2005);

- Ergen bireyler düşüncelerini gerçeklerle sınırlamak yerine neyin olası olduğunu çocuklara göre daha iyi kavrarlar. Diğler bir ifade ile çocuklarda düşünme doğrudan gözlemleyebildiği olaylara ve şeylere odaklanırken, ergen bireyler olasılıklar hakkında düşünebilir. Örneğin ergenler mesleki tercihlerinin geleceklerini nasıl değıştirebileceği hakkında düşünürken, çocuklar için sen kimsen osundur.
- Ergen bireyler soyut kavramları daha iyi düşünürler. Örneğin ergen bireyler çocuklara göre kelime oyunları, benzetmeler vb. yüksek soyut mantık gerektiren işleri daha kolay bulurlar.
- Ergen bireyler düşünce sürecinin kendisi hakkında daha çok düşünmeye başlarlar. Diğler bir ifade ile ergen birey düşünme sürecinde kendine ait bilişsel etkinliği izlemeye başlar. Örneğin bir kitapta yeni bir sayfaya geçmeden önce daha önce okuduklarımızdan çıkardığımız anlamları kafamızda canlandırmamız gibi.

- Ergen bireyler düşüncelerini tek bir konuyla sınırlamazlar. Düşünceleri çok yönlü olmaya başlar. Çok boyutlu düşünme bir çok farklı durum için tanımlanabilir. Örneğin “Birinci Dünya Savaşı neden başladı?” gibi bir soruya, çok boyutlu düşünmek gerektiği için ergen bireyler çocuklara göre daha karmaşık cevaplar verirler. Diğer bir örnek ders sırasında biri “Bu katıldığım en ilginç ders” derse çocuklar bunun düz bir şekilde anlarken, ergen birey bunu söyleyen kişinin yüz ifadesini ve söyleme şeklini de değerlendirir.
- Ergen bireyler çocuklara nazaran mutlak yerine daha görelî görebilirler. Diğer bir ifade ile ergen bireyler ailelerinin ve başkalarının kendisine mutlak doğru olarak sunduğu şeyleri direk kabul etmek yerine sorgularlar.

Psikososyal Boyutu; Toplumsal, cinsel, kimlik gelişimi gibi bir çok farklı boyutu bulunmaktadır. Burada hepsine değinmek mümkün olmadığı için psikososyal boyut benlik bağlamında incelenecektir. Ergenlik döneminde psikososyal gelişim erken ergenlik, orta ergenlik ve geç ergenlik olmak üzere 3 dönemde incelenebilir (Smetena, 2011):

- Çocukluk döneminde bireyler kendilerini tanımlarken sevimli, zeki, aptal vb. nasıl bir birey olduklarını düşünüyorlarsa o şekilde tanımlarlar. Erken ergenlik döneminin başlaması ile birlikte bireyler kendilerini tanımlarken başka bireylerle karşılaştırır ve ona göre tanımlamalar yapmaya başlarlar.
- Erken ergenlik döneminde bireyin fikirleri daha soyut ve entegre hale gelmeye başlar. Örneğin birey kendini akıllı, yaratıcı ve meraklı olarak düşünüyorsa bu

tanımları birleştirip sadece zeki diye tanımlar. Ayrıca erken ergenlik döneminde “okulda başarılı fakat arkadaşlarına karşı çok kaprisli”, “ailesi ile ilişkileri çok kötü ama spor aktivitelerinde çok aktif” gibi birbirlerinden farklı durumları ve kimlikleri bir arada kullanma sıklıkla görölen bir durumdur.

- Erken ergenlik döneminin bir başka önemli özelliği birey özgür olmak, farklılaşmak ve kendisine yeni bir kimlik inşa etmek istemesine rağmen akran gruplarıyla olan ilişkileri doğrultusunda hareket eder. Örneğin saçına yeni bir model vermek ve kestirmek isteyen birey, bu davranışı sonucunda akran gurubunun kendisiyle alay edeceğini ve kendisini dışlayacaklarını düşünmesi durumunda istemesine rağmen saçını kestirmeyecektir. Bu durum benzersiz bir benlik inşa etmek isteyen ergen bireyin sahte benlik ortaya koymasına neden olabilir.
- Orta ergenlik dönemi ile birlikte birey daha fazla iç gözlem yapmaya odaklanır, benlik algıları daha entegre olur ve çeşitlenir. Ergen birey örneğin “annemi babama göre kendime daha yakın buluyorum gibi” benlik algıları ile ilgili daha ince ayrımlara girmeye başlar.
- Orta ergenlik döneminde birey deneyimlediği olay ve durumların etkisi ile daha az çelişki yaşamaya başlar. Fakat bu çelişkiler henüz tamamiyle yok olmamıştır, benlik algıları henüz tam anlamıyla kaynaşmamıştır ve sınırlıdır. Bu dönemde kız ergenler kadınsı kimliklerine daha fazla yönelmişlerdir ve erkek ergenlere göre daha fazla çelişki yaşarlar.

- Orta ergenlik döneminde hiyerarşik bir benlik algısı vardır. Bu nedenle bu dönemde bireyin çok fazla arzusu olabilir fakat bu arzularından biri diğerlerinin üstüne yükselir ve diğer benliklerini bastırır.
- Orta ergenlik döneminde bireyin daha fazla iç gözlem yapmasının etkisi ile arkadaş gruplarının birey üzerindeki etkisi daha azalır. Bu dönemde birey örneğin erken ergenlik döneminde arkadaş gruplarının, ailesinin vb. etkisiyle istediği gibi giyinemez, davranamaz vb. iken artık kendi kararlarını vermeye başlamıştır. Örneğin birey kimliğinin bir ifadesi olarak gördüğü odasını istediği gibi düzenler, şekil verir ve kendisinin bir uzantısı olarak görür Eğer aile bireyin odasınının şekline vb. karışırsa birey bunu kimliğine karşı bir saldırı olarak görür ve ebeveynlerle çatışma yaşar.
- Geç ergenlik döneminde bireylerin benlik imajları artık şekillenmiştir. Benlik algıları daha soyut ve entegre olur, çelişkilerinin farkındadır ve bunun üstesinden gelebilir. Örneğin çalışkan bir öğrenci okula gitmek istemiyorsa bu durumu “okul çok uzakta, bu yüzden erken kalkamıyorum” şeklinde açıklayabilir.
- Geç ergenlik döneminde bireyler davranışları ve inançları nasıl olursa olsun hep aynı kişi olduklarına inanırlar, kendilerini iradeli ve aktif bireyler olarak görürler. Olumlu davranışları için her zaman sorumluluk alırlar fakat olumsuz davranışları için suçu hep dış nedenlere atma eğilimindedirler.

- Geç ergenlik döneminde benlik algılarının entegre olması ve Őekillenmesi ile birlikte, bireyler karar verme durumunda sürekli i gözlem yaparlar ve kendi kararlarını verirler. Bu durum dıŐarıdan bireyin kararsız biri gibi görünmesine neden olabilir fakat bunun sonucu olarak birey devamlı bir gelişim içindedirler.
- Geç ergenlik döneminde bireyler kişisel seçimleri konusunda geleneksel ve ahlaki konuları göz önünde bulundururlar. Bu bireyin sosyal sistemle kendi içinde bir bütün oluşturması ve topluma entegre olması açısından önemlidir.

1.4. Benlik Saygısı

1.4.1. Tanımı

Benlik saygısı kavramını açıklayabilmek ve anlayabilmek için öncelikle “ben”, “benlik” ve “benlik kavramı” tanımlarına değinmek gerekir. “Ben” bireyi oluŐturun özelliklerin her biri, “benlik” bireyi oluŐturun tüm bu özelliklerin karmaşık bir örüntüsüdür (Yavuzer, 2005).

Gelişim süreci içerisinde “ben” algılarıyla oluşan her bir “ben” kavramını, bir resimdeki Őekiller, renkler ve fırça darbelerinin her biri gibi düŐünürsek, resmin bütünü “benlik” tanımını oluŐurmaktadır.

“Benlik kavramı” ise algılan benliktir. Lawrence’a (2006) göre benlik kavramı, bireyin zihinsel ve fiziksel özellikleri ile bunları duysusal, davranışsal ve bilişsel

boyutta değerlendirmesidir. Plummer'a (2005) göre benlik kavramı, bireyin kendi zihnindeki dış görünüm, yetenek, mizaç, tutum, inanç gibi özelliklerini içeren genel görünümüdür.

Aydın'a (1996) göre benlik kavramı bireyin kendisiyle ilgili düşüncelerinin, kişisel yüklemelerinin, geçmişteki deneyimlerinin, gelecekteki hedeflerinin ve sosyal rollerinin zihninde temsil edilişi ve kavramsal olarak ben olarak odaklanmasıdır. Köknel'e (1997) göre benlik kavramı bireyin kendi kişiliğine ilişkin kanıların toplamı, bireyin kendisini tanıma ve değerlendirme biçimidir.

Benlik kavramı bireyin doğum anından itibaren gelişmeye bağlar. Annenin yüz ve vücudu bebek için ayna gibidir. Anne tarafından onaylanan davranışlar bebek tarafından tekrarlanır. Böylece benlik kavramının temelleri atılmaya başlanmış olur. Daha sonraki gelişim dönemlerinde aile, yakın akraba ve diğer insanların geri bildirim mesajları ile bireyin benlik kavramı gelişmeye devam eder (Roberts, 2006; Plummer, 2005).

"Benlik saygısı" bireyin benliği ile ilgili sahip olduğu duygu ve düşünceleri içermektedir. "Benlik kavramı" benliğin bilişsel yönü olarak bireyin kendisiyle ilgili fikirlerini ve kendini bir varlık olarak değerlendirilişini içerirken, benlik saygısı benliğin duygusal boyutu olarak bireyin kendini değerlendirmesi sonucu oluşan benlik kavramını beğenmesini ve değerli bulma derecesini içermektedir (Adams, 1995; Yrkoğlu, 2007) .

Rosenberg'e (1965) göre benlik saygısı, bireyin kendisine yönelik tutum, duygu ve düşüncelerinin bütünüdür (aktaran Tracy, Robins, Tangney, 2007).

McMahon'a (2009) göre benlik saygısı, bireyin kendini sevmesi, öncelik vermesi, ihtiyaçlarını karşılaması ve itibarlı bir konuma getirmesidir. Benlik saygısı bir süreçtir ve kesinlikle bencillik manasına gelmemektedir.

Flouri'ye (2006) göre benlik saygısı, bireyin genel olarak kendisini veya benlik kavramını değerlendirmesinin miktarını belirleyen varsayımsal bir yapıdır.

Tufan'a (1990) göre benlik saygısı, kendilik sisteminin duygusal yönüyle ilgilidir ve bireyin kendisini nasıl gördüğüne dair duyguları belirtmektedir.

Sosyal Bilimler sözlüğünde benlik saygısı, bireyin kendini değerlendirmesi sonucunda ulaştığı benlik kavramını onaylamasından doğan beğeni durumu olarak tarif edilmektedir (Arda, 2003).

Coopersmith'e (1967) göre benlik saygısı, bireyin benlik kavramını zihninde değerlendirerek kendini başarılı, yetenekli, önemli ve değerli olarak algılama derecesidir. Coopersmith benlik saygısının gelişiminde dört önemli etkenin bulunduğunu söylemekte ve bunları şöyle sıralamaktadır (aktaran Mutlu, 2007):

- Bireyin yaşamında önemli yere bir yere sahip olan diğer insanlardan gördüğü ilgi, kabul ve saygının derecesi.

- Bireyin geçmişte sahip olduğu başarıları, içinde bulunduğu durum, şu an sahip olduğu pozisyon ve statü.
- Bireyin başka bireyler tarafından kendisi için yapılan değerlendirmelere nasıl karşılık verdiği.
- Bireyin diğer bireyler tarafından belirlenen ve kendi tarafından da kabul edilen amaçlarına ulaşp ulaşmaması.

1.4.2. Benlik Saygısı ile İlgili Kuramlar

William James (1890) benlik kavramına üzerinde duran ilk psikolog olarak görülmektedir. James'e göre bir bütün olan benlik kendi içinde "bilen benlik (i)" ve "bilinen benlik (me)" olarak ikiye ayrılır. Bilen benlik bireyin benliğinin o andaki spontane ve aktif deneyimleri karşısındaki duygulanımlarını içerir. Bilinen benlik ise kişinin kendi kişiliği, tercihleri, yetenekleri, giyim kuşamı vb. kapsar ve kısaca kendini tanımaya karşılık gelir (aktaran Lieberman, & Pfeifer, 2005).

James'e (1890) göre bilinen benlikte kendi içinde maddesel, sosyal ve ruhsal olmak üzere üçe ayrılır. Maddesel bilinen benlik vücudumuz, elbiselerimiz, ailemiz, evimiz vb. kapsar. Sosyal bilinen benlik eş, arkadaş, ebeveyn, kardeş vb. olarak başkalarının zihnindeki imajımızı içermektedir. Ruhsal bilinen benlik kişinin vicdanı, ahlaki duyarlılığı, eğilimleri vb. içsel varlığını içermektedir (aktaran Greenwald, & Pratkanis, 1984).

Rogers'a (1951) göre benlik bireyin kendisine ilişkin farkında olduğu algılamalarının örgütlenmiş bir şeklidir. Benlik kavramı, bireyin kendisine ilişkin algılamalarından oluşan gerçek benliği ve bireyin ne olmak istediği konusundaki görüşlerinden oluşan ideal benliği içerir. Birey çevresiyle ve diğer insanlarla etkileşim içinde kendi donanımlarının farkına varır ve olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerle çeşitli amaçlar geliştirir (aktaran Dilmaç, Ekşi, 2008; aktaran Üstün, Akman, 2002).

Rogers'a göre her birey "olumlu saygı" ve "olumlu benlik saygısı" na gereksinim duyar. Olumlu saygı bireyin çevresi tarafından kabul ve saygı görmesini, olumlu benlik saygısı bireyin kendi benliğine karşı saygı duymasını içerir. Bu gereksinimlerin her ikisinde bebeklik döneminden itibaren kazanılmaya başlar. Benlik saygısı gereksiniminin karşılanabilmesi için birey kendisi için önemli kişilerden kayıtsız-şartsız olumlu davranış ve kabul görmelidir. Bu davranışlar gerçekten yaşanılarak kazanılırsa, benlik kavramı olumlu bir şekilde kazanılacaktır. Bu davranışlar yani kendisine karşı gösterilen kayıtsız şartsız olumlu davranışlar, kabul edilme ancak yaşamın ilk yıllarında rastlanabilecek türdendir. Benlik saygının gelişebilmesi için gereken bu davranışlar ise ancak bir aile ortamında sağlanabilir (aktaran Nevid, J. S., 2009; aktaran Öğretim, Demiriz, 2009).

Maslow'a (1970) göre, her birey eşsizdir ve tamamen kendini gerçekleştirmeye odaklanmıştır. Maslow'a göre bireyler kendini gerçekleştirmeye ulaşmak için öncelikle hiyerarşik bir yapıya sahip piramit modeli ile açıkladığı ihtiyaçlarını tatmin etmelidirler. Piramit modelinin tabanında yiyecek, su, giyim vb. fizyolojik ihtiyaçlar bulunur. Birey fizyolojik ihtiyaçlarını tatmin ettiğinde konut, finansal güvenlik, korunma vb. ihtiyaçları içeren emniyet-güvenlik ihtiyaçlarını ve daha sonra da aile,

arkadaş vb. etkenlere sevgiyi ifade etme ve başkaları tarafından sevlmeyi içeren aşk ve ait olma ihtiyaçlarını gidermek ister (aktaran Miller, & Shelly, 2000).

Maslow'a göre aşk ve ait olma ihtiyacını tatmin eden birey benlik-saygısını da içeren saygı ihtiyacını gidermek ister. Saygı ihtiyacı iki düzeyde gerçekleşir. Birinci seviye diğer bireylerin bizim beceri ve kişisel özelliklerimizi kabul etmesi veya saygı duymasını içerir. Birinci seviye gerçekleşince ikinci seviyede kendimizi takdir ve benlik-saygısı oluşur. Maslow'un modelinde pramitin en üstünde kendini gerçekleştirme yer alır. Diğer tüm ihtiyaçlarını gerçekleştiren birey kendini gerçekleştirmeye geçer (aktaran Miller, & Shelly, 2000).

Psikanalitik kuramda da benlik önemli bir yer tutmaktadır. Freud'a göre insan bilinci id, ego, süperego olarak üç ayrı ruhsal bileşene ayrılır ve benlik egonun içerisinde yer alır. Freud, benlik saygısı kavramından bahsetmemiş fakat bireyin kendinden nefret etme ve kendiyle gurur duyması gibi duyguları incelemiştir. Freud'a göre ego süperegonun onaylamadığı davranışlar sergilediğinde, süperego egoyu cezalandırır ve birey bunun sonucu olarak kendinden hoşnut olmaz, diğer bir ifade ile benlik saygısı düşer. Ego, süperegonun onayladığı davranışlara sergilediğinde ise birey kendisi ile gurur duyar yani benlik saygısı yükselir (aktaran Cervone, Pervin & John, 2008).

Kohut'a göre benlik saygısının gelişimi bireyin yaşamının ilk yıllarında kendilik nesnesi olarak tanımlanan ebeveynleri ile kurduğu sağlıklı ilişkiye bağlıdır. Kendilik nesnesi bireyin bebeklik döneminde anne veya anne yerine geçen kişidir. Birey kendilik nesnesinin yaşantılarını ve duygu durumlarını kendisininmiş gibi algılar,

diğer bir ifade ile bebek için ayna görevi görür. Eğer kendilik nesnesi tarafından bireyin biyolojik ihtiyaçları yanında sevgi, güven, onaylanma vb. duygusal ihtiyaçlarında koşulsuz olarak karşılanırsa birey kendisinin özel ve değerli bir varlık olduğunu hisseder ve benlik saygısı kazanılmış olur (aktaran John, Robins, & Pervin, 2008).

1.4.3. Benlik Saygısının Boyutları

Duygusal veya Psikolojik Boyutu; Benlik saygısının düşük ve yüksek olmasına göre ortaya çıkan birçok duygu ifadesi ve psikolojik durumun birleşimini kapsamaktadır. Düşük benlik saygısı sonucu bireylerde utangaçlık, kendini aciz hissetme, mutsuzluk, karamsarlık, kişiler arası ilişkilerde güvensizlik ve düşük benlik saygısının derecesi arttıkçada sosyal anksiyete, depresyon vb. duygu ve psikolojik durumlar ortaya çıkar. Yüksek benlik saygısı sonucu bireylerde kendine güven, dışa dönüklük, mutlu hissetme, pozitif düşünceler vb. duygu ve psikolojik durumlar ortaya çıkar (Guindon, 2010).

Fiziksel Boyutu; Yapılan araştırmalar benlik saygısı ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki olduğunu, diğer bir ifade ile benlik saygısı arttıkça mutluluğunda arttığını göstermektedir. Bunun sonucu olarakta benlik saygısı yükseldikçe bireylerin daha az stres yaşadığı ve daha uzun ömürlü olduğu görülmüştür. Ayrıca benlik saygısı yüksek bireylerin aşırı stresli ve travmatik olaylarda daha nadir depresyon, anksiyete vb. duygu durumlarına girdiğide görülmektedir (Guindon, 2010).

Bilişsel Boyutu; Bireyin ideal benliği ile gerçek benliği arasındaki farkı kapsamaktadır. İdeal benlik ile gerçek benlik arasında farkın artması sonucu bireyin bilişsel süreçlerinde çarpıtma ve mantıksız inançlar, gerçekçi olmayan istekler ortaya çıkar (Plummer, 2005).

İdeal benlik ile gerçek benlik arasındaki farkın azalması veya olmaması bireyin mükemmel olduğunu değil, bireyin ne olmak istediğini gösterir. Aradaki fark azaldıkça kişinin benlik saygısı yükselecek, kişi kendisini olduğu gibi kabul edecektir (Plummer, 2005).

Davranışsal Boyutu; Davranışsal boyutta benlik saygısının karakteristik olarak en göze çarpan özelliği benlik saygısı düştükçe birey hata yapmamak ve kendini korumak için risk almama eğilime girer, içine kapanır ve bunun bir sonucu olarakta mesleğinde ve kişiler arası ilişkilerde daha başarısız olur. Ayrıca yapılan araştırmalar düşük benlik saygısına sahip kişilerde istenmeyen gebelik, alkol ve uyuşturucu bağımlılığının daha fazla görüldüğünü, sosyal anksiyete ve intihar riskinin daha yüksek olduğunu, başarısızlığa daha şiddetli duygusal tepkiler verdiklerini de göstermiştir (Mruk, 2006; Guindon, 2010).

1.4.4. Ergenlik Döneminde Benlik Saygısı

Benlik gelişimi bireyin tüm hayatı boyunca devam etmekte ve bireyin yaşamında çok önemli bir yer tutmakla birlikte özellikle ergenlik dönemi gibi bazı dönemlerde kritik rol oynar. Ergen bireyin bu dönemde yaşadığı biyolojik, bilişsel ve sosyal

değişimlerin etkisiyle benlik sistemini tekrar revize etmesi özellikle benlik saygısı gelişimi açısından çok önemlidir. (Azmitia, 2002).

Bu bağlamda yapılan bir çok araştırmada ergenlik döneminde ebeveyn ve akran grupları ile olan iletişim, fiziksel görünüm vb. bir çok farklı faktörün benlik saygısı açısından belirleyici olduğu görülmüştür (Shaffer, 2009; Walker, Green 1985).

Özellikle ergenliğe geçiş yıllarında benlikle ilgili tanımlamaların bir çoğu fiziksel görünümle ilgilidir. Ergenliğin ilk yıllarındaki tanımlamalarda görünüşün ve fiziksel özelliklerin kullanılması büyük ölçüde bu dönemdeki en önemli değişimin beden imajındaki değişim olarak kabul görmesiyle açıklanabilir (Oktan, Şahin, 2010).

Beden yapısındaki bu değişiklikler ergen bireyin o güne kadar algıladığı beden imajını bozar. Beden imajı çekicilik, denge, güven ve cinsiyet rolü ile ilişkilidir ve aynı zamanda akran grubu tarafından fiziksel güç, cinsel olgunluk ve çekicilik açısından değerlendirme aracıdır. Eğer bu dönemde ergen birey olumlu bir beden imajına sahip olursa diğer bir ifade ile kendi bedenine karşı gerçekçi bir bakış açısı geliştirir ve bununla mutlu olursa benlik saygısında yüksek olacaktır. Eğer ergen birey bu dönemde olumsuz bir beden imajı geliştirirse bu durumda gelişimsel ödevlerinden birini yerine getiremeyecek ve benlik saygısında bunun doğal bir sonucu olarak düşecektir (Oktan, Şahin, 2010).

Ergenlik döneminde bireyin benlik saygısı üzerindeki en önemli faktörlerden bir diğeri de ailedir. Ergenlik döneminin başlamasıyla birlikte birey yeni kimlik oluşturma, kendi hayatını kendi yönetme vb. isteklerle ailesi ile aynı fikirleri

paylaşmayabilir. Eğer aile bu değişimi kabullenemez ve ergen birey üzerinde aşırı baskı kurarsa ergen bireyde benlik saygısının düşmesine neden olur. Bu dönemde ebeveynler arasında yaşanan çatışmada ergen bireyin benlik saygısının düşmesindeki diğer önemli faktörlerden biridir (Martinez, Garcia, 2007).

Yapılan araştırmalar ergenlik döneminde otoriter, sıcakkanlı ve ilgili ailelere sahip ergen bireylerin benlik saygısının diğer ergen bireylere göre daha yüksek olduğunu göstermiştir (Martinez, Garcia, 2007).

Ergenlik döneminde akran grubunda benlik saygısı üzerindeki etkisi çok fazladır. Çocukluktan ergenliğe geçişle birlikte anne-babadan bağımsızlaşma başlar ve akran grupları ergen bireye bağımsızlık duygusunu, kendini değerli ve güvende hissetmeyi vb. sunar (Kıran Esen, 2003).

Bu dönemde ergen birey için yaşlıları tarafından kabul edilme, beğenilme ve onaylanma çok önemlidir. Eğer ergen birey bağımsızlık duygusunun geliştiği bu dönemde akranları sağlıklı ilişki kuramazsa yeterli biri olduğunu hissetmez ve ait olma, ihtiyaç duyulma, kabul edilme vb. duygularını karşılayamaz bunun sonucunda benlik saygısı düşer (Kıran Esen, 2003; Wilkinson, 2004; Smead Morgannett, 1990).

Ekonomik düzeyinde ergenlik döneminde benlik saygısı üzerinde etkisi çok fazladır. Ekonomik açıdan refah düzeyi yüksek olan ailede yetişen ergenlerin benlik saygılarının, ekonomik açıdan refah düzeyi düşük olan ailede yetişen ergenlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür (Keskin ve Sezgin, 2009).

1.5. Anksiyete (Kaygı)

1.5.1. Tanımı

Anksiyete insanlığın tarihi kadar eski, zamandan ve mekandan bağımsız, evrensel bir duygudur (Stein, Hollander, Rothbaum, 2009). Anksiyete, genellikle geçmişte yaşanan travmalar, tehlikeli veya hoş olmayan durumlar sonucu bireyin gelecekte başına kötü bir şey gelebileceği hissiyle duyduğu bir çeşit huzursuzluk, bunaltı hissidir (DiTomasso& Gosch, 2002).

Rachman (2004), anksiyeteyi belirsiz bir tehdit karşısında huzursuz ve gergin bir bekleme durumu olarak tarif etmektedir. Rachman'a göre kişi, huzursuzluğunun nedenini veya gerçekleşeceğini düşündüğü durumun sebeplerini yorumlamakta ve anlamakta güçlük çekmektedir.

Barlow (2002), anksiyeteyi bireyin kendisinin kontrolü edemeyeceği veya potansiyel olarak tehlikeli olarak düşündüğü belirsiz olaylar karşısında ortaya koyduğu gelecekle ilgili duygusal tepkiler olarak tanımlamıştır.

Clark ve Beck (2010), anksiyeteyi kişinin potansiyel olarak hayatını tehdit ettiğini düşündüğü belirsiz ve kontrol edemeyeceği olaylar karşısında ortaya çıkan, bilişsel, duygusal, fizyolojik ve davranışsal boyutları bulunan karmaşık bir yanıt sistemi olarak tanımlamıştır.

Öztürk (2004), anksiyeteyi bireyin sanki kötü bir haber alacakmış veya bir felaket olacakmış gibi hissettiği, nedeni belli olmayan bir sıkıntı ve endişe duygusu olarak tanımlamıştır.

Zeidner ve Matthews (2001), anksiyeteyi belirsiz koşullar tarafından tetiklenen huzursuzluk, endişe, heyecan gibi duyguların eşlik ettiği psikolojik bir durum olarak tanımlamışlar ve anksiyete duygusunun özelliklerini şöyle belirtmişlerdir:

- Anksiyete duygusunda gelecekte meydana gelebilecek bir tehlike ihtimali vardır, tehlikenin kaynağı belirsizdir.
- Anksiyete duygusunda tehlike ihtimali kişinin yakınında bulunan belirli bir nesne veya olay tarafından tetiklenmez.
- Anksiyete duygusunda tehlikenin meydana gelme ihtimali düşüktür, fakat kişi buna rağmen abartılı şekilde reaksiyon verir.
- Anksiyete duygusunda tehlike ihtimali yılan, örümcek, yıldırım düşmesi, silah patlaması vb. bir nesne veya olaya yönelik değil kötü bir şey olacakmış gibi genel bir beklintiye yöneliktir.
- Anksiyete duygusunun başlangıcı belli değildir, süresi uzundur ve ortaya çıkan gerginlik hissi genel bir gerginlik hissidir.

- Anksiyete duygusununu genelde neyden kaynakladığını anlamak zordur, bu nedenle kontrol edilmesi zordur ve bireyin anksiyete duygusu karşısında nasıl tepki vereceği belli değildir.
- Anksiyete duygusunda tehlike ihtimali ile ilgili belli sınırlar yoktur ve çoğu zaman gerçek dışı düşüncelerden kaynaklanır.
- Anksiyete duygusunda tehlike ihtimali geçse dahi, anksiyete duygusu geçmez ve birey anksiyete duygusuyla başa çıkamaz.

Literatürde anksiyete tanımlanırken genellikle korku ile birlikte kullanılmıştır. Anksiyete ve korku bazı ortak yönleri olmasına rağmen birbirlerinden farklı kavramlardır.

Anksiyete ve korku arasındaki en temel farklardan bazıları; anksiyete duygusal bir sürece işaret ederken, korku bilişsel bir sürece işaret eder. Anksiyete belirsiz bir tehdit karşısında verilen duygusal bir tepki iken, korku tehdit edici bir uyarana karşı zihinsel bir değerlendirmedir. Anksiyete durumunda birey gerginlik, sinirlilik gibi duygusal bir durum yaşarken, korku durumunda birey fiziksel ve psikolojik harekete geçer (Beck, Emery, 2006).

1.5.2. Anksiyete ile İlgili Kuramlar

Psikoanalitik kuramın kurucusu Freud'un anksiyete hakkındaki düşünceleri kariyeri boyunca değişmiştir. Freud başlangıçta anksiyetenin, bir fikir veya düşüncenin ürünü

değil libido yoksunluğu veya tamamlanmamış cinsel heyecanlar tarafından üretilen bir birikimin sonucu olduğunu düşünüyordu (aktaran Salecl, 2004)

Freud daha sonra anksiyetenin, id ve süperego arasındaki çatışmadan kaynaklandığını belirtti. Buna göre id kaynaklı kabul edilemez cinsel arzular ve dürtüler, süperego nun toplumsal normları ile çatışmaya girer. İd ve süperego arasında sıkışan ego id in isteklerini bastırır buda anksiyete nin kaynağını oluşturur (aktaran Emanuel, 2000).

Freud anksiyete ile ilgili yapısal modelini geliştirdikten sonra; anksiyetenin, kaynağını id den alan bilinçdışı cinsel ve saldırganca dürtüler ile süperego nun cezalandırma tehdidi arasındaki ruhsal çatışma sonucunda ortaya çıkan veya bilinçdışı bir tehlikeye işaret eden bir sinyal olarak tanımladı ve anksiyete sinyalinden hareketle ego nun uyuma yönelik olarak savunma düzeneklerini ortaya çıkarttığını belirtti. Freud'a göre eğer ego anksiyete sinyalinden hareketle savunma düzeneklerini harekete geçiremezse bu durumda ortaya yoğun ve devamlı bir anksiyete veya nevrotik belirtiler ortaya çıkar (aktaran Emanuel, 2000).

Varoluçu kurama göre, anksiyete bireyin varoluşunun getirdiği ölüm, anlamsızlık, yalıtım ve özgürlük gerçeklerinden biriyle karşılaşmasından kaynaklanan çatışma sonucu ortaya çıkar. Birey varoluşunun getirdiği gerçeklerden birine yönelik tehdit sonucu içsel bir çatışma yaşar. Bu çatışma sonucunda ortaya anksiyete çıkar ve savunma mekanizmaları devreye girer (Yalom, 2000).

Varoluşçu kuramın anksiyeteye yaklaşımı psikoanalitik kurama benzemekle birlikte aralarında bazı temel farklar bulunmaktadır. Psikoanalitik kuramda anksiyetenin kaynağı egoya baskı yapan cinsel ve saldırgan dürtüler iken, varoluşçu kuram da anksiyetenin kaynağı varoluşun getirdiği gerçeklerdir. Ayrıca psikoanalitik kuramda savunma mekanizmaları egonun savunma mekanizmaları iken varoluşçu kuramda savunma mekanizmaları varoluşçu kuramın ortaya koyduğu bazı özgün savunma mekanizmalarıdır (Yalom, 2000).

Davranışçı yaklaşıma göre anksiyete, uyarıcılara karşı verilen öğrenilmiş koşullu bir cevap olarak ortaya çıkar. Davranışçı yaklaşıma göre anksiyete bireyin korkutucu olmayan bir uyararla korkutucu bir şekilde karşılaşması sonucu klasik koşullanma ile oluşur (Marks, 1987).

Mowrer anksiyete için iki aşamalı model geliştirmiştir. Buna göre önce klasik koşullanma ile anksiyete oluşur. Daha sonra birey edimsel koşullanma ile anksiyetesini genelleştirir ve devam ettirir. Kaçınma davranışı anksiyetenin azalmasını sağlayarak bireyin rahatlamasını sağlar ve olumsuz pekiştirme rolü oynar (aktaran Nutt, Ballenger, 2003).

Bilişsel kuramcılardan Ellis'e göre, anksiyetenin temelinde duygusal bir bozukluk değil geçmişte yaşanan travmatik bir deneyim nedeniyle bireyin mantıklı inançlar yerine çarpıtılmış bilişsel süreç geliştirmesi yatar. Ellis mantıksız inançların yerine mantıklı inançlar koyulabilirse bireyin anksiyete de dahil sıkıntı duyduğu tüm problemlerin ortadan kalkacağını belirtir (aktaran Ghinassi, 2010).

Bilişsel Davranışçı kurama göre, anksiyete bireyin çevresel uyarınları tehdit edici olarak algılaması, bu uyarınları abartması ve genelleştirmesidir. Birey kendisinde anksiyete ile baş edecek gücü bulamaz ve bireyde kaçınma ve güven arayışı davranışlarını geliştirir. Aynı zamanda bireyde fizyolojik belirtilerde de artış görülür ve bu durum bireyin bilişsel süreçlerinde yeni çarpık düşünceler geliştirmesine sebep olur. Birey bu durumda tekrar kaçınma ve güven arayışı davranışlarına yönelir ve kısır döngü oluşur (Saatçioğlu, 2001; Ghinassi, 2010).

1.5.3. Anksiyetenin Boyutları

Duyusal veya Psikolojik Boyutu; Bireyin anksiyete duygusunu ifade etmeden algıladığı tehdit duygusunu ve bunun sonucunda ortaya çıkan huzursuzluk, tedirginlik, endişe, çaresizlik, panik vb. diğer duyguları kapsamaktadır. Birey huzursuzdur ve kötü bir şey olacağından endişe etmektedir, ancak bu durumu açıklayacak nesnel bir tehlike veya tehdit kaynağı tanımlayamamaktadır (Sungur&1997; Duran,1999; Rosen,2003).

Fiziksel Boyutu; Bireyin, anksiyete duygusuna sebep olan bir durum ile karşılaştığında vücudunda meydana gelen fizyolojik ve fiziksel değişiklikleri kapsamaktadır. Anksiyete duygusunun fizyolojik belirtilerinden bazıları kalp çarpıntısı, nabzın yükselmesi, yüz kızarması, nefes darlığı, yutmada güçlük, bulantı, ishal, kusma, karın ağrısı, terleme, yoğun iştah veya iştahsızlık, ellerde soğukluk, sık sık idrara çıkma, ağız kuruluğu, fenalık hissi, baş dönmesi, bayılacak gibi hissetme, kas gerginliği, motor huzursuzluk, uykusuzluk, kabus görme ve uykuya dalmada güçlüktür (Clark, 2006; Griffin, Tyrrell & Winn, 2007).

Anksiyetenin fizyolojik belirtileri anksiyetenin şiddetine göre azalmakta, artmakta veya değişiklik göstermektedir. Örneğin hafif anksiyete durumunda kişinin dikkat ve algı yoğunluğu artarken, şiddetli anksiyete bozukluğunda kişinin dikkati veya algısı dağılmaktadır (Griffin, Tyrrell, Winn, 2007).

Bilişsel Boyutu; Bireyin anksiyete duygusunu algılamasını ve yorumlama biçimini kapsamaktadır. Anksiyetenin temelinde çarpıtılmış bilişsel süreç ve mantıksız inançlar yatmaktadır. Anksiyete duygusunun bilişsel belirtilerinden bazıları birey tehlikeli durumlar üzerine aşırı düşünür, küçük ayrıntılar üzerinde odaklanır, tehlikeli olaylarla başa çıkma yeteneğinden kuşku duyar, negatif sonuçlar ve başarısızlık olasılığı hakkında aşırı düşünür, başarısızlık olasılığının sonuçlarını aşırı abartır ve olumsuz sonuçların olasılığı hakkındaki istenmeyen bu düşünceleri ne kadar düşünmemeye de çalışsa kafasında durmadan tekrar eder (Johnson, 2006).

Davranışsal Boyutu; Bireyin anksiyete duygusu sonucu gösterdiği savaş yada kaç davranışını kapsamaktadır. Hafif anksiyete durumunda, örneğin birey sınava girecekse ve başarısızlık kaygısı yaşıyorsa savaşacak, daha çok çalışacaktır. Fakat anksiyetenin şiddeti arttıkça bireyin bilişsel süreçlerindeki olumsuz düşünceler artacak ve birey kaçınma davranışı sergilemeye başlayacaktır (Starcevic, 2010).

1.5.4. Ergenlik Döneminde Anksiyete

Ergenlik dönemi, fiziksel ve duygusal değişimlerin yaşandığı, çocukluk döneminde bireyin kendisini özdeşleştirdiği tanımların, rollerin ve değerlerin değiştiği ve bireyin yeni bir kimlik oluşturduğu fırtınalı bir dönemdir. Bireyin böylesine büyük değişimler

yaşadığı bir dönemde anksiyete duygusunu yaşaması normal ve gereklidir (Akdemir, Çuhadaroğlu Çetin, 2008; Vanin, Helsley, 2008).

Freud doğum anını, bireyin anksiyete duygusu yaşadığı sırada neler olduğunu açıklamak için kullanmıştır. Bebeğin anne rahmi gibi rahat bir yeri terkedip doğması bebek için kokutucu bir durumdur, fakat bebek anne rahmini terkederek daha özgür bir ortama kavuşur. Tıpkı doğum anındaki gibi her gelişim evresinde yeni bir anksiyete ortaya çıkar, fakat her yeni gelişim evresine geçiş bireyin bir kimlik inşa etmesi içinde gereklidir (aktaran Attwell, 2006).

Çocukluk döneminin bitişiyle birlikte yaşanan ergenlik evresi, ergenlik dönemine özgü yeni anksiyetelerin gözlenebildiği bir evredir. Bu dönemde yaşanan fiziksel, hormonal ve bilişsel değişikliklerle paralel olarak birey anksiyete duygusunu yoğun olarak yaşar (Çivitçi, 2006).

Ergenlik döneminde en sık görülen anksiyetelerden biri bireyin bedeni ile ilgili yaşadığı anksiyetelerdir. Ergenlik dönemi ile birlikte bireyin ilgisi kendisine yönelir ve bunun sonucunda bireyin bedeni ile ilgili anksiyeteler ortaya çıkar. Vücudunun görünümü, bireyin vücudu ile ilgili kendi düşünceleri ve inançları, diğer kişilerin onun görünümü ile ilgili ne düşündüğü birey için çok önemlidir. Ergenlik döneminde kızlarda beden ile ilgili anksiyeteler, erkeklere göre çok daha fazla görülür (Sabiston, Sedgwick, Crocker, Kowalski, Mack, 2007).

Ergenlik döneminde önemli bir diğer anksiyete nedeni, arkadaş çevresinin öneminin arttırması ile bireyin sosyal ilişkilerinde yaşadığı anksiyetelerdir. Sosyal ilişkilere

yönelik en çok görülen anksiyetelerden bazıları; arkadaşlarının kendisi ile alay edeceğini düşünme, arkadaş grubu tarafından dışlanma, arkadaş grubu içinde konuşamama, arkadaş edinememe, kamusal alanlarda yiyip içmeme, bir başkası ile aynı elbiseyi giyme, başkalarının önünde yüzünün kızarmasıdır. (Kearney, 2005).

Ergenlik döneminde bir diğer önemli anksiyete kaynağı da bireyin okul yaşamıdır. Bireyin okul ile ilgili anksiyetelerinden bazıları; derslerde arkadaşlarından daha başarısız olup aptal muamelesi görme, öğretmeni tarafından tahtaya kaldırıp arkadaşlarının karşısında rezil olma, başarısız olması durumunda ailenin sevgisi ve desteğini yitireceğini düşünmedir (Kearney, 2005).

Ergenlik döneminde sık rastlanan diğer bazı anksiyete nedenleri; aileden kaynaklı anksiyeteler, bireyin kişiliği ile ilgili anksiyeteler, ölüm ile ilgili anksiyeteler, dini konular ile ilgili anksiyeteler ve meslek seçimi ile ilgili anksiyetelerdir.

1.6. Öfke

1.6.1. Tanımı

Öfke herkes tarafından zaman zaman hissedilen, en çok ilgi uyandıran fakat en az anlaşılan temel duygulardan biridir (Lopez & Thurman, 1986). Öfke, günlük hayatın kaçınılmaz bir parçasıdır ve insanlar öfke duygusunu farklı yollarla ifade ederler ve yönetirler (Tangney et al., 1996)

Birçok yazar, öfkeyi tanımlarken, bunun doğal ve evrensel bir duygu olduğunu vurgulamıştır (Aydın, 2005). Günlük yaşamın karmaşıklığı, artan sıkıntılar gibi hayatta karşılaştığımız değişik olaylar karşısında, heyecan, üzüntü, korku gibi birçok tepki veririz. İşte, hayatın içerisinde ortaya çıkan ve insanın mutluluk, üzüntü, korku ve nefretten oluşan beş temel duygusundan biri de öfkedir (Ulutürk, 2006).

Literatür incelendiğinde, öfkenin ortak bir tanımının olmadığı ve farklı biçimlerde açıklandığı görülmektedir.

Sharkin'e (1988) göre öfke, kişinin günlük yaşam içinde önüne geçemeyeceği olaylar karşısında gösterdiği doğal bir tepki ve enerjidir.

Averill'e (1983) göre öfke, insanlar arası etkileşimler nedeniyle oluşan genellikle beklentilerin veya arzuların yıkılması yada engellenmesi nedeniyle oluşan şiddetli bir duygusal durumdur.

Geçtan'a (2000) göre öfke, hak ettiğimiz bir şeyi alamadığımızda veya değer verdiğimiz bir kişi beklentilerimiz veya isteklerimiz doğrultusunda davranmadığında yaşadığımız bir duygudur.

Budak'ın (2000) psikoloji sözlüğünde yaptığı tanıma göre öfke, engellenme, saldırıya uğrama, yoksun bırakılma vb. sebeplerle oluşan ve bu durumlara sebep veren kişilere yada olaylara karşı yoğun şekilde hissedilen, saldırgan davranışlarla sonuçlanabilen yoğun ve negatif bir duygudur .

Hankins ve Hankins (2000) de; öfkeyi belirli bir saldırı, elestiri ya da engel karşısında kişinin yaşadığı içsel ve evrensel bir duygu olarak tanımlamışlardır ve öfkenin özelliklerini şöyle belirtmişlerdir:

- Öfkelenme içsel bir yaşantı ve duygu durumudur. Bu özellikte duygu, kendiliğinden ifade edilir. Yani öfke, planlı bir davranış değildir.
- Öfke evrensel bir duygudur. Bir başka deyişle bu duygu durumunu ortaya çıkarmak için mevcut koşullar olduğunda herkes öfkelenir.
- Öfke tepkileri, belirli bir eleştiri ve saldırı ya da engel karşısında ortaya çıkmakta ve kişiyi daha fazla saldırı ve eleştiriye açık hale getirmektedir.
- Öfkelenince gösterilen davranışlar, ailemizden ve çevremizden öğrendiğimiz davranışlardır.

Literatürde öfke, çoğu zaman, saldırganlık, hiddet, sinirlilik kelimeleriyle birlikte ele alınmaktadır. Özellikle öfke ve saldırganlık sık sık birbirleri ile bağlantılı olarak değerlendirilmesine rağmen ikisi farklı kavramlardır. Saldırganlık kendisinden başka bir insana zarar veren veya zarar verme amacı güden bir davranış olarak tanımlanır (Freedman, Sears & Carlsmith,1998).

Bazı zamanlarda öfke kişide bazı duyguları harekete geçirmekte ve kişi çeşitli tepkiler verebilmektedir, fakat bu tepkiler her zaman saldırganlıkla

sonuçlanmayabilir. Saldırgan davranışlar öfke tarafından motive edilebileceği gibi, başka faktörler tarafından da motive edilebilir (Berkowitz, 1993).

Geçmiş yıllarda öfke duygusu ile ilgili araştırmalara, şiddet ve saldırganlık gibi konularla ilgili araştırmalara nazaran daha az önem verilmiştir. Fakat saldırganlık ve şiddetin altında yatan en önemli faktörlerden birinin öfke duygusu olduğu görülmesi günümüzde bu kavramın daha yakından incelenmesini sağlamıştır. (Balkaya, 2001).

1.6.2. Öfke ile İlgili Kuramlar

Psikoanalitik kuramın kurucusu Freud, thanastos olarak adlandırılan ölüm içgüdüsünü ve libido olarak tanımlanan yaşam / cinsellik içgüdülerini duyguların kaynağı olarak ele almıştır. Freud'a göre bu iki içgüdü insan için gerekli olan psişik enerjiyi oluşturur ve bu enerjinin ortaya çıkarılması da duygusal yaşantının temelini oluşturmaktadır (aktaran Geçtan, 1990; aktaran Burger, 2006)

Freud'a göre öfke ve saldırganlık duyguları, ölüm ve yaşam iç güdüsünün bir ifadesi olarak bireyin bilinçdışında her zaman vardır ve bu duygunun sonuçları kaçınılmaz olarak yaşamın her döneminde ortaya çıkar (aktaran Geçtan, 1990; aktaran Eggert, 1994). Psikanalitik yaklaşımda öfkenin temelleri oral ve anal dönemde atılır.

Oral dönemde ağız bölgesi temel doyum aracıdır. Başlangıçta anneye bağımlı olan ve edilgen davranışlar gösteren bebek, zamanla etkin saldırgan davranışlar sergiler ve emme davranışından sonra ısırma davranışı gelişir. Kişiliğin yapısının temellerinden biri olan bu dönemde yaşanan sorunlar daha ileri dönemlerde yoğun şekilde öfke,

öfkelenince etrafına bağırp çağırma, etrafına veya kendine zarar verme şeklinde görülür (Geçtan, 1992).

Anal dönem, çocuğun 2-3 yas civarında olduğu tuvalet eğitimi aldığı dönemdir. Bu dönemde çocuk ebevenlerine olan bağımlılığında kurtulmak için çaba sarf eder ve bu nedenle özellikle uygun olmayan zamanlarda ve yerlerde tuvaletini yaparak ebevenlerini kontrol etmeye çalışır. Eger ebevenler bu dönemde katı tuvalet eğitimi uygulamaya çalışılırsa çocuk tuvaletini uygunsuz bir yerde veya zamanda yapmaya devam ederek, ebevenlerine olan öfkesini gösterir. Bu dönemde yaşanan sorunlar daha ileri dönemlerde yoğun şekilde acımasızlık, zalimlik ve öfkenin uygun olmayan bir şekilde gösterilmesi şeklinde görülür (Corey, 1996).

Davranışçı yaklaşıma göre öfke, uyarıcılara karşı verilen öğrenilmemiş duygusal tepkilerden biridir. Korku ve sevgi gibi öfke duygusu da, koşullanmamış refleks türlerinden biridir. Duygusal sorunlar insandaki bu üç temel duygu ile akalı olarak yaşamın ilk yıllarında koşullanmış ya da aktarılmış tepkilerden oluşur (Nelson-Jones, 2003).

Davranışçı yaklaşımın önemli temsilcilerinden Skinnere göre edimsel koşullama kavramı ile diğer davranışlar gibi, öfke ve saldırganlık tepkileri de öğrenilir. Edimsel koşullama kavramına göre ödüllendirilen davranış tekrar eder. Örneğin bir çocuk öfke ile tepinmeye başladığında isteklerini elde edebiliyorsa, öfkenin işe yaradığına karar verir ve isteklerini elde etmek için sürekli öfkesini kullanır (Thomas,1993).

Engelleme-Saldırganlık yaklaşımına göre öfke ve saldırganlık her zaman “engelleme” durumuna bağlı olarak ortaya çıkar. Engellenme bireyin doyum sağlayıcı bir amacı elde ederken karşılaşılabileceği müdahalelerin tümü olarak tanımlanmıştır (Stephen, 2004). Tüm engellemeler saldırgan tepki olasılığını artırır çünkü engelleme karşısında verilen saldırgan tepkiler bireyde “duygusal boşalım” sağlar ve çevre tarafından bu etkileşim bireye öğretilmiştir (Adams, 1973).

Berkowitz engelleme-saldırganlık modelini formülize etmiş ve üç bileşenden oluşan bir model oluşturmuştur. Bu modele göre; birey engelleme sonucu saldırganlık eğilimli duygusal bir tepki oluşturur. Bireyin zihinsel geçmişinde önceki deneyimlerinden kaynaklı saldırganlığı belirleyen uygun ipuçları bulunmaktadır. Birey uygun ipuçlarını fark ettiğinde saldırgan davranış gösterir (Berkowitz, 1965)

Bilişsel-Davranışçı yaklaşıma göre öfke aşırı fizyolojik uyarılma durumudur ve dışsal uyarıcılarla arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Öfkeyi ortaya çıkaran bilişsel süreçlerdir ve bir olaya nasıl tepki vereceğimiz bizim olaya yüklediğimiz anlam ile ortaya çıkar. Örneğin, savaşta yaralanan askerleri tedavi eden doktorlar askerlerin ciddi şekilde yaralanmalarına rağmen sakin şekilde davranmalarına şaşırırlar. Fakat askerler için yaralanma demek savaş ortamından uzaklaşmak demektir (Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, Hoeksema, 2008; Robin, Novaco, 1999).

Bilişsel- Davranışçı yaklaşımda, öfke ve ilişkili olduğu duyguların oluşumunda sistematik düşünce hataları rol oynar. Kişinin öfke ile baş edebilmesi için bireyin düşünce yapısındaki hatayı fark edip yerine düzgün düşünce yapısını oluşturması

gerekir. Bunun sonucunda yeni düşünce yapısının etkisiyle kişinin yaşayacağı yeni duygular oluşur ve kişi uygun davranışta bulunur (Clark, 2000).

Sosyal Öğrenme yaklaşımına göre, öfke davranışları model alma, taklit, özdeşleşme ve pekiştirmelerle öğrenilen tepkilerdir (Cüceloğlu, 1998). Çocukluğundan itibaren ebeveynlerini inceleyerek, onlardan davranışlarına ilişkin geri bildirim alan birey, toplumsal açıdan doğru bulunan davranışlarını tekrar etmeyi ve bu davranışları içselleştirmeyi öğrenir (Çelen, 1999).

Sosyal Öğrenme yaklaşımına göre, engelleme-saldırganlık yaklaşımının tersine bireyler de engellenme sonrasında davranış farklılıkları görülebilir. Engelleme davranışı karşısında birey saldırganlık gösterebilir, başkalarından destek arayabilir, alkol ve uyuşturucu kullanabilir, engellemeyi aşmak için daha çok çaba gösterebilir vb. başka tepkiler verebilir. Bireyin davranış tarzı genelde, geçmişte aynı durum karşısında engellemeyi başarılı bir şekilde ortadan kaldıran davranış tarzı olacaktır (Rolf, 1996; Atkinson, Atkinson, Smith, Bem, Hoeksema, 2008).

1.6.3. Öfkenin Boyutları

Duygusal veya Psikolojik Boyutu; Bireyin öfke duygusunu ifade etmeden önce gösterdiği bir çok duygu ifadesinin birleşimini kapsamaktadır . Öfke ikinci sırada gelen duygudur. Duygusal boyut ile kasıt birinci sırada gelen üzüntü, huzursuzluk, moral bozukluğu, kızgınlık, hayal kırıklığı gibi duygulardır (Koellhoffer, Murphy, Banas, 2009)

Fiziksel Boyutu; Bireyin öfke duygunu sebep olan bir durum ile karşılaştığında vücudunda meydana gelen fizyolojik ve fiziksel değişiklikleri kapsamaktadır. Organizmada limbik sistemin içerdiği hipotalamusun uyarılması sonucu adrenalin ve noradrenalin hormonlarının salgılanır ve öfke belirtileri ortaya çıkar (Tavris, 1989).

Adrenalin ve noradrenalin hormonlarının etkisiyle; rahatlama ve gevşemeden sorumlu parasempatik sistem yavaşlar, hareket ve enerjiden sorumlu sempatik sistem hızlanır, sindirim sistemi işlevlerini yavaşlatır kan beyin ve kaslara yöneltilir, glikojenin glikoza dönüştürülmesi için gerekli olan oksijenin sağlanması için solunum hızlanır, karaciğerdeki glikojen glikoza dönüştürülür ve acil enerji kaynağı sağlanır, beyin ve kaslara yeterli kanı gönderebilmek için kalp atışları hızlanır, kaslar harekete geçmek için gerginleşir, terleme artar ve vücudun aşırı ısınması engellenir, görüşün keskinleşmesi için gözbebekleri büyür, bağırsak ve idrar torbası kasları kaçma durumunda vücudu hafifletmek için gevşer. Böylece savaş ya da kaç sistemi devreye girmiş olur (Roskies,1998).

Bilişsel Boyutu; Bireyin öfke duygusunu algılamasını ve yorumlama biçimini kapsamaktadır. Bireyin öfkesini ifade etme biçimi bireyin düşünce yapısı, geçmişteki deneyimleri ve daha önceki çağrışımlarını içeren bilgi süreci tarafından belirlenir. Diğer bir ifade ile bireyin öfke duygusu karşısında gösterdiği tepki olayın kendisinden değil, bireyin bilgi süreci tarafından belirlenir (Özer, 2005).

Bazı kişiler öfkenin hayatın normal bir parçası olduğunu düşünüp dışa vurabilir, bazı kişiler hareket ve eylemlerinin her zaman kontrol altında tutması gerektiğini düşünüp öfkesini kontrol edebilir, bazı kişilerde öfkesini gösterdiği zaman zayıf veya suçlu

görüldüğünü düşünüp öfkesini bastırabilir (Feldman, 2011; Koellhoffer, Murphy, Banas, 2009).

1.6.4. Ergenlik Döneminde Öfke

Ergenlik dönemi bedensel, ruhsal ve cinsel olarak belirgin değişikliklerin olduğu, kimliğin tam olgunlaşmadığı, cinsel dürtülerin arttığı, aileye bağımlılığın sürdüğü fakat bireyin bağımsızlık isteğinin arttığı, arkadaş grubu değerleri ve kurallarının öncelik kazandığı sorunlarla yüklü fırtınalı bir dönemdir (Öztürk, 2004).

Ergenlik döneminde arkadaş grubunun önemi artmakta, ebeveynler ile paylaşılamayan deneyimler arkadaş grubuyla paylaşılmakta, birey kendini tanıma ve değerlendirme fırsatı bulmaktadır. İlk kez karşılaştığı bu durum karşısında kendine yeni bir kimlik inşa etmek isteyen ergen için yaşıtalarının düşünceleri en önemli ölçüttür (Hortaçsu, 1991).

Ergenlik dönemine girmenin yol açtığı bu değişiklikler ergenin bağımsızlık isteğini arttırır. Fakat ebeveynlerden ayrılma ve bağımsız bir kimlik edinme isteğine rağmen birey hala ebeveynlerinin desteğine ihtiyaç duymaktadır. Bu durum ergen bireyin o güne kadar kurmuş olduğu dengelerin bozulması sonucu, çatışma yaşamasına neden olur (Yavuzer, 2005).

Ebeveynlere duyulan ihtiyaç ve bağımsızlık isteği arasında yaşanan bu çatışmanın doğal sonucu olarak birey kendini o kadar güvensiz hisseder ki kendi içinde

kuramadığı düzen için hep başkalarını suçlar, öfke patlamaları yaşar (Ekşi, 1990; Okman, 1999).

Eğer ebeveynler çok koruyucu ve destekleyici ise ebeveyne duyulan bağımlılık isteği doyuma ulaşacak fakat bağımsızlık isteği engellenecek, eğer ebeveynler ergeni kendi kararlarını vermesi için serbest bırakırlarsada bu sefer bağımsızlık isteği doyuma ulaşacak fakat ebeveyne duyulan bağımlılık isteği engellenecektir ve sonuç her zaman öfke olacaktır (Madow, 1974).

Ergenlerde öfke genellikle aile içinde öfke patlamaları şeklinde olmaktadır. Kardeşler, anne ve babalar, arkadaşlar ergenler tarafından öfkenin kolayca ifade edilebildiği kişiler olarak tanımlanmaktadır. Ergenlerin en çok öfkelenildiği ancak öfkelerini ifade etmekte zorlandıkları kişiler içinde anneler ilk sırada babalar ikinci sırada bulunmaktadır (Bauman, 1997; Jones, Peacock, 1992).

1.7. Araştırmanın Amacı

Dünya’da ve Türkiye’de çeşitli nedenlerden dolayı her geçen gün artan boşanmalar, sadece boşanan çiftleri değil, bütün toplumu etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte boşanma çocuklar üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Özellikle bedensel, cinsel, sosyal ve duygusal değişimlerin çok hızlı yaşandığı ergenlik döneminde boşanmanın çocuk üzerinde oldukça fazla etkili olduğu düşünülmektedir. Bu dönem aynı zamanda ergenin eğitim süreciyle çakıştığından ebeveynlerin boşanmasının ergenin hem okul başarısını etkilediği, hem de okul içi ve

dışı problemlere sebebiyet verdiği öne sürülmektedir. Yine de boşanmanın lise dönemindeki ergen üzerindeki etkisini ortaya koyacak yeterli miktarda araştırma bulunmamaktadır. Sağlıklı toplum yapısının sağlanması ve korunmasının sağlıklı bireylerle sağlanabileceğinden hareketle boşanmanın ergen yaştaki çocuklar üzerindeki etkisinin araştırılması önemli görülmektedir.

Bu bağlamda araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzları incelemektedir. Çalışmada, boşanmış ve boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının davranışlarını karşılaştırmak amaçlanmıştır. Bu karşılaştırma ile, ergenlerin yapacakları seçimlerin ve aldıkları kararların, boşanmış ya da boşanmamış aile yapıları ile olan ilişkileri incelenmeye çalışılmaktadır. Ayrıca, ergenlerin sürekli olarak hissettikleri ya da olaylar karşısında gösterdikleri öfke, sahip oldukları benlik saygısı ve buna paralel olarak anksiyete düzeylerinin etkileşimi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda araştırmanın temel hipotezleri aşağıda verilmektedir.

- Boşanmış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının öfke ve öfke davranışları boşanmamış ebeveynlerin çocuklarından daha yüksektir.
- Boşanmış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının anksiyeteleri boşanmamış ebeveynlerin çocuklarından daha yüksektir.

- Boşanmış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının benlik saygıları boşanmamış ebeveynlerin çocuklarından daha düşüktür.

Ayrıca araştırmada aşağıdaki sorulara da yanıt aranmıştır :

- 1- Boşanmış ve boşanmamış ebeveynlere sahip ergenler Sosyo-Demografik değişkenlere (cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, babanın yaşı, babanın eğitimi, babanın mesleği, annenin yaşı, annenin eğitimi, anne çalışma durumu, anne-babanın yeniden evlenmesi, kimle kaldığı, sınıf tekrarı) göre farklılaşmakta mıdır?
- 2- Boşanmış ve Boşanmamış ebeveynlere sahip ergenler Sosyo-Demografik değişkenlere (cinsiyet, kardeş sayısı, doğum sırası, boşanma sırasında ergenin yaşı, babanın yaşı, babanın eğitimi, babanın mesleği, annenin yaşı, annenin eğitimi, anne çalışma durumu, anne-babanın yeniden evlenmesi, kimle kaldığı, sınıf tekrarı) göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke düzeyleri ve Öfke İfade Tarzına göre farklılaşmakta mıdır?
- 3- Benlik Saygısı düzeyi, Anksiyete düzeyi, Sürekli Öfke düzeyi ve Öfke İfade tarzı arasında ilişki vardır.

1.8. Araştırmanın Önemi

Ergenlik dönemi, çocuklukla yetişkinlik arasındaki bir geçiş dönemi olmakla birlikte bireyin kimlik inşasında önemli bir yere sahiptir. Ergenlikte, bedensel, ruhsal ve sosyal açıdan önemli değişimler gösteren birey, bu dönemdeki yaşamsal deneyimlerinin etkisini tüm yaşamı boyunca hissetmektedir. Çoğu zaman “kriz dönemi” olarak görülen bu süreçte ergen, sıkıntı yaşadığı durumlarda sığınabileceği güvenli bir limana her zamandakinden fazla ihtiyaç duymaktadır. Ancak boşanmayla birlikte gerek ailenin parçalanması gerekse ebeveynler arasındaki çekişme, özellikle ergen yaştaki çocuklar üzerinde onarılması güç olumsuz etkiler bırakmaktadır. Buna göre boşanma ile birlikte çocuklarda ve ergenlerde, uyku problemleri, mide, baş ve göğüs ağrıları, kramplar, anoreksiya nervoza ve bulimia gibi yeme problemleri, depresyon, stres, konsantrasyon eksikliği, derslerde başarısızlık, ebeveynin boşanmasından kendini sorumlu tutma, arkadaş ilişkilerinde başarısızlığın yanısıra düşük benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke vb. gibi çok çeşitli fiziksel, sosyal, duygusal ve psikolojik problemler baş gösterebilmektedir.

Yapılan araştırmalar, boşanma ile birlikte kendisini suçlu, mutsuz, üzgün ve yalnız hisseden ergende, güvenlik duygusunun sarsıldığını, kendisine dair hissettiği olumlu imajı ifade eden benlik saygısının da azaldığını göstermektedir. Bunun yanısıra hayatı üzerinde kontrolünü kaybettiği hissine kapılan ergende düşük benlik saygısıyla beraber seyreden, utangaçlık, kendini aciz hissetme, mutsuzluk, karamsarlık, anksiyete ve öfke patlamaları görülebilmektedir.

Bununla beraber, ergenlerin öznel iyi oluşları ile aile ortamları arasındaki ilişkileri inceleyen Eryılmaz'a (2011) göre, aile birliğini beraberliğini hissedenden ergenlerin, öznel iyi oluş düzeyleri de anlamlı ve önemli düzeyde yükselmesine karşın boşanma ile sürekli öfke, öfke ifade tarzı, anksiyete ve benlik saygısı arasında her zaman anlamlı ilişki bulunmayabilir. Ya da boşanmamış ebeveynlerin çocuklarında da sürekli öfke ve öfke ifade tarzı, anksiyete düzeyi yüksek, benlik saygısı düşük olabilmektedir. Bu bağlamda sağlıklı toplumun sağlıklı nesillerden oluşacağından hareketle son yıllarda hızla artan boşanmaların nedenlerinin araştırıldığı kadar, yeterince üzerinde durulmayan çocuk ve ergen üzerindeki etkilerinin de araştırılması, sorunların ortaya çıkarılması ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi açısından önemli görülmektedir.

Araştırma sırasında yapılan literatür taramasında özellikle boşanmanın ergen üzerindeki etkisi ile ilgili araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Boşanmanın ergen üzerindeki etkilerinin ihmal edilmesinde, boşanma sonucu ergende görülmesi muhtemel belirtilerle ergenliğin genel belirtileri arasındaki benzerliğin etkili olduğu düşünülmektedir. Bu da boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin sorunlarının yeterince anlaşılmasına ve bu sorunlara ilişkin çözüm üretecek mekanizmaların kurulamamasına yol açmaktadır.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

2.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Bu araştırma Tarama Modeli'nin bir alt modeli olan İlişkisel Tarama Modeli'nde desenlenmiştir. Bu modelde öncelikle sosyo-ekonomik düzeyde farklı olması gözetilen 4 okul seçilmiş ve daha sonra bu okulların rehberlik servisleri vasıtasıyla gönüllülük esası ile ulaşılan aynı sayıda boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergene uygulanmıştır.

Bu kapsamda araştırma İstanbul ili, Anadolu yakası , Kadıköy, Ümraniye, Ataşehir ve Pendik ilçelerinde, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı 4 devlet lisesinde eğitim almakta olan boşanmış ebeveyne sahip 100 ve boşanmamış ebeveyne sahip 100 ergene uygulanmıştır.

Tablo 2.1: Anne Babanın Boşanması Değişkenine ait Frekans ve Yüzde Değerleri

	FREKANS (f)	YÜZDE (%)
BOŞANMIŞ EBEVEYN	100	50
BOŞANMAMIŞ	100	50
TOPLAM	200	100

Araştırmada, boşanmış ebeveynler ile boşanmamış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının öfke, öfke ifade tarzları, anksiyete düzeyleri ve benlik saygıları ölçekler aracılığıyla incelenmiştir. Araştırma ölçeklere dayanan veriler üzerinde yürütölmüş, ilgili alan yazını ışığında yorumlanmıştır.

Bu tez çalışmasında lise 4. sınıf öğrencilerinin sınava hazırlanmaları nedeniyle yaşadıkları stresin araştırma sonuçlarını etkileyebilecek olması nedeniyle araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

2.2. Veri Toplama

Araştırmada veriler, kişisel bilgi formu ve ölçekler Nisan 2010 – Kasım 2010 tarihleri arasında İstanbul'da Fenerbahçe, Kurtköy, Pendik ve Ümraniye Mevlana Lisesi'nde ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış 25'er öğrenciye uygulanmış, odak grup ve derinlemesine görüşme yöntemleri kullanılarak toplanmıştır. Uygulamaya katılacakların seçimi rehberlik servisinde gönüllük esasına göre yapılmıştır. Katılımcıların cinsiyet olarak dengeli dağılımı planlanmıştır. Uygulamalar ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış 25'e kişilik gruplarla ayrı ayrı yapılmıştır. Uygulamanın başında öğrencilere araştırmayla ve uygulanan kişisel bilgi formu ve ölçekler hakkında bilgiyi içeren yönerge okunmuştur. Uygulama sırasında araştırmacı ve rehberlik servisinden bir öğretmen gözetmen olarak salonda bulunmuştur. Uygulama her grup için 90 dakika sürmüştür.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcılara Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçeği (SÖÖTÖ), Durumluk-Anksiyete Envanteri ve Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği uygulanmış ve alınan puanlarla iki grubun öfke ve ifade tarzları, anksiyete düzeyleri ve benlik saygısı düzeyleri karşılaştırılmıştır. Ayrıca katılımcılara Kişisel Bilgi Formu verilmiştir.

2.3.1. Durumluluk –Anksiyete Envanteri (State-Trait Anxiety Inventory)

1983 yılında C.D. Spielberger R.L. Gorsuch ve R.E. Lushene tarafından geliştirilmiştir. Durumluluk- Anksiyete envanteri her biri 20 maddelik iki ayrı ölçeğe (Durumluluk Kaygı Ölçeği, Anksiyete Ölçeği) sahip bir ölçektir. Durumluluk Kaygı Ölçeği'nin yanıtlanmasında; maddelerin ifade ettiği duyuş, düşünce yada şiddet derecesine göre 'hiç', 'biraz', 'çok' ve 'tamamıyla' şıklarından birinin seçilmesi, Anksiyete Ölçeği'nin yanıtlanmasında ise maddelerin ifade ettiği duyuş, düşünce ya da davranışların sıklık derecesine göre 'hemen hiçbir zaman', 'bazen', 'çok zaman' ve 'hemen her zaman' şıklarından birinin seçilmesi ve işaretlenmesi istenir (Özgüven, 2003; Öner, 1997).

Puanlamada ölçeklerde doğrudan ve tersine çevrilmiş ifadeler vardır. Olumlu duyguları dile getiren ters ifadeler puanlanırken 1 ağırlık değerinde olanlar 4'e, 4 ağırlık değerinde olanlar ise 1'e dönüştürülür. Olumsuz duyguları dile getiren doğrudan ifadelerde 4 değerindeki yanıtlar kaygının yüksekliğini gösterir. Tersine çevrilmiş ifadelerde ise 4 değerindeki yanıtlar düşük, 1 değerindeki yanıtlar yüksek

kaygıyı gösterir. Daha sonra doğrudan ve tersine çevrilmiş ifadelerin toplam ağırlıklarının saptanması için iki ayrı anahtar hazırlanır. Doğrudan ifadeler için elde edilen toplam ağırlıklı puandan, ters ifadelerin toplam ağırlıklı puanları çıkartılır ve sayıya Durumluluk Kaygı Ölçeği için 50 puan, Anksiyete Ölçeği için 35 puan eklenir. Her bir ölçekten elde edilen toplam puan değeri 20 ile 80 arasında değişir. Büyük puan yüksek kaygı seviyesini, küçük puan ise düşük kaygı seviyesini belirtir (Özgüven, 2003; Öner, 1997).

Testin Test-Tekrartest güvenilirliği Anksiyete Ölçeği için .73 ile .86, Durumluluk Kaygı ölçeği için .16 ile .54 arasında bulunmuştur. Kuder-Richardson 20 formülünün genelleştirilmiş bir formu olan alfa korelasyonları ile saptanan içtutarlılık ve test homojenliğini yansıtan katsayılar, Durumluluk Kaygı ölçeği için .83 ile .92, Anksiyete Ölçeği için .86 ile 92 arasında bulunmuştur (Özgüven, 2003; Öner, 1997).

1985 yılında N. Öner ve A. Le Compte tarafından testin Türkçe'ye çevrimi tamamlanmıştır. Testin Test-Tekrartest güvenilirliği Anksiyete Ölçeği için .71 ile .86, Durumluluk Kaygı ölçeği için .26 ile .68 arasında bulunmuştur. Kuder-Richardson 20 formülünün genelleştirilmiş bir formu olan alfa korelasyonları ile saptanan içtutarlılık ve test homojenliğini yansıtan katsayılar, Durumluluk Kaygı ölçeği için .94 ile .96, Anksiyete Ölçeği için .83 ile .87 arasında bulunmuştur. Envanterin bir başka tür madde güvenilirliği yada ölçek içtutarlılığı korelasyonları hesaplanmış. Bunlar Anksiyete Ölçeği için .34 ile .72, Durumluluk Kaygı Ölçeği için .42 ile .85 arasında bulunmuştur (Özgüven, 2003; Öner, 1997)

2.3.2. Sürekli Öfke- Öfke Tarz Ölçeği (The State Trait Anger Scale)

1983 yılında C.D. Spielberger tarafından geliştirilmiştir. 44 maddelik ölçek üç kısımdan oluşur; Durumluk Öfke, Sürekli Öfke, Öfke Davranışı (Kontrol Altına Alınmış Öfke, Dışa Vurulmuş Öfke, Bastırılmış Öfke). Testin yanıtlanmasında ise siz ne kadar tanımlıyor sorusuna yanıt olacak şekilde ‘hiç’, ‘biraz’, ‘oldukça’ ve ‘tümüyle’ şıklarından birinin seçilmesi ve işaretlenmesi istenir (Öner, 1997).

Puanlamada ‘hiç’ yanıtından 1 puan , ‘biraz’ yanıtından 2 puan, ‘oldukça’ yanıtından 3 puan ve ‘tümüyle’ yanıtından 4 puan elde edilir. Sürekli Öfke’den alınan yüksek puanlar, öfke düzeyinin yüksek olduğunu; Kontrol altına alınmış öfke alt testinde, öfkenin kontrolde olduğunu; Dışa vurulmuş öfke alt testinde, öfkenin kolayca ifade ediliyor olduğunu; Bastırılmış öfke alt testinde, öfkenin bastırılmış olduğunu gösterir (Öner, 1997).

Testin iç tutarlılığını sınamak için madde toplam puan korelasyonları .14 ile .56 arasında ve Cronbach Alfa değerleri .73 ile .84 arasında bulunmuştur (Öner, 1997).

1994 yılında A. Kadir Özer tarafından Durumluk öfke alt testi dışındaki maddeleri 34 maddesi Türkçeye çevrilmiş ve Türkçe formu geliştirilmiştir. Testin güvenilirlik çalışmalarında tüm grup verileri üzerinden elde edilen Cronbach Alfa değerleri ayrı ayrı hesaplanmıştır. Bunlar Sürekli öfke boyutu için .79; “Kontrol Altına Alınmış Öfke” boyutu için .84; “Dışa Vurulmuş Öfke” boyutu .78 ve “Bastırılmış Öfke” boyutu için ise .63 olarak bulunmuştur (Öner, 1997)

2.3.3. Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (Rosenberg Self-Esteem Scale)

1965 yılında M. Rosenberg tarafından geliştirilmiştir. Altmış üç maddeden oluşan ölçeğin 12 alt testi vardır: Benlik saygısı, Kendilik kavramının sürekliliği, İnsanlara güvenme, Eleştiriye duyarlılık, Depresif duygulanım, Hayalperestlik, Psikosomatik belirtiler(anksiyete göstergesi olarak kabul edilmiştir), Kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme, Tartışmalara katılabilme derecesi, Ana-baba ilişkisi, Babayla ilişki, Psişik izolasyon (Öner, 1997).

Puanlanmada “Benlik saygısı” altesti dışında diğer alt testlere ait maddeler yanıt anahtarına göre değerlendirilir ve doğru yanıtta “1” puan verilir. Benlik saygısı alt testinde ise yanıtlar 0–6 puan ile değerlendirilir. “Benlik saygısı” alt testinden 0-1 puan alanların “yüksek”, “2-4” puan alanların “orta”, “5-6” puan alanların ise “düşük” benlik saygısına sahip oldukları kabul edilir. Diğer alt testlerden alınan yüksek puanlar: “kendilik kavramının sürekliliği” alt testinde sürekliliğin az olduğuna, “insanlara güven duyma” alt testinde güvenin azlığına, “eleştiriye duyarlılık” alt testinde fazla duyarlılığa, “depresif duygulanım” alt testinde depresyon düzeyinin yüksek oluşuna, “hayalperestlik” alt testinde hayalperestliğin fazlalığına, “psikosomatik belirtiler” alt testinde belirti fazlalığına, “kişiler arası ilişkilerde tehdit hissetme” alt testinde kolaylıkla tehdit edilme duygusuna, “tartışmalara katılabilme derecesi” alt testinde tartışmalara katılma düzeyinin yüksekliğine; “ana-baba ilgisi alt testinde ilgi azlığına, “babayla ilişki” alt testinde babayla ilişkinin fazlalığına, “psişik izolasyon alt testinde psişik izolasyonun fazlalığına işaret eder (Öner, 1997).

1986 yılında Füsun Çuhadaroğlu tarafından Türkçeye çevrilen ölçek, 3 ayrı öğretim üyesi tarafından gözden geçirilmiştir. Test-tekrartest Güvenirliği; 15-18 yaş arasındaki lise öğrencilerine bir ay ara ile iki kez uygulanması sonucu, her alt test için elde edilen değişmezlik katsayıları .46 (kişilerarası ilişkilerde tehdit hissetme altesti) ile .89 (psikosomatik belirtiler altesti) arasında değişmiştir (Öner, 1997).

2.3.4. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından geliştirilen, 16 sorudan oluşan bu form ile çalışmaya katılan ergenlerin yaşları, cinsiyetleri, kardeş sayıları vb. çalışmanın amacına uygun konularda bilgi toplanmıştır.

2.4. İşlem

Araştırmanın sistematik olarak yürütülebilmesi için öncelikle bir zaman çizelgesi ve iş planı yapılmıştır. 2009 yılı Eylül ayı içerisinde tez danışmanı ile beraber araştırma konusu, uygulanacak ölçekler ve okullar belirlenmiş 2009 yılı Ekim ayı içerisinde öneri enstitüye teslim edilerek onay alınmıştır. Bu tarihten itibaren araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuş ve literatür taraması yapılmaya başlanmıştır. Bununla eş zamanlı olarak tez danışmanı ile beraber, araştırmaya katılacak ergenlere uygulanacak kişisel bilgi formu oluşturulmuştur.

Ölçeklerin okullarda uygulanabilmesi için 14.12.2009 tarihinde İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne başvuruda bulunulmuş 31 Mart 2010 tarihinde gerekli izin alınmıştır. Daha sonra söz konusu liselerin yönetimlerinden gereken izin alınarak ve

rehberlik servisleriyle iletişime geçilmiştir. Rehberlik öğretmenlerine araştırmanın önemi, amacı, ölçeklerin uygulanmak istendiği örneklemin özellikleri anlatılmıştır.

Ölçeklerin uygulanacağı ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış olan ergenlerin belirlenmesi okulların rehberlik servisleri tarafından yapılmıştır. Rehberlik servisleri tarafından okul arşivlerinde bulunan kayıtlar doğrultusunda lise bir, iki ve üçüncü sınıflarda okuyan boşanmış ebeveyne sahip ergenler seçilmiştir. Daha sonra boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin okuduğu her sınıftan, boşanmış ebeveyne sahip ergen kadar boşanmamış ebeveyne sahip ergen seçilmiştir. Ergenlerin seçiminde rehberlik servisleri tarafından gönüllülük esası gözetilmiştir.

Daha sonra boşanmış ebeveyne sahip ergenler ve boşanmamış ebeveyne sahip ergenler bir sınıfta toplanmıştır. Araştırmacı tarafından ergen bireylere verdikleri bilgilerin kesinlikle gizli tutulacağı, kimliklerini belli edebilecek ad, soyad, okudukları sınıf vb. kişisel bilgilerini yazmamaları gerektiği, araştırmanın gönüllük esasına dayandığı ve devam etmek istemeyen bireylerin istedikleri zaman çıkabilecekleri belirtilmiştir.

Ölçekler ve kişisel bilgi formu, ergenlerin birbirleri üzerinde yaratabilecekleri etkiden arındırmak amacıyla her okul için ebeveynleri boşanmış ve boşanmamış 25'er kişilik gruplara ve ayrı ayrı olarak uygulanmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırma verilerinin çözümlenmesi kapsamında öncelikle Kişisel Bilgi Formu'ndan elde edilen sonuçlar, frekans ve yüzdeler tablolar halinde düzenlenerek yorumlanmıştır. Etkileşim düzeyini belirlemek için ki-kare analizinden yararlanılmıştır.

Cinsiyet ve Boşanma değişkenlerinde anlamlı farklılığı belirlemek için İlişkisiz Grup t-test'inden yararlanılmıştır.

Kimde kaldığı değişkenine göre anlamlı farklılığı belirlemek için Mann-Whitney U testinden yararlanılmıştır.

Doğum sırası, kardeş sayısı, ayrılık yaşı, baba yaş, baba eğitim, anne yaş ve anne eğitim değişkenlerine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi'nden (ANOVA - Analysis of Variance) yararlanılmıştır. Doğum sırası, baba eğitim ve anne eğitim değişkenlerine göre ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post hoc tamamlayıcı LSD (Least Significant Difference) testinden yararlanılmıştır.

Baba meslek değişkenine göre anlamlı farklılığı belirlemek için Kruskal Wallis testinden yararlanılmıştır.

Bağımlı değişkenlerin (Benlik Saygısı, Süreli Kaygı, Sürekli Öfke, Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke, Bastırılmış Öfke) kendi aralarındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı'ndan yararlanılmıştır.

Tablo 2.2: Araştırmada Kullanılan Testler

Kategori A	Ki-Kare	Kategori B
Kategori	n > 30	n < 30
2	İlişkisiz grup t-test	Mann Whitney U
3 +	ANOVA (Tek yönlü varyans analizi)	Kruskal Wallis
Bağımlı Değişken A	Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı	Bağımlı Değişken B

3. BÖLÜM

BULGULAR

3.1. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Karşılaştırılması

Yapılan araştırmanın ardından elde edilen bulgular aşağıda yer almaktadır. İlk olarak boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin sosyo-demografik değişkenlere göre karşılaştırılmasına yönelik analizler verilmiş, bunun ardından da puanlar arasında anlamlı bir farklılaşmanın olup olmadığını belirlemek üzere çeşitli istatistiksel analizlerden yararlanılmıştır.

Tablo 3.1: Cinsiyet Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları

Cinsiyet	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Erkek	35	35,0	37	37,0	72	36,0
Kız	65	65,0	63	63,0	128	64,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 0,116		Sd: 1		p > 0,05		

Tablo 3.1’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve cinsiyet değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin cinsiyet değişkenine göre benzer dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 3.2: Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları						
	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
Kardeş Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tek Çocuk	26	82,0	6	18,0	32	100,0
Bir Kardeş	24	48,0	26	52,0	50	100,0
İki Kardeş	23	42,0	32	58,0	55	100,0
Üç ve Fazla K.	27	43,0	36	57,0	63	100,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 15,338		Sd: 3		p: 0,002		

Tablo 3.2’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve kardeş sayısı değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin kardeş sayısı değişkenine göre Ki-Kare analizinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Kardeş sayısı arttıkça boşanma riskinin düştüğü söylenebilir.

Tablo 3.3: Doğum Sırası Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları						
	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
Doğum Sırası	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
İlk Çocuk	50	50,0	46	46,0	96	48,0
İkinci Çocuk	28	28,0	23	23,0	51	25,5
Üç ve Sonra	22	22,0	31	31,0	53	26,5
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 3,015		Sd: 2		p > 0,05		

Tablo 3.3' de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve doğum sırası değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin doğum sırası değişkenine göre benzer dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 3.4: Babanın Yaşı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları						
	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
Babanın Yaşı	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
31-40	16	16,0	15	15,0	31	15,5
41-50	58	58,0	67	67,0	125	62,5
51 ve üzeri	26	26,0	18	18,0	44	22,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 2,754		Sd: 2		p > 0,05		

Tablo 3.4' de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve babanın yaşı değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin babanın yaşı değişkenine göre benzer dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 3.5: Babanın Eğitimi Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları						
	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
Baba Eğitim	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
İlköğretim	18	34,0	35	66,0	53	100,0
Ortaokul	14	42,0	20	58,0	34	100,0
Lise	39	61,0	25	39,0	64	100,0
Üniversite	29	60,0	20	40,0	49	100,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 11,227		Sd: 3		p: 0,011		

Tablo 3.5’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve babanın eğitimi değişkenine göre frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin babanın eğitimi değişkenine göre Ki-Kare analizinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Baba eğitim seviyesi arttıkça boşanma riskinin arttığı söylenebilir.

Baba Meslek	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Kamu	9	9,0	9	9,0	18	9,0
Özel sektör	48	48,0	43	43,0	91	45,5
Kendi işi	27	27,0	27	27,0	54	27,0
Diğer	16	16,0	21	21,0	37	18,5
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 1,308		Sd: 3		p > 0,05		

Tablo 3.6’ da araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve babanın mesleği değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin babanın mesleği değişkenine göre benzer dağılımları görülmektedir.

Annenin Yaşı	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
31-40	35	35,0	36	36,0	71	35,5
41-50	50	50,0	49	49,0	99	49,5
51 ve üzeri	15	15,0	15	15,0	30	15,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 0,032		Sd: 2		p > 0,05		

Tablo 3.7’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve annenin yaşı değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin annenin yaşı değişkenine göre benzer dağıldıkları görülmektedir.

Anne Eğitim	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
İlköğretim	22	34,0	43	66,0	65	100,0
Ortaokul	13	38,0	21	62,0	34	100,0
Lise	38	58,0	28	42,0	66	100,0
Üniversite	27	77,0	8	23,0	35	100,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 20,496		Sd: 3		p: 0,000		

Tablo 3.8’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve annenin eğitimi değişkenine göre frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin annenin eğitimi değişkenine göre Ki-Kare analizinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Annenin eğitim seviyesi arttıkça boşanma riskinin arttığı söylenebilir.

Anne Ç. D.	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Çalışıyor	61	61,0	17	17,0	78	39,0
Çalışmıyor	39	39,0	83	83,0	122	61,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 1,901		Sd: 1		p > 0,05		

Tablo 3.9’ da araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve anne çalışma durumu değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin anne çalışma durumu değişkenine göre benzer dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 3.10: Sınıf Tekrarı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Ki-Kare Analizi Sonuçları						
	BOŞANMIŞ EBEVEYN		BOŞANMAMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
Sınıf Tekrarı	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	28	65,0	15	35,0	43	100,0
Hayır	72	46,0	85	54,0	157	100,0
Toplam	100	100,0	100	100,0	200	100,0
Pearson Ki-Kare: 5,007		Sd: 1		p: 0,025		

Tablo 3.10’ da araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın boşanması değişkenine ve sınıf tekrarı değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin sınıf tekrarı değişkenine göre Ki-Kare analizinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Boşanmış ebeveyne sahip ergenlerde sınıf tekrarının arttığı söylenebilir.

Tablo 3.11: Anne-Babanın Yeniden Evlenmesi Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Frekans ve Yüzde Değerleri				
	BOŞANMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
Yeni Evlilik	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Evet	51	51,0	51	25,5
Hayır	49	49,0	49	24,5
Toplam	100	100	100	50,0

Tablo 3.11’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin anne-babanın yeniden evlenmesi değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin anne-babanın yeniden evlenmesi değişkenine göre benzer dağıldıkları görülmektedir.

Tablo 3.12: Kimle Kaldığı Değişkenine Göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Karşılaştırıldığı Frekans ve Yüzde Değerleri

Kimle Kaldığı	BOŞANMIŞ EBEVEYN		TOPLAM	
	Frekans (f)	Yüzde (%)	Frekans (f)	Yüzde (%)
Anne	78	78,0	78	39,0
Diğer	22	22,0	22	11,0
Toplam	100	100	100	50,0

Tablo 3.12’ de araştırmanın yürütüldüğü örnekleme ilişkin kimle kaldığı değişkenine göre, frekans ve yüzde değerlerine bakıldığında, boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin çoğunlukla anneleriyle kaldıkları görülmektedir.

3.2. Araştırmaya Katılan Ergen Bireylerin Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Test Puanlarındaki Farklılıklarının Karşılaştırılması

Tablo 3.13: Cinsiyet Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları

	Cinsiyet	n	\bar{X}	ss	sh	t-test		
						t	sd	p
Benlik Saygısı	Erkek	72	2,4167	1,65086	,19456	2,789	198	,006**
	Kız	128	1,7578	1,57613	,13931			
Anksiyete	Erkek	72	42,722	9,61252	1,1328	-,275	198	,783
	Kız	128	43,109	9,50361	,84001			
Sürekli Öfke	Erkek	72	25,986	7,07404	,83368	2,489	198	,014*
	Kız	128	23,523	6,50979	,57539			
Öfke Kontrol	Erkek	72	19,430	5,42250	,63905	-,860	198	,391
	Kız	128	20,062	4,73178	,41823			
Dışa Vurulmuş Öfke	Erkek	72	18,708	5,53971	,65286	1,740	198	,083
	Kız	128	17,304	5,43763	,48062			
Bastırılmış Öfke	Erkek	72	17,916	4,78481	,56389	3,211	198	,002**
	Kız	128	15,789	4,33018	,38274			

****p< .01 *p< .05**

Tablo 3.13'te aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene's testi ile iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Bu işlemin ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 3.13'te, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) cinsiyet değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, erkek ergenlerin aritmetik ortalamaları ile kız ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, benlik saygısı, sürekli öfke ve bastırılmış öfke alt boyutunda istatistiksel olarak manidar bulunurken, diğer değerlerde aritmetik ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak manidar bulunmamıştır. Ortaya çıkan istatistiksel farklılığın erkek ergenlerin lehine olduğu görülmektedir. Erkek ergenler daha düşük benlik saygısına, daha yüksek sürekli öfke ve bastırılmış öfkeye sahiptir. Benlik saygısı ters puanlandığı için, benlik saygısı puanının düşük olması benlik saygısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarında cinsiyet değişkenine göre benlik saygısı, sürekli öfke ve bastırılmış öfke değerlerindeki farklılaşmaları göstermek için t-testi analizleri iki gruba ayrı ayrı uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda cinsiyet değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan benlik saygısı, sürekli öfke ve bastırılmış öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Tablo 3.14: Doğum Sırası Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA ve LSD

Testi Sonuçları							
	GRUPLAR			ANOVA		LSD	
	Doğum Sırası	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>		<i>p</i>
Benlik Saygısı	İlk Çocuk (1)	96	2,0625	1,70332	1,105	,333	
	İkinci Çocuk (2)	51	2,1569	1,55400			
	Üç ve Daha Sonra (3)	53	1,7170	1,56128			
Anksiyete	İlk Çocuk (1)	96	43,1667	9,45312	,606	,546	
	İkinci Çocuk (2)	51	43,8039	9,01337			
	Üç ve Daha Sonra (3)	53	41,8113	10,16793			
Sürekli Öfke	İlk Çocuk (1)	96	24,7813	6,69674	4,641	,011*	1 > 3
	İkinci Çocuk (2)	51	26,0392	6,95115			2 > 3
	Üç ve Daha Sonra (3)	53	22,1698	6,39030			
Öfke Kontrol	İlk Çocuk (1)	96	19,5938	5,25072	4,483	,012*	1 < 3
	İkinci Çocuk (2)	51	18,6275	4,50760			2 < 3
	Üç ve Daha Sonra (3)	53	21,4340	4,59728			
Dışa Vurulmuş Öfke	İlk Çocuk (1)	96	17,9896	5,80289	5,374	,005**	1 > 3
	İkinci Çocuk (2)	51	19,3922	5,02027			2 > 3
	Üç ve Daha Sonra (3)	53	15,9623	4,91059			
Bastırılmış Öfke	İlk Çocuk (1)	96	16,5729	5,04453	2,076	,128	
	İkinci Çocuk (2)	51	17,4706	3,83329			
	Üç ve Daha Sonra (3)	53	15,6415	4,33277			

***p* < .01 **p* < .05

Tabloda 3.14'te, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) doğum sırası değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (Anova) sonucunda, ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, sürekli öfke, öfke kontrol ve dışa vurulmuş öfke alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunurken diğer değerlerde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post hoc tamamlayıcı LSD testinden yararlanılmış ve sonuçları tablodaki sağ sütunda belirtilmiştir. Buna göre ortaya çıkan farklılık ilk ve ikinci çocuk ile üçüncü ve daha sonra doğan çocuklar arasında ilk ve ikinci doğan çocukların lehine bulunmuştur. Bu durum ilk ve ikinci doğan çocuklarda süreli öfke düzeyi ve dışa vurulmuş öfkenin daha yüksek, bastırılmış öfkenin daha düşük olduğunu göstermektedir.

Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarında doğum sırası değişkenine göre süreli öfke, öfke kontrol ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki farklılaşmaları göstermek için ANOVA ve LSD testi analizleri iki gruba ayrı ayrı uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda doğum sırası değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan süreli öfke, öfke kontrol ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların süreli öfke ve dışa vurulmuş öfke puanlarında boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda doğum sırası değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan süreli öfke, öfke kontrol ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların öfke kontrol puanında boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Tablo 3.15: Kardeş Sayısı Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

	GRUPLAR				ANOVA	
	Kardeş Sayısı	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Benlik Saygısı	Tek Çocuk	32	1,8750	1,73670	,151	,929
	Bir Kardeş	50	2,0600	1,59604		
	İki Kardeş	55	2,0727	1,61995		
	Üç ve Daha Fazla	63	1,9365	1,64487		
Anksiyete	Tek Çocuk	32	42,2500	9,34638	,451	,717
	Bir Kardeş	50	43,4400	9,97990		
	İki Kardeş	55	42,0000	8,62168		
	Üç ve Daha Fazla	63	43,8095	10,08969		
Sürekli Öfke	Tek Çocuk	32	24,4063	6,90890	,161	,922
	Bir Kardeş	50	24,6800	7,02311		
	İki Kardeş	55	24,7091	6,43967		
	Üç ve Daha Fazla	63	23,9365	7,02041		
Öfke Kontrol	Tek Çocuk	32	19,0625	5,63364	,780	,507
	Bir Kardeş	50	19,8000	4,99387		
	İki Kardeş	55	19,4909	5,01801		
	Üç ve Daha Fazla	63	20,5556	4,62384		
Dışa Vurulmuş Öfke	Tek Çocuk	32	18,7188	6,08666	,894	,445
	Bir Kardeş	50	17,7600	5,45692		
	İki Kardeş	55	18,2727	5,40046		
	Üç ve Daha Fazla	63	16,9841	5,32944		
Bastırılmış Öfke	Tek Çocuk	32	16,5000	5,36416	,207	,891
	Bir Kardeş	50	16,3200	4,62663		
	İki Kardeş	55	16,9636	4,64664		
	Üç ve Daha Fazla	63	16,4127	4,20305		

Tablo 3.15'te, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) kardeş sayısı değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda,

ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, tüm puanlarda istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bu durum kardeş sayısının ölçülen değerlerde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.16: Ayrılık Yaşı Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

	GRUPLAR			ANOVA		
	Ayrılık Yaşı	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Benlik Saygısı	0-6 yaş	30	1,9333	1,57422	,768	,467
	7-12 yaş	38	2,4737	1,84152		
	13-18 yaş	32	2,2500	1,90076		
Anksiyete	0-6 yaş	30	44,1000	8,59571	,207	,813
	7-12 yaş	38	43,9211	11,96929		
	13-18 yaş	32	45,4063	9,40782		
Sürekli Öfke	0-6 yaş	30	24,6000	6,41442	,288	,750
	7-12 yaş	38	25,7105	7,65792		
	13-18 yaş	32	25,8125	6,71271		
Öfke Kontrol	0-6 yaş	30	19,5000	5,63089	,070	,932
	7-12 yaş	38	19,6579	5,72938		
	13-18 yaş	32	19,1563	5,57708		
Dışa Vurulmuş Öfke	0-6 yaş	30	18,2667	4,84898	2,009	,140
	7-12 yaş	38	17,6316	5,91115		
	13-18 yaş	32	20,3750	6,66115		
Bastırılmış Öfke	0-6 yaş	30	17,0667	5,12555	,149	,862
	7-12 yaş	38	16,7895	4,88327		
	13-18 yaş	32	17,4063	4,03100		

Tabloda 3.16’da, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) ayrılık yaşı değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda,

ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bu durum anne-baba boşanması esnasında, çocuğun yaşının farklılaşmasının ölçülen değerlerde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.17: Baba Yaş Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

	GRUPLAR			ANOVA		
	Baba Yaş	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Benlik Saygısı	31-40	31	1,8065	1,40046	,983	,376
	41-50	125	2,1200	1,63924		
	51 ve üzeri	44	1,7727	1,75026		
Anksiyete	31-40	31	43,6452	7,55226	,904	,407
	41-50	125	43,4000	9,60679		
	51 ve üzeri	44	41,2727	10,47558		
Sürekli Öfke	31-40	31	25,0000	7,30297	,140	,869
	41-50	125	24,3280	6,53252		
	51 ve üzeri	44	24,2273	7,32902		
Öfke Kontrol	31-40	31	21,0645	5,16356	2,410	,092
	41-50	125	19,2480	4,73603		
	51 ve üzeri	44	20,6364	5,39203		
Dışa Vurulmuş Öfke	31-40	31	17,3548	5,70700	,687	,505
	41-50	125	18,1600	5,51450		
	51 ve üzeri	44	17,1364	5,35959		
Bastırılmış Öfke	31-40	31	16,1290	4,75214	,181	,835
	41-50	125	16,6800	4,74444		
	51 ve üzeri	44	16,5000	4,14561		

Tablo 3.17’de, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) baba yaş değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda,

ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bu durum babaların yaşlarının farklılaşmasının ergenlerde ölçülen değerlerde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.18: Baba Eğitim Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA ve LSD Testi Sonuçları

	GRUPLAR				ANOVA		LSD
	Baba Eğitim	n	\bar{X}	ss	F	p	
Benlik Saygısı	İlköğretim (1)	53	1,9623	1,32958	2,437	,066	
	Ortaokul (2)	34	1,3529	1,43300			
	Lise (3)	64	2,1875	1,85913			
	Üniversite (4)	49	2,2245	1,66164			
Anksiyete	İlköğretim (1)	53	42,9811	8,91518	1,350	,259	
	Ortaokul (2)	34	40,1176	7,88848			
	Lise (3)	64	44,0313	10,38615			
	Üniversite (4)	49	43,5510	9,88488			
Sürekli Öfke	İlköğretim (1)	53	23,5849	6,92663	2,073	,105	
	Ortaokul (2)	34	22,7059	6,15226			
	Lise (3)	64	24,6875	6,93021			
	Üniversite (4)	49	26,1224	6,71017			
Öfke Kontrol	İlköğretim (1)	53	20,0377	4,52753	2,569	,056	
	Ortaokul (2)	34	20,7059	3,40703			
	Lise (3)	64	20,4688	5,64553			
	Üniversite (4)	49	18,1837	5,21486			
Dışa Vurulmuş Öfke	İlköğretim (1)	53	17,0943	5,84829	2,501	,061	
	Ortaokul (2)	34	16,5588	3,85488			
	Lise (3)	64	17,7656	5,96482			
	Üniversite (4)	49	19,5102	5,18862			
Bastırılmış Öfke	İlköğretim (1)	53	14,9623	4,09954	3,291	,022*	3 > 1
	Ortaokul (2)	34	16,4706	3,24957			
	Lise (3)	64	17,3125	5,23988			
	Üniversite (4)	49	17,3469	4,70173			4 > 1

* $p < .05$

Tablo 3.18’de, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) baba eğitim değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, bastırılmış öfke alt boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunurken diğer değerlerde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 3.18’de ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post hoc tamamlayıcı LSD testinden yararlanılmış ve sonuçları tablodaki en sağ sütunda belirtilmiştir. Buna göre babası lise ve üniversite mezunu olan ergenlerin, babası ilkokul mezunu olan ergenlere nazaran daha yüksek bastırılmış öfke puanına sahip olduğu söylenebilir.

Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarında baba eğitim değişkenine göre bastırılmış öfke değerindeki farklılaşmayı göstermek için ANOVA ve LSD testi analizleri iki gruba ayrı ayrı uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda baba eğitim değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan bastırılmış öfke değerindeki anlamlı farklılığın boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Tablo 3.19: Baba Meslek Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan Kruskal Wallis Testi Sonuçları

	GRUPLAR		S. O.	χ^2	Sd	p
	Baba Meslek	n				
Benlik Saygısı	Kamu	18	108,14	,555	3	,907
	Özel sektör	91	98,86			
	Kendi işi	54	102,54			
	Diğer	37	97,84			
Anksiyete	Kamu	18	109,06	1,910	3	,591
	Özel sektör	91	99,09			
	Kendi işi	54	106,28			
	Diğer	37	91,36			
Sürekli Öfke	Kamu	18	108,64	1,627	3	,653
	Özel sektör	91	98,63			
	Kendi işi	54	106,19			
	Diğer	37	92,84			
Öfke Kontrol	Kamu	18	77,19	3,536	3	,316
	Özel sektör	91	104,95			
	Kendi işi	54	99,41			
	Diğer	37	102,49			
Dışa Vurulmuş Öfke	Kamu	18	121,03	3,869	3	,276
	Özel sektör	91	93,64			
	Kendi işi	54	104,89			
	Diğer	37	100,99			
Bastırılmış Öfke	Kamu	18	104,72	3,836	3	,280
	Özel sektör	91	92,04			
	Kendi işi	54	110,35			
	Diğer	37	104,88			

Tablo 3.19’da, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) baba meslek değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan Kruskal Wallis testi sonucunda, sıralar ortalaması arasındaki fark, tüm puanlarda anlamlı bulunmamıştır. Bu durum babanın mesleki değişikliklerinin ergenlerde ölçülen değerler açısından anlamlı bir farklılığa neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.20: Anne Yaş Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA Testi Sonuçları

	GRUPLAR			ANOVA		
	Anne Yaş	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>
Benlik Saygısı	31-40	71	1,9437	1,54815	1,175	,311
	41-50	99	2,1414	1,69037		
	51 ve üzeri	30	1,6333	1,60781		
Anksiyete	31-40	71	43,2676	9,12760	,095	,910
	41-50	99	42,9394	9,45215		
	51 ve üzeri	30	42,3667	10,88017		
Sürekli Öfke	31-40	71	24,3944	7,07607	1,350	,262
	41-50	99	24,9596	6,70504		
	51 ve üzeri	30	22,6333	6,37605		
Öfke Kontrol	31-40	71	19,9859	5,24675	1,789	,170
	41-50	99	19,3030	4,61465		
	51 ve üzeri	30	21,2333	5,40551		
Dışa Vurulmuş Öfke	31-40	71	18,0563	6,07780	2,412	,092
	41-50	99	18,2424	5,17469		
	51 ve üzeri	30	15,8000	4,80947		
Bastırılmış Öfke	31-40	71	16,3239	5,10958	,351	,704
	41-50	99	16,8283	4,47223		
	51 ve üzeri	30	16,2000	3,77286		

Tablo 3.20’de, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) anne yaş değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, tüm puanlarda istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. Bu durum anne yaş değişkeninin ergenlerde ölçülen değerler açısından anlamlı bir farklılığa neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.21: Anne Eğitim Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan ANOVA ve LSD Testi Sonuçları

	GRUPLAR				ANOVA		
	Anne Eğitim	<i>n</i>	\bar{X}	<i>ss</i>	<i>F</i>	<i>p</i>	<i>LSD</i>
Benlik Saygısı	İlköğretim (1)	65	1,8154	1,47788			
	Ortaokul (2)	34	1,7941	1,14890	,937	,424	
	Lise (3)	66	2,1212	1,85236			
	Üniversite (4)	35	2,2857	1,84026			
Anksiyete	İlköğretim (1)	65	43,3846	9,69809			
	Ortaokul (2)	34	41,7941	8,18639	,767	,514	
	Lise (3)	66	43,9848	9,59245			
	Üniversite (4)	35	41,4286	10,31357			
Sürekli Öfke	İlköğretim (1)	65	22,8154	6,72191			4 > 1
	Ortaokul (2)	34	23,3529	7,04910	3,947	,009*	
	Lise (3)	66	24,9697	6,06369			4 > 2
	Üniversite (4)	35	27,3429	7,21087			
Öfke Kontrol	İlköğretim (1)	65	20,4462	4,70382			
	Ortaokul (2)	34	21,0000	3,65148	1,824	,144	
	Lise (3)	66	18,9545	5,21664			
	Üniversite (4)	35	19,2286	5,91651			
Dışa Vurulmuş Öfke	İlköğretim (1)	65	16,7231	5,54388			4 > 1
	Ortaokul (2)	34	16,8529	4,71704	2,769	,043*	
	Lise (3)	66	18,4242	5,47459			4 > 2
	Üniversite (4)	35	19,6000	5,76603			
Bastırılmış Öfke	İlköğretim (1)	65	15,7538	4,61326			
	Ortaokul (2)	34	16,3235	4,11737	1,250	,293	
	Lise (3)	66	17,1364	4,86712			
	Üniversite (4)	35	17,1714	4,45557			

***p* < .01 **p* < .05

Tablo 3.21’de, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) anne eğitim değişkenine göre yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonucunda, ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke alt boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık bulunurken, diğer değerlerde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Ortaya çıkan anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için post hoc tamamlayıcı LSD testinden yararlanılmış ve sonuçları tablodaki en sağ sütunda belirtilmiştir. Buna göre anlamlı farklılığın ortaya çıktığı sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke puanlarında annesi üniversite mezunu olan ergenler, annesi ilkökul ve ortaokul mezunu olan ergenlere nazaran anlamlı şekilde daha fazla puan almışlardır.

Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarında anne eğitim değişkenine göre sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki farklılaşmayı göstermek için ANOVA ve LSD testi analizleri iki gruba ayrı ayrı uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda anne eğitim değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki anlamlı farklılığın boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Tablo 3.22: Anne Çalışma Durumu Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi

Sonuçları								
	Anne Çalışma	n	\bar{X}	ss	sh	t-test		
						t	sd	p
Benlik Saygısı	Çalışıyor	78	2,1667	1,61500	,18286	1,192	198	,235
	Çalışmıyor	122	1,8852	1,63736	,14824			
Anksiyete	Çalışıyor	78	43,6923	9,16417	1,03764	,857	198	,392
	Çalışmıyor	122	42,5082	9,75082	,88280			
Sürekli Öfke	Çalışıyor	78	24,9872	6,59495	,74673	,959	198	,339
	Çalışmıyor	122	24,0410	6,93702	,62805			
Öfke Kontrol	Çalışıyor	78	18,8718	5,17827	,58632	-2,205	198	,029*
	Çalışmıyor	122	20,4508	4,78134	,43288			
Dışa Vurulmuş Öfke	Çalışıyor	78	18,4359	5,72665	,64842	1,288	198	,199
	Çalışmıyor	122	17,4098	5,33932	,48340			
Bastırılmış Öfke	Çalışıyor	78	17,1282	4,73275	,53588	1,412	198	,160
	Çalışmıyor	122	16,1885	4,49854	,40728			

* $p < .05$

Tablo 3.22’de aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene’s testi ile iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Bu işlemin ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 3.22’de, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) anne çalışma değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, annesi çalışan ergenlerin aritmetik ortalamaları ile annesi çalışmayan ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, öfke kontrol boyutunda istatistiksel olarak manidar bulunurken, diğer değerlerde aritmetik ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak manidar bulunmamıştır.

Ortaya çıkan istatistiksel farklılığın annesi çalışmayan ergenlerin lehine olduğu görülmektedir.

Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarında anne çalışma durumu değişkenine göre öfke kontrol değerindeki farklılaşmayı göstermek için t-testi analizi iki gruba ayrı ayrı uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda anne çalışma durumu değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan öfke kontrol değerindeki anlamlı farklılığın boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Tablo 3.23: Sınıf Tekrarı Değişkenine Göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları

	Sınıf Tekrarı	n	\bar{X}	ss	sh	t-test		
						t	sd	P
Benlik Saygısı	Evet	43	1,9070	1,68769	,25737	-,399	198	,691
	Hayır	157	2,0191	1,61908	,12922			
Anksiyete	Evet	43	44,534	10,3356	1,5761	1,218	198	,225
	Hayır	157	42,541	9,27396	,74014			
Sürekli Öfke	Evet	43	26,697	6,78772	1,0351	2,521	198	,012*
	Hayır	157	23,783	6,69512	,53433			
Öfke Kontrol	Evet	43	18,953	5,79389	,88356	-1,311	198	,192
	Hayır	157	20,076	4,73468	,37787			
Dışa Vurulmuş Öfke	Evet	43	19,604	5,63213	,85889	2,444	198	,015*
	Hayır	157	17,318	5,38045	,42941			
Bastırılmış Öfke	Evet	43	16,558	4,40402	,67161	,005	198	,996
	Hayır	157	16,554	4,66904	,37263			

*p< .05

Tablo 3.23'te, aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene's testi ile iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Bu işlemin ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir. Tablo 3.24'te, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) sınıf tekrarı değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, sınıf tekrarı yapan ve yapmayan ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke alt boyutunda istatistiksel olarak manidar bulunurken, diğer değerlerde aritmetik ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak manidar bulunmamıştır. Ortaya çıkan istatistiksel farklılığın sınıf tekrarı yapan ergenlerin lehine olduğu görülmektedir.

Boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarında sınıf tekrarı değişkenine göre sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki farklılaşmayı göstermek için t-testi analizi iki gruba ayrı ayrı uygulanmıştır.

Yapılan analiz sonucunda sınıf tekrarı değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların, sürekli öfke puanında boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Yapılan analiz sonucunda sınıf tekrarı değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların, dışa vurulmuş öfke puanında boşanmamış ve boşanmış ebeveyne sahip ergen gruplarının her ikisinde de görüldüğü belirlenmiştir.

Tablo 3.24: Kimle Kaldığı Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Kimle Kaldığı	n	S.O	S.T.	Mann Whitney U test		
					U	z	p
Benlik Saygısı	Anne	78	47,10	3626,50	623,500	-1,631	,103
	Diğer	22	58,31	1224,50			
Anksiyete	Anne	78	47,82	3682,00	679,000	-1,122	,262
	Diğer	22	55,67	1169,00			
Sürekli Öfke	Anne	78	48,10	3704,00	701,000	-,932	,351
	Diğer	22	54,62	1147,00			
Öfke Kontrol	Anne	78	53,06	4085,50	534,500	-2,377	,017*
	Diğer	22	36,45	765,50			
Dışa Vurulmuş Öfke	Anne	78	47,21	3635,00	632,000	-1,530	,126
	Diğer	22	57,90	1216,00			
Bastırılmış Öfke	Anne	78	49,92	3844,00	776,000	-,282	,778
	Diğer	22	47,95	1007,00			

***p < .05**

Tablo 3.24'te, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) boşanmanın ardından ergenin kimle birlikte kaldığı değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Mann Whitney U testinden yararlanılmıştır. Diğer seçeneğinde yer alan kişi sayısının 30'un altına düşmesi ve yapılan analizlerde dağılımın normal olmaması nedeniyle bakılan analiz sonucunda, boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin sıralar ortalaması arasındaki fark, öfke kontrol alt boyutunda anlamlı bulunurken, diğer değerlerde manidar bulunmamıştır. Ortaya çıkan anlamlı farklılığın annesi yanında kalan boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin lehine olduğu görülmektedir.

Tablo 3.25 Yeniden Evlilik Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere yapılan t-testi Sonuçları

	Yeniden Evlilik	n	\bar{X}	Ss	sh	t-test		
						t	sd	p
Benlik Saygısı	Evet	51	2,2941	1,68872	,23647	,308	98	,758
	Hayır	49	2,1837	1,88937	,26991			
Anksiyete	Evet	51	45,0196	10,21468	1,43034	,570	98	,570
	Hayır	49	43,8571	10,18577	1,45511			
Sürekli Öfke	Evet	51	25,5098	7,29211	1,02110	,146	98	,884
	Hayır	49	25,3061	6,65897	,95128			
Öfke Kontrol	Evet	51	19,3922	5,79682	,81172	-,105	98	,917
	Hayır	49	19,5102	5,44335	,77762			
Dışa Vurulmuş Öfke	Evet	51	19,0392	6,28319	,87982	,581	98	,563
	Hayır	49	18,3469	5,59595	,79942			
Bastırılmış Öfke	Evet	51	17,3725	4,88656	,68425	,660	98	,511
	Hayır	49	16,7551	4,45127	,63590			

Tablo 3.25'te aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene's testi ile iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Bu işlemin ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 3.25'te, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) anne veya babanın yeniden evlenmesi değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, boşanmış ebeveyne sahip anne-babası yeniden evlenen ergenlerin aritmetik

ortalamaları ile boşanmış ebeveyne sahip anne-babası yeniden evlenmeyen ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak manidar bulunmamıştır. Bu durum anne ve babanın yeniden evlenip evlenmemesinin, ölçülen değerlerde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

3.3. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Test Puanlarındaki Farklılıklarının Karşılaştırılması

Tablo 3.26: Boşanma Değişkenine göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Gösterip Göstermediğini Belirlemek Üzere Yapılan t-testi Sonuçları

	Boşanma	n	\bar{X}	ss	sh	t-test		
						t	sd	p
Benlik Saygısı	Boşanmamış	100	1,75	1,43108	,14311	-2,144	198	,033*
	Boşanmış	100	2,24	1,78161	,17816			
Anksiyete	Boşanmamış	100	41,49	8,62753	,86275	-2,220	198	,028*
	Boşanmış	100	44,45	10,16567	1,01657			
Sürekli Öfke	Boşanmamış	100	23,41	6,53367	,65337	-2,096	198	,037*
	Boşanmış	100	25,41	6,95453	,69545			
Öfke Kontrol	Boşanmamış	100	20,22	4,28429	,42843	1,092	198	,276
	Boşanmış	100	19,45	5,59830	,55983			
Dışa Vurulmuş Öfke	Boşanmamış	100	16,92	4,90038	,49004	-2,312	198	,022*
	Boşanmış	100	18,70	5,93653	,59365			
Bastırılmış Öfke	Boşanmamış	100	16,04	4,50347	,45035	-1,588	198	,114
	Boşanmış	100	17,07	4,66505	,46651			

***p < .05**

Tablo 3.26’da aritmetik ortalamalar arasındaki farkın test edilmesinden önce Levene’s testi ile iki dağılımın varyanslarının homojen olup olmadığı hipotezi sınanmış, varyansların homojen olduğu saptanmıştır. Bu işlemin ardından ortalamalar arasındaki farkın test edilmesi işlemlerine geçilmiştir.

Tablo 3.26’da görüldüğü üzere, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı alt boyutlarının (öfke kontrol, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke) boşanma değişkenine göre manidar bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t-testi sonucunda, boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin aritmetik ortalamaları arasındaki fark, benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke alt boyutunda istatistiksel olarak manidar bulunurken, diğer değerlerde aritmetik ortalamalar arasındaki fark istatistiksel olarak manidar bulunmamıştır.

Ortaya çıkan istatistiksel farklılığın boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin lehine olduğu görülmektedir. Boşanmış ebeveyne sahip ergenler daha düşük benlik saygısı, daha yüksek anksiyete, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfkeye sahiptir.

3.4. Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarının (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Test Puanları Arasındaki Etkileşimin Karşılaştırılması

Bu bölümde bağımlı değişkenlerin kendi aralarındaki etkileşime yer verilmiştir. Araştırmaya katılan ergenlerden toplanan veriler üzerinde yapılan pearson çarpım momentler korelasyon katsayısı sonuçlarına göre, benlik saygısı ile anksiyete, sürekli öfke, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke arasında pozitif korelasyona rastlanmaktadır.

Benlik saygısı puanı arttıkça (bu durum benlik saygısının düşük olduğu anlamına gelmektedir) yani ergenlerin benlik saygıları düştükçe, anksiyete, sürekli öfke, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke puanlarının arttığı şeklinde yorumlanabilir.

Ayrıca benlik saygısı ile öfke kontrol arasında negatif korelasyona rastlanmaktadır. Benlik saygısı puanı arttıkça (bu durum benlik saygısının düşük olduğu anlamına gelmektedir), yani ergenlerin benlik saygıları düştükçe öfke kontrollerinin de düştüğü şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 3.27: Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerde Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutları (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Arasındaki Etkileşimi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları

	Benlik Saygısı	Anksiyete	Sürekli Öfke	Öfke Kontrol	Dışa Vurulmuş Öfke	Bastırılmış Öfke
Benlik Saygısı	r	1	,538(**)	,363(**)	-,324(**)	,304(**)
	p	.	,000	,000	,000	,000
	N	200	200	200	200	200
Anksiyete	r	1	,475(**)	-,346(**)	,365(**)	,524(**)
	p	.	,000	,000	,000	,000
	N	200	200	200	200	200
Sürekli Öfke	r		1	-,492(**)	,701(**)	,392(**)
	p		.	,000	,000	,000
	N		200	200	200	200
Öfke Kontrol	r			1	-,621(**)	-,166(**)
	p			.	,000	,004
	N			200	200	200
Dışa Vurulmuş Öfke	r				1	,312(**)
	p				.	,000
	N				200	200
Bastırılmış Öfke	r					1
	p					.
	N					200

****p < 0,01 *p < 0,05**

Tablo 3.27’de ortaya çıkan anlamlı farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek için boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen grupları ayrı ayrı, aynı analize tabi tutulmuşlardır.

Yapılan analiz sonucunda anlamlı farklılıkların tamamının, boşanmış ve boşanmamış ebeveyne sahip ergen gruplarının her ikisinde de görüldüğü belirlenmiştir.

Tablo 3.27a: Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerde Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutları (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Arasındaki Etkileşimi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları

	Benlik Saygısı	Anksiyete	Sürekli Öfke	Öfke Kontrol	Dışa Vurulmuş Öfke	Bastırılmış Öfke	
Benlik Saygısı	r	1	,518(**)	,346(**)	-,327(**)	,305(**)	,462(**)
	p	.	,000	,000	,001	,002	,000
	N	100	100	100	100	100	100
Anksiyete	r	1	,427(**)	-,304(**)	,336(**)	,531(**)	
	p	.	,000	,002	,001	,000	
	N	100	100	100	100	100	
Sürekli Öfke	r		1	-,521(**)	,692(**)	,368(**)	
	p		.	,000	,000	,000	
	N		100	100	100	100	
Öfke Kontrol	r			1	-,679(**)	-,192	
	p			.	,000	,056	
	N			100	100	100	
Dışa Vurulmuş Öfke	r				1	,276(**)	
	p				.	,005	
	N				100	100	
Bastırılmış Öfke	r					1	
	p					.	
	N					200	

****p < 0,01 *p < 0,05**

Tablo 3.27b: Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerde Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutları (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Arasındaki Etkileşimi Belirlemek Üzere Yapılan Pearson Çarpım Momentler Korelasyon Katsayısı Sonuçları

	Benlik Saygısı	Anksiyete	Sürekli Öfke	Öfke Kontrol	Dışa Vurulmuş Öfke	Bastırılmış Öfke	
Benlik Saygısı	r	1	,561(**)	,368(**)	-,291(**)	,245(*)	,392(**)
	p	.	,000	,000	,003	,014	,000
	N	100	100	100	100	100	100
Anksiyete	r	1	,561(**)	-,451(**)	,393(**)	,488(**)	
	p	.	,000	,000	,000	,000	
	N	100	100	100	100	100	
Sürekli Öfke	r		1	-,403(**)	,706(**)	,417(**)	
	p		.	,000	,000	,000	
	N		100	100	100	100	
Öfke Kontrol	r			1	-,428(**)	-,075	
	p			.	,000	,460	
	N			100	100	100	
Dışa Vurulmuş Öfke	r				1	,369(**)	
	p				.	,000	
	N				100	100	
Bastırılmış Öfke	r					1	
	p					.	
	N					200	

****p < 0,01 *p < 0,05**

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Yapılan araştırmanın ardından elde edilen anlamlı farklılıklar aşağıda incelenmektedir. İlk olarak boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenler arasındaki anlamlı farklılıklar incelenmiştir. Daha sonra sırasıyla boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin sosyo-demografik değişkenlere göre benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzlarındaki anlamlı farklılaşmalar incelenmiştir.

Boşanmış ebeveyne sahip ergenler ile boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin benlik saygısı düzeyi, anksiyete düzeyi, sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade tarzları arasındaki etkileşim incelenmiş ve araştırma bulguları yorumlanarak tartışılmıştır.

4.1. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Arasındaki Anlamlı Farklılaşmaların Sosyo-Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi

4.1.1. Cinsiyet Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda cinsiyet değişkenine göre boşanmanın gruplar üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3.1).

Ortaya çıkan bu durumun beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Zira anne-babanın boşanma kararı almasında çocuğun cinsiyetinin etkili olmaması araştırmanın yürütüldüğü İstanbul ilinin sosyo-demografik özellikleri ve çağımızın koşullarıyla örtüşmektedir.

Geçmiş zamanlarda ve törelerin daha baskın olduğu toplumlarda eşin erkek çocuk (veliaht) doğurmaması bir sorun teşkil etmekle beraber bu sonunun çözümünde boşanma devreye girmemekte, yeni bir eşle daha evlenmek çözüm olarak kullanılmaktadır. Günümüzde bu anlayışın özellikle araştırmanın yürütüldüğü bölgede kayda değer bir şekilde hüküm sürmüyor oluşunun araştırmada bu şekilde bir sonuçla karşılaşmamıza neden olduğu söylenebilir.

4.1.2. Kardeş Sayısı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda kardeş sayısı değişkenine göre boşanmanın gruplar üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu bulunmuştur. Bulgular boşanmış ailelerdeki kardeş sayısının, boşanmamış ailelere göre anlamlı düzeyde düşük olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir (Bkz: Tablo 3.2).

Yılmaz ve Fidan (2006), 50 çalışan kadınla yaptıkları çalışmada kardeş sayısı arttıkça boşanma oranının düştüğünü bulmuştur.

T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2009 yılında 1.200 boşanmış çift üzerinde yapılan bir araştırmada katılımcıların %71'i daha önce boşanmayı düşünmelerine rağmen kadınların %58'i, erkeklerin %57'si boşanmalarını geciktiren en önemli sebebin çocuk/çocuklar olduğunu belirtmişlerdir (Demirkıran, Ersöz, Şen, Ertekin, Sezgin, Turgut, Şehitoğlu, 2009).

Sosyo ekonomik düzey yükseldikçe çocuk sayısının düştüğü bilinmektedir. Buna dayanarak çocuk sayısı düşük olan, daha yüksek sosyo-ekonomik gruptaki ailelerde, boşanmanın yüksek olduğu düşünülebilir.

Yapılan araştırma sonucunda kardeş sayısı ile boşanma arasında ortaya çıkan farklılaşmanın dikkatli yorumlanması gerekmektedir. Ortaya çıkan bu sonuç çocuk sayısı arttıkça ailenin boşanma fikrinden uzaklaştığı şeklinde yorumlanabileceği gibi

boşanmanın ardından ebeveynlerin birbirinden kopması nedeniyle fazla çocuk sahibi olamadıkları için boşanmış ailelerde çocuk sayısının düşük düzeylerde kalmasından kaynaklanabileceği de dikkate alınmalıdır.

4.1.3. Doğum Sırası Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda doğum sırası değişkenine göre boşanmanın gruplar üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3.3).

Ortaya çıkan bu durumun beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Çocuğun doğum sırasının kişilik gelişimine etki yapabileceği psikanalitik kuram temsilcilerinden Alfred Adler gibi önemli kuramcılar tarafından ortaya atılmış ve belli oranda literatürde de destek görmüş bulgulardır. Ancak çocuğun kendi kişilik gelişimine etkileyen bu faktörün anne-babası arasında ilişkiyi doğrudan ve güçlü bir şekilde etkilemesini beklemenin çokda gerçekçi olmadığı düşünülmektedir.

4.1.4. Anne-Baba Yaş Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda hem anne hemde baba yaş değişkenine göre boşanmanın gruplar üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3.4 – Tablo 3.7).

Öneriler bölümünde de belirtildiği üzere değişken olarak anne-babanın yaşından ziyade, boşanma esnasındaki yaşının değişken olarak kullanılmasının daha sağlıklı yorumlara neden olacağı düşünülmektedir. Zira boşanmış bir ebeveynin yaşını bilmek, kaç yaşında, kaç yıl önce boşandığını bilmediğimiz sürece çok da sağlıklı yorumlar yapılamamasına neden olmaktadır.

4.1.5. Anne-Baba Eğitimi Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda hem anne hemde baba eğitimi değişkenine göre boşanmanın gruplar üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu bulunmuştur. Bulgular boşanmış ailelerdeki anne ve baba eğitim seviyesinin, boşanmamış ailelere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir (Bkz: Tablo 3.5 – Tablo 3.8).

Sürerbiçer (2008), 58 boşanmış kadın ve 34 boşanmış erkekle yaptığı çalışmada erkeğin eğitim seviyesinin arttıkça boşanma oranının yükseldiğini bulmuştur.

Ranga Rao ve Sekhar (2002) 117 boşanmış çiftle yaptıkları çalışmada kadının eğitim seviyesinin arttıkça boşanma oranının yükseldiğini bulmuştur. Yılmaz ve Fidan (2006) 50 çalışan kadınla yaptıkları çalışmada kadının eğitim seviyesi arttıkça boşanma oranının yükseldiğini bulmuştur.

Gerek anne eğitimi, gerekse baba eğitiminin artması nedeniyle boşanma oranlarının artmasında aldığı eğitimler aracılığıyla bireyin kişisel gelişimine yani bireyselliğine yaptığı yatırımların, bireyin evlilikte yaşadığı problemler karşısında boşanmaya daha kolay karar verebileceğini düşündürebilir. Kadınların eğitim seviyesi yükseldikçe çatışma özgürlüğü ve ekonomik bağımsızlık kazanması boşanmada etkili bir faktör olabilir.

Aile sisteminin, geniş aile ortamından çekirdek aile ortamına yönelik bir değişim geçirmesi, evlilikteki problemlerde bireyin ihtiyaç duyduğu sosyal desteğin azalmasına ve sorunlarla baş etme mekanizmasının da zayıf kalmasına neden olabileceği düşünülebilir. Aile sisteminde çekirdek aileye yönelik değişim evliliğinde problem yaşayan kişilerin boşanma kararı almasında engelleyici bir faktör olarak kabul edilebilecek sosyal baskının da ortadan kalkmasına neden olabilir. Ayrıca günümüzde kitle iletişim araçları aracılığıyla yürütülen eğitim ve propagandalar da evliliğinde sorunlar yaşayan özellikle kadınların eskisinden daha cesur bir şekilde sorunlarını dile getirmesi ve gerektiğinde kendisini bu evliliğin dışına atma cesareti göstermesinde etkili bir faktör olabilir. Bu durum Anadolu’da yıllarca aile yapılarının temel felsefesi haline gelen “ kol kırılır yen içinde kalır” deyişinin de anlamını yitirmesine ve bireyselliğin önem kazanmasına neden olmuş olabilir. Bu çerçeveden bakıldığında, bireylerin eğitim seviyelerinin artmasıyla boşanma oranlarındaki günümüzdeki artış eskiden de ailede sorunlar yaşandığını ancak gerek sosyal destek gerekse sosyal baskı nedeniyle bu sorunların daha az boşanmayla sonuçlandığı yorumunu da beraberinde getirebilir.

Son olarak özellikle kadınların boşanmanın ardından kişisel gelişimlerine daha fazla yatırım yapabileceği ve boşanmanın ardından yarıda kalan eğitimlerini tamamlayarak eğitim düzeylerini arttırabileceği düşünüldüğünde kadınlarda görülen eğitim seviyesi arttıkça boşanma artar yorumunun da tam olarak doğru olmamasına, boşanmanın ardından eğitim seviyelerinin artmış olabileceği ihtimalinin de ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle yapılacak başka araştırmalarda ebeveynlerin eğitim durumları sorulduğunda, şimdiki ve boşanma esnasındaki eğitim durumları ayrı ayrı kontrol edilebilir.

4.1.6. Anne-Baba Meslek Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda hem anne hemde baba meslek değişkenine göre boşanmanın gruplar üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3.6 – Tablo 3.9).

Bu sonuçlar boşanmanın tüm toplum için geçerli bir olgu olduğu ve bireyin mesleği ne olursa olsun herkes için geçerli bir sorun olduğu gerçeğini karşımıza çıkarmaktadır. Meslek durumu, eğitim durumunun doğrudan güçlü bir yordayıcısı olmadığı için eğitim seviyesinde çıkan etkileşimin burada çıkmaması da beklenen bir durumdur. Zira kamuda, özel sektörde ya da kendi işini yapma doğrudan eğitim seviyesiyle alakalı bir durum değildir. Eğitim seviyesiyle alakalı olan çalıştığı pozisyonudur.

4.1.7. Sınıf Tekrarı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenler Farklılaşmakta mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumunun sınıf tekrarı değişkeni üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu bulunmuştur. Bulgular boşanmış ailelerdeki ergenlerin sınıf tekrarı yapma olasılığının, boşanmamış ailelerdeki ergenlere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir (Bkz: Tablo 3.10).

Demo ve Acock (1996) 377 boşanmamış, 282 boşanmış, 131 üvey aile ile yaşayan ve 60 hiç evlenmemiş anneye sahip ergenle yaptıkları çalışmada boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin boşanmamış ebeveyne sahip ergenlere göre akademik başarılarının daha düşük olduğunu bulmuştur. Karakuş (2003) 9-13 yaş arası boşanmış ebeveyne sahip 117 ve boşanmamış ebeveyne sahip 127 çocukla yaptığı çalışmada boşanmış ebeveyne sahip çocukların boşanmamış ebeveyne sahip çocuklara göre akademik başarılarının daha düşük olduğunu bulmuştur.

Gencin akademik eğitimi süresince ailesinde yaşadığı parçalanmadan etkilenme ihtimali oldukça düşüktür. Bireyin özellikle duygusal olarak oldukça yıpratıcı bir deneyim olarak kabul edilen anne-babanın boşanması nedeniyle dikkat ve enerjisini akademik gelişimine toplaması da zorlaşabilir.

Ayrıca anne-babayı verdikleri boşanma kararından ötürü bilinç ya da bilinçdışında yaşayabileceği cezalandırma isteği de akademik başarısızlığı beraberinde getirebilir.

Gerekli sosyal desteği, parçalanması nedeniyle ailesinde bulamayan birey, bu desteği okul içi veya dışındaki sapkın akran gruplarında aramak istemesi nedeniyle de okul başarısında bir dūřuř yaşanma ihtimali değerlendirilebilir.

Boşanmanın ardından ailede özellikle anneyle birlikte kalınması durumunda yaşanabilecek ekonomik sıkıntılar genci, okul dışı bir işte çalışmaya iterek akademik anlamda başarısızlığı da beraberinde getirebilir.

4.2. Araştırmaya Katılan Ergen Bireylerin Sosyo-Demografik Değerkenlere göre Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli fke Düzeyleri ve fke İfade Tarzı Alt Boyutlarındaki (fke Kontrol, Dışa Vurulmuş fke ve Bastırılmış fke) Farklılaşmaların İncelenmesi

4.2.1. Cinsiyet Değerkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli fke Düzeyleri ve fke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda cinsiyet değerkenin benlik saygısı düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre kız çocuklarının benlik saygısı düzeyi, erkek çocuklarının benlik saygısı düzeyine göre daha yüksektir. Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir (Bkz: Tablo 3-13).

Guthman ve Robles-Piña (2002) 15-18 yaş arası 33 kız, 31 erkek ergen üzerinde yaptıkları araştırmada kız ergenlerin benlik saygısının erkek ergenlerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Özkan (1994) 17-21 yaş arası 171 kız, 379 erkek birey üzerinde yaptığı araştırmada kızların benlik saygısının erkeklere göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

Kız ve erkek çocuklarda görülen bu farklılık gelişimsel özelliklerinin farklı olmasının yanısıra boşanma sonrası toplumsal açıdan kız ve erkek çocuklara verilen sosyal desteğin farklılığından da kaynaklanabilir. Kız çocuklarının boşanmayla yaşanan krizden duygusal olarak etkilenmemeleri için gösterilen özenin erkek çocuklarda aynı düzeyde olmayabileceği düşünülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolü nedeniyle erkeklerin sorunlarını paylaşmaya yanaşmayarak kendi içerisinde yaşaması aynı sorunlara maruz kalan ve yasını çekinmeyip, sosyal destek alan kızlardan farklı benlik saygısına sahip olmalarına neden olabileceği düşünülebilir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda cinsiyet değişkeninin anksiyete düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-13).

Anne babanın boşanıp boşanmaması gerek kız gerekse erkek çocukları benzer bir şekilde etkilemekte ve anksiyete düzeylerinin anlamlı şekilde farklılaşmamasına neden olmaktadır. Bu sonuç bireylerin anksiyete düzeylerinin cinsiyete göre farklılık gösterebildiği araştırmalara da ters düşmektedir. Anksiyete cinsiyetten bağımsız insani, doğal ve ortak bir duygudur. Toplumsal değerler ve yetiştirilme tarzının da etkisiyle cinsiyetler arasında anksiyete düzeylerinin farklı olabileceği düşünülse de bu durum araştırma sonuçlarıyla doğrulanmamıştır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda cinsiyet değişkeninin sürekli öfke düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre erkek çocuklarının sürekli öfke düzeyi, kız çocuklarının sürekli öfke düzeyine göre daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-13).

Yaşadığı sorunlar nedeniyle öfkesini ortaya koyabilme toplumsal bakış açısından da kaynaklanabileceği gibi erkeklerde daha fazla olması beklenilebilir bir sonuçtur. Toplumsal cinsiyet rollerinde de kadınsı özellikler arasında şefkat, anlayış, duyarlılık gibi üst benliğe yönelik değerlerin ön plana çıkması ortaya çıkan sonuçlarla da örtüşmektedir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda cinsiyet değişkeninin bastırılmış öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre erkek ergenlerin bastırılmış öfke düzeyi, kız ergenlerin bastırılmış öfke düzeyinden daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-13).

Cinsiyet değişkeninin, dışa vurulmuş öfke ve öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Toplumsal cinsiyet rolü açısından sorunları paylaşmaktan ziyade kendi içerisinde yaşamaya yöneltilen erkek çocuklarında sorunlarını başkalarına anlatarak ya da yansıtarak aciz görünme kaygısı, duygularını içine atarak dışa vurmamasına neden olmuş olabilir.

4.2.2. Doğum Sırası Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda doğum sırası değişkeninin benlik saygısı ve anksiyete üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-14).

Daha önceden de belirtildiği gibi çocuğun doğum sırasının kişilik gelişimine etkiler yapabileceği psikanalitik kuram temsilcilerinden Alfred Adler gibi önemli kuramcılar tarafından orataya atılmış ve belli oranda literatürde de destek görmüş bulgulardır. Bu çerçevede ele alındığında kişilikle yakından ilişkili olan benlik saygısı ve anksiyete düzeyinin doğum sırası değişkeninden etkilenmesi beklenebilir. Ancak araştırma sonuçlarının bu şekilde çıkmaması benlik saygısı ve anksiyetenin tek bir faktörden etkilenmeyecek kadar karmaşık bir yapıya sahip olmasıyla ve başka ara değişkenlerden etkilenebileceğiyle açıklanabilir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda doğum sırası değişkeninin sürekli öfke düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre ilk ve ikinci doğan çocukların sürekli öfke düzeyi, üç ve daha sonra doğan çocuklardan daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-14).

Yapılan araştırma sonuçlarında ortaya çıkan bu farklılık bireyin kişilik gelişimine etki ettiği düşünülen doğum sırası faktörünün ilk ve ikinci sırada doğan çocuklarda,

ailenin ideal tutumu buluncaya kadar ilk çocuklarda daha fazla yetiştirme hatası yaptığını düşündürebilir. Çocuk yetiştirme konusunda gün geçtikçe uzmanlaşan ailenin sonraki çocuklara yönelik yanlış tutumlarını da değiştirebileceği ve bu durumun araştırma sonucunda çocukların öfke düzeylerindeki farklılığı açıklayabileceği düşünülebilir. Ortaya çıkan bu farklılık ilk ve ikinci sırada doğan çocukların daha sonra doğan kardeşlerine nazaran sonu boşanmayla biten mutsuz bir aile ortamına daha uzun bir süre maruz kalmasından kaynaklanabileceği düşünülebilir. Ayrıca kardeş sayısı ile boşanma arasındaki etkileşim incelendiğinde ailedeki kardeş sayısının artması ile boşanmanın azaldığı bulgusu dikkate alındığında daha fazla öfkeye sahip ilk ve ikinci çocukların ağırlıklı olarak boşanmış ailelerden, daha az öfkeye sahip üç ve daha sonraki çocukların da ağırlık olarak boşanmamış ailelerden geldiği düşünüldüğünde ortaya çıkan farklılığın doğum sırasından ziyade boşanmadan kaynaklanabileceği dikkate alınmalıdır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda doğum sırası değişkeninin dışa vurulmuş öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre ilk ve ikinci doğan çocukların dışa vurulmuş öfke düzeyi, üç ve daha sonra doğan çocuklardan daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-14).

Doğum sırası değişkeninin, bastırılmış öfke ve öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Kardeş sayısı ile boşanma arasındaki etkileşim incelendiğinde ailedeki kardeş sayısının artmasıyla boşanmanın azaldığı bulgusu dikkate alındığında daha fazla öfkeye sahip ilk ve ikinci çocukların ağırlıklı olarak boşanmış ailelerden, daha az

öfkeye sahip üç ve daha sonraki çocuklarında ağırlıklı olarak boşanmamış ailelerden geldiği düşünüldüğünde ortaya çıkan farklılığın doğum sırasından ziyade boşanmadan kaynaklanabileceği düşünülebilir.

4.2.3. Kardeş Sayısı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda kardeş sayısı değişkeninin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-15).

Ailedeki kardeş sayısının artması anne-baba ilgisinin azalmasına, kardeşler arasındaki uyumsuzluğun artmasına neden olup benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarını olumsuz etkileyebileceği gibi kardeş sayısının artması ile birlikte kardeşler arasında oluşacak güçlü bağ bireyin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzlarını olumlu da etkileyebilir.

Ancak araştırma sonuçlarında kardeş sayısının benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmaması kardeş sayısının benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke ve öfke ifade tarzı üzerindeki etkisinin yukarıda bahsedilen bir çok başka ara değişkenden etkilenenebileceğiyle açıklanabilir.

4.2.4. Ayrılık Yaşı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ayrılık yaşı değişkeninin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-16).

Ayrılık yaşı değişkeninin, araştırma öncesinde anlamlı farklılığın beklendiği ancak çıkan sonuçların ardından şaşkınlık yaratan bir değişken olduğu söylenebilir. Zira bireyin gelişiminde kritik dönemde yaşanan bir ayrılık ile daha tolere edilebilir bir dönemde yaşanan ayrılığın etkisinin farklı olabileceği tahmin edilmektedir.

Ancak çıkan sonuçların ardından ebeveynlerin ayrılığını çocuğun başka ara değişkenlerin de etkisiyle farklı bir şekilde algılamadığı görülmektedir. Nitekim bazı ayrılıklar bireyde derin yaralar yaratabileceği gibi kimi ayrılıklar da kurtuluş ve refaha kavuşma olarak algılanabilir.

4.2.5. Babanın-Annenin Yaşı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda babanın yaşı değişkeninin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-17, Tablo 3-20).

Ortaya çıkan bu sonuç, babanın-annenin yaşı değişkeninin bireye ait bağımlı değişkenlere dolaylı bir etki yapabileceğini fakat bu etkinin istatistiksel açıdan anlamlı bulunmadığı göstermektedir. Anne ve babanın yaşının bağımlı değişkenleri etkilememesi türk aile yapısında boşanmadan sonra anne anne, babaanne vb. aile büyüklerinin çocuk yetiştirme konusunda anne-babaya yardımcı olması, çocuklara kol kanat germesi ile açıklanabilir.

4.2.6. Baba Eğitim Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda baba eğitimi değişkeninin benlik saygısı, anksiyete ve sürekli öfke düzeyi üzerinde üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-18).

Baba eğitiminin yüksek olması ergen birey üzerindeki baskının artmasına bunun sonucunda da ergen bireyin benlik saygısı düzeyinin düşmesine, anksiyete ve sürekli öfke düzeyinin artmasına neden olabilir. Tam tersi düşünüldüğünde baba eğitiminin artması babanın çocuk yetiştirme konusunda daha dikkatli, bilgili vb. davranmasına ve bunun sonucunda da ergen bireyin benlik saygısı düzeyinin düşmesine, anksiyete ve sürekli öfke düzeyinin artmasına neden olabilir.

Fakat yukarıda da belirtildiği gibi baba eğitiminin yanında, ergen bireyin babası ile iletişimde bu noktada önem kazanmaktadır. Öneriler bölümünde de belirtildiği üzere değişken olarak baba eğitimi ile birlikte, ergen bireyin babası ile ilişkisinin değişken olarak kullanılmasının daha sağlıklı yorumlara neden olacağı düşünülmektedir. Zira ergen bireyin baba eğitimi düzeyini bilmek, babası ile aralarındaki ilişkinin ne kadar sağlıklı olduğunu bilmediğimiz sürece çok da sağlıklı yorumlar yapılamamasına neden olmaktadır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda baba eğitimi değişkeninin bastırılmış öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre babası üniversite ve lise mezunu olan ergenlerin bastırılmış öfke düzeyi, babası ilköğretim mezunu olan ergenlerin bastırılmış öfke düzeyinden daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-18).

Baba eğitimi değişkeninin, dışa vurulmuş öfke ve öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Babanın eğitim seviyesinin kendi eğitim seviyesinden düşük olması, ergenin gözündeki baba figürünün zedelenmesine ve ergenlerin bastırılmış öfke düzeylerinin düşük olmasına neden olmuş olabilir. Oysa babanın eğitim seviyesinin yüksek olması tam tersi bir etki yaparak ergenlerde bastırılmış öfkenin de yüksek olmasına neden olmuş olabilir.

4.2.7. Babanın Mesleği Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamli Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda babanın mesleği değişkeninin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı alt boyutlarında anlamli bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-19).

Ergen bireyin içinde bulunduğu ekonomik durumu, babası ile geçirdiği zamanın kalitesini vb. babanın mesleğinden ziyade babanın çalışma şartları ve çalıştığı işteki kazancı belirlemektedir. Bu nedenle babanın mesleğinden ziyade babanın kazancının, çalışma şartlarının vb. bağımlı değişkenler üzerinde anlamli bir farklılık yaratabileceği düşünülebilir. Ayrıca kişisel bilgi formunda baba mesleği kısmında seçeneklerin çok fazla olması anlamli bir farklılık çıkmamasına da neden olmuş olabilir.

4.2.8. Anne Eğitim Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne eğitimi değişkeninin benlik saygısı ve anksiyete düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-21).

Anne eğitim seviyesi ne olursa olsun doğuştan gelen annelik içgüdüleri ile annelerin çocuklarına kol-kanat girmesi, kollaması ve destek olması anlamlı bir farklılık çıkmamasına neden olmuş olabilir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne eğitim değişkeninin sürekli öfke düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre annesi üniversite mezunu olan ergenlerin sürekli öfke düzeyi, annesi ilköğretim ve ortaokul mezunu olan ergenlerden daha yüksektir.

Annelerin eğitim seviyesinin artmasıyla beraber iş hayatına atılması, evde çocuğuyla birlikte geçirdiği zamanların da kısıtlanmasına ve çocuklarda daha fazla öfke probleminin ortaya çıkmasına neden olabilir. Oysa eğitim seviyesi düşük olduğu için iş hayatına atılmayan annelerin çocuklarıyla birlikte daha fazla zaman geçirmesi, onlarda öfke probleminin daha az ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne eğitim, değişkenin dışa vurulmuş öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre annesi üniversite mezunu olan ergenlerin dışa vurulmuş öfke düzeyi, annesi lise ve ortaokul mezunu olan ergenlerin dışa vurulmuş öfke düzeyinden daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-21).

Anne eğitimi değişkeninin, bastırılmış öfke ve öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

Annenin eğitim seviyesinin artmasıyla beraber iş hayatına atılması, evde çocuğuyla birlikte geçirdiği zamanların da kısıtlanmasına ve ergenlerde daha fazla dışa vurulmuş öfkenin ortaya çıkmasına neden olmuş olabilir.

4.2.9. Anne Çalışma Durumu Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne çalışma durumu değişkeninin benlik saygısı, anksiyete ve sürekli öfke düzeyinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-22).

Annenin çalışması bireyin anneden yeterli ilgi,şefkat ve desteği görmemesi nedeni ile bireyde benlik saygısının düzeyinin düşmesine, anksiyete ve sürekli öfke düzeyinin yükselmesine neden olabilir. Tam tersi düşünüldüğünde annenin çalışması

bireyin ergenlik dönemi gibi fırtınalı bir dönemde kendini daha özgür ve rahat hissetmesine, daha fazla geliştirmesine, bağımsız kararlar alabilmesine ve bunun doğal bir sonucu olarakta benlik saygısı düzeyinin yükselmesine, anksiyete ve sürekli öfke düzeyinin düşmesine neden olabilir.

Benlik saygısı ve anksiyete düzeyinde anlamlı bir farklılığın çıkmaması yukarıda da bahsedildiği gibi, anne çalışma durumunun ergen bireyin kişiliği, çevresi ile ilişkileri vb. bir çok farklı faktörden etkilenmesi ile açıklanabilir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne çalışma değişkenin öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre annesi çalışmayan ergenlerin öfke kontrol düzeyi, annesi çalışan ergenlerin öfke kontrol düzeyinden daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-22).

Anne çalışma değişkeninin, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görülmüştür.

İş hayatına atılmayan annelerin çocuklarıyla birlikte daha fazla zaman geçirmesi, ergenlerde öfke kontrol düzeyinin daha fazla çıkmasına neden olmuş olabilir.

4.2.10. Sınıf Tekrarı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda sınıf tekrarı değişkeninin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-23).

Sınıf tekrarının da, araştırma öncesinde anlamlı farklılığın beklendiği ancak çıkan sonuçların ardından beklentinin karşılanmadığı bir değişken olduğu söylenebilir. Zira sınıf tekrarına maruz kalmanın benlik saygısı ve anksiyete düzeyi ile öfke ifade tarzları üzerinde etkili olabileceği öngörülebilir.

Bu beklentinin doğrulanmaması bireyin ebeveynlerinin boşanması, şehir değişikliği, ebeveyn ilgisizliği, okumak istememesi, yaşanan önemli bir travma vb. bir çok faktör nedeni ile bireyin akademik başarısızlığını normal görmesi nedeniyle olabilir. Kişisel bilgi formunda bu konularda soruların sorulmaması çok da sağlıklı yorumlar yapılamamasına neden olmaktadır.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda sınıf tekrarı değişkeninin sürekli öfke düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre sınıf tekrarı yapan ergenlerin sürekli öfke düzeyi, sınıf tekrarı yapmayan ergenlerin sürekli öfke düzeyinden daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-23).

Bireylerin akademik olarak yaşadığı, başarısızlığın beraberinde sınıf tekrarı yaparak yaşatlarından geri düşmesinin kişide oluşturduğu hayal kırıklığı, bireyin öfke duygusunda artış yaşatabileceği gibi kendinden yaşça küçük bir grup içerisinde eğitimine devam ediyor olması da o grup üzerinde şiddet temelli bir yapı oluşturmasına ve öfke kontrolü konusunda daha fazla sorun yaşamasına neden olmuş olabilir.

4.2.11. Kimde Kaldığı Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ergenlerin kimle yaşadığı değişkenin benlik saygısı, anksiyete ve sürekli öfke düzeyinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-24).

Türk toplumunun geleneksel yapısında genellikle anne-babası boşanmış çocukların annesi ile birlikte kalmaması durumunda anneanne,babaanne, dede vb. çok yakın ve güvenilen bir akraba tarafından bakılması, bu yakın akrabalarında çocuğun üzerine titremesi anlamlı bir farklılık çıkmamasına neden olmuş olabilir.

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda ergenlerin kimle yaşadığı değişkenin öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre annesi ile kalan ergenlerin öfke kontrol düzeyi, annesi ile kalmayan ergenlerin öfke kontrol düzeyinden daha yüksektir (Bkz: Tablo 3-24).

Kimde kaldığı değişkeninin, dışa vurulmuş öfke ve bastırılmış öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı görölmüştür

Toplumda anneye karşı öfkeli davranışlar gösteren bireylerin ayıplanması, dışlanması ve islamiyetteki “cennet annelerin ayakları altındadır” inanışı, ergenlerde öfke kontrol düzeyinin daha fazla çıkmasına neden olmuş olabilir.

4.2.12. Anne-Babanın Yeniden Evlenmesi Değişkenine göre Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın yeniden evlenmesi değişkenin benlik saygısı, anksiyete, sürekli öfke düzeyleri ve öfke ifade tarzı alt boyutlarında anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-25).

Anne-babanın yeniden evlenmesi ile birlikte ergen bireyin üvey anne-baba ile olan ilişkisi, üvey anne-baba ile görüşme sıklığı vb. bir çok farklı faktörde bu konuda etkili olduğu düşünölmektedir. Ergen birey ile üvey anne-babası arasındasağlıklı bir ilişki kurulmuş olabilir veya ergen birey üvey anne-babası ile hiç görüşmüyorda olabilir. Kişisel bilgi formunda bu konularda soruların sorulmaması çok da sağlıklı yorumlar yapılamamasına neden olmaktadır.

4.3. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı, Anksiyete, Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarındaki (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Farklılıkların İncelenmesi

4.3.1. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı Düzeylerinde Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumunun benlik saygısı düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin benlik saygısı düzeylerinin, boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin benlik saygısı düzeylerine göre daha düşük olduğu bulunmuştur (Bkz: Tablo 3-26). Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Amato ve Keith (1991) meta analiz yöntemiyle yaptıkları bir araştırmada 92 çalışmayı incelemiş ve boşanmış ebeveyne sahip çocukların boşanmamış ebeveyne sahip çocuklardan daha düşük benlik saygısına sahip oldukları bulmuşlardır (akt. Amato, 1993). Sun (2001) 1990 yılında 10.sınıfta okuyan boşanmamış ebeveynlere sahip 8737 ergen bireyin benlik saygılarını, 1992 yılında ebeveynleri boşandıktan sonraki sonuçlar ile karşılaştırmış ve benlik saygılarının boşanmadan sonra düştüğünü bulmuştur.

Öztürk (2006), 9-13 yaş arası boşanmış ebeveyne sahip 154 ve boşanmamış ebeveyne sahip 154 çocukla yaptığı çalışmada boşanmış ebeveyne sahip çocukların

boşanmamış ebeveyne sahip çocuklardan daha düşük benlik saygısına sahip oldukları bulunmuştur.

Gerek yapılan araştırma sonuçlarında gerekse literatürün önemli bir kısmında da rastlandığı üzere, boşanmayla birlikte bireyin benlik saygısında yaşanan değişim, çocukların anne babalarının boşanmasıyla yalnızca birbirlerini değil, çocuklarını da reddettikleri şeklindeki bir yorumlamadan kaynaklanabilir. Bir ebeveynince reddedilmişlik yaşaması ve yaşam ortamlarını ayırması çocuğun benlik saygısında da zedelenmelere neden olmuş olabilir. Gerek okul gerekse okul dışı ortamlarda parçalanmış bir aileden geliyor olmak sosyal ve duygusal açıdan çeşitli zorlukları da beraberinde getirebilir.

4.3.2. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Anksiyete Düzeylerinde Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumunun anksiyete düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin anksiyete düzeylerinin, boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin anksiyete düzeylerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 3-26). Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Størksen, Røysamb, Holmen ve Tambs (2006) 13 – 19 arası, boşanmış ebeveyne sahip 1.810 ve boşanmamış ebeveyne sahip 6.784 ergen bireyle yaptıkları araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip ergen bireylerin kaygı düzeylerinin,

boşanmamış ebeynlere sahip ergen bireylere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır.

Ailesinin parçalanmasıyla beraber ergenin şimdi gerekse geleceğe ilişkin daha fazla kaygı taşıması beklenen bir sonuç olarak kabul edilebilir. Kişinin en önemli sosyal desteklerinden olan anne ve babadan en az birini kaybetmiş olmak bireyin yaşamı daha karamsar algılamasına ve beraberinde de yaşamsal kaygılar yaşamasına neden olabilir.

4.3.3. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Sürekli Öfke Düzeylerinde Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumunun sürekli öfke düzeyi üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu bulunmuştur. Bulgulara göre boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin sürekli öfke düzeylerinin, boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin sürekli öfke düzeylerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 3-26). Bu araştırmanın sonuçları literatürdeki diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Mahon, Yarcheski ve Yarcheski (2003) 12-14 yaşları arasında, boşanmış ebeveyne sahip 24 ve boşanmamış ebeveyne sahip 24, ergenlik dönemindeki birey üzerinde yaptıkları bir araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip ergen bireylerin sürekli öfke düzeyleri, boşanmamış ebeveyne sahip ergen bireylerin sürekli öfke düzeylerine göre anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Fiyakalı (2008), boşanmış ebeveyne sahip 383 ve boşanmamış ebeveyne sahip 453 lise öğrencisi üzerinde yaptığı araştırmada, boşanmış ebeveyne sahip öğrencilerin sürekli öfke düzeylerinin boşanmamış ebeveyne sahip öğrencilere göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu bulmuştur.

Ergenlik döneminde yaşadığı gelişimsel krizlerin yanısıra boşanma sonrası ortaya çıkan krizlerle de mücadele etmesi, bireyin yaşadığı sürekli öfke duygusunun da artışını etkileyebilir. Boşanmanın başlı başına bir engellenme olarak algılanması bile bireyde bir miktar öfkeyi doğurmak için yeterli bir sebep olarak görülebilir. Özellikle boşanma sonrasında ebeveynlerin yeniden evlilik yaşamaları da bireylerin ailesinin birleşmesine ilişkin umutlarının yok olmasına ve yaşadığı karamsarlığın artmasına neden olabilir. Anne-babanın ayrılmasıyla birlikte özellikle baba otoritesinden uzak kalan bireylerde öfke kontrolü konusunda sorunlar ortaya çıkma ihtimali de dikkate alınmalıdır.

4.3.4. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Öfke İfade Tarzı Alt Boyutlarında (Öfke Kontrol, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke) Anlamlı Bir Farklılık Var mıdır?

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda anne-babanın boşanma durumunun dışa vurulmuş öfke üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olduğu, fakat bastırılmış öfke ve öfke kontrol üzerinde anlamlı bir farklılığa neden olmadığı bulunmuştur. Bulgulara göre boşanmış ebeveyne sahip ergenlerin dışa vurulmuş öfkeleri, boşanmamış ebeveyne sahip ergenlerin dışa vurulmuş öfkelerine göre daha yüksek olduğu saptanmıştır (Bkz: Tablo 3-26).

Aynen sürekli öfkede olduğu gibi ergenlik döneminde yaşadığı gelişimsel krizlerin yanısıra boşanma sonrası ortaya çıkan krizlerle de mücadele etmesi bireyin yaşadığı dışa vurulmuş öfke duygusunun da artışını etkileyebilir. Boşanmayla beraber yaşadığı engellenme sonrasında öfkesini daha fazla dışa vurma eğilimi gösterebilir. Ayrıca anne-babanın ayrılmasıyla birlikte özellikle baba otoritesinden uzak kalan bireylerde öfkeyi içe atmayarak dışa vurma eğiliminin de artabileceği düşünülebilir.

4.4. Boşanmış Ebeveyne Sahip Ergenler ile Boşanmamış Ebeveyne Sahip Ergenlerin Benlik Saygısı Düzeyi, Anksiyete Düzeyi, Sürekli Öfke Düzeyi ve Öfke İfade Tarzları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Yapılan istatistiksel analizler sonucunda benlik saygısı düzeyi, kaygı düzeyi, sürekli öfke düzeyi ve öfke ifade ediş tarzları arasında anlamlı etkileşimler olduğu görülmüştür (Bkz: Tablo 3-27). Bulgulara göre bunlar:

- Benlik Saygısı düzeyi ile Anksiyete, Sürekli Öfke, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke düzeyleri arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır.

Ancak Benlik Saygısı ters puanlandığı için, Benlik Saygısı puanının düşük olması Benlik Saygısı'nın yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Benlik Saygısı arttıkça yukarıdaki değişkenler düşmektedir

- Benlik Saygısı düzeyi ile Öfke Kontrol düzeyi arasında negatif korelasyon bulunmaktadır.

Ancak Benlik Saygısı ters puanlandığı için, Benlik Saygısı puanının düşük olması Benlik Saygısı'nın yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Benlik Saygısı düştükçe öfke kontrolüde düşmektedir.

- Anksiyete düzeyi ile Sürekli Öfke, Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke düzeyleri arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır.
- Anksiyete düzeyi ile Öfke Kontrol düzeyi arasında negatif korelasyon bulunmaktadır.
- Sürekli Öfke düzeyi ile Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke düzeyleri arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır
- Sürekli Öfke düzeyi ile Öfke Kontrol düzeyi arasında negatif korelasyon bulunmaktadır.
- Öfke Kontrol düzeyi ile Dışa Vurulmuş Öfke ve Bastırılmış Öfke düzeyleri arasında negatif korelasyon bulunmaktadır.
- Dışa Vurulmuş Öfke düzeyi ile Bastırılmış Öfke düzeyi arasında pozitif korelasyon bulunmaktadır.

Araştırmada kullanılan ölçekler ve alt boyutlarının birbirleriyle ilişkisi incelendiğinde gerek sadece anne babası boşanmış grup (Bkz:Tablo 3.27a), gerek anne babası boşanmamış grup (Bkz:Tablo 3.27b), gerekse her iki grubun

birleşmesiyle oluşan toplam grupta (Bkz:Tablo 3.27), değişkenler arasında büyük ölçüde güçlü ilişkiye rastlanmıştır. Psikolojik özelliklerin birbirinden ayrışık ve özgül özellikler olmadığı düşünüldüğünde bu durumun beklenen bir sonuç olduğu görülmektedir.

Aile, aile bireyleri açısından duygusal bağlılık, sevgi, saygı temelinde kurulan bir kurum olmakla beraber işlevleri açısından ele alındığında toplumun devamını sağlayan nesilleri üreten onların sağlıklı yetişmesini sağlayan bir çatıdır. Ancak son yıllarda yapılan araştırmalara göre evlilik sayısı azalmakta boşanma sayısı ise gün geçtikçe artmaktadır. Boşanma hukuki, sosyolojik ve psikolojik etkileri olan bir süreçtir. Bunun yanısıra boşanma en çok çocuk ve ergenleri etkilemektedir.

Araştırma konusu olarak ele alınan boşanma ile ergenlerdeki benlik saygısı, anksiyete ve sürekli öfke ve öfke ifade tarzı düzeyleri arasındaki etkileşim incelendiğinde; Boşanmış ebeveynlerin lise birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan çocuklarının anksiyete ve sürekli öfkelerinin boşanmamış ebeveynlerin çocuklarından daha yüksek, benlik saygılarının ise daha düşük olduğu görülmüştür.

Bununla beraber, araştırmanın sonuçları, Fenerbahçe Lisesi, Kurtköy Lisesi, Pendik Lisesi ve Mevlana Liselerinde ölçeklerin uygulandığı örnekleme ve söz konusu zaman dilimiyle sınırlıdır. Ölçek uygulamalarına katılanların gönüllülük esasına göre seçilmiş olmasından dolayı ergenlerin tümüne ulaşamamış olması, ölçek uygulanan ergenlerin araştırmaya karşı tutumlarının araştırma sonucunu etkileyeceği dikkate alınmalıdır. Bununla beraber araştırma boşanmış ve boşanmamış ebeveynlerin liselerin birinci, ikinci, üçüncü sınıflarında okuyan ergen çocukları üzerinde

yapılmış, lise dördüncü sınıftaki üniversite sınavına hazırlanma stresinin ve kazanamama kaygısının sonucu etkileyeceği düşünülmüştür. Bu nedenle bu konuda daha sonra çalışacak araştırmacıların sınav stresinin boşanma sürecini yaşayan ergeni nasıl etkilediğini incelemesi yararlı görülmektedir.

Yukarıda değinildiği gibi boşanma ergen yaşamında önemli değişimlere yol açarak onu alıştığı düzenden koparmaktadır. Bu durum ergende üzüntü, mutsuzluk, kaygı, öfke, suçluluk gibi olumsuz duyguların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Ergenin boşanma sürecinde aldığı yaranın en aza indirilmesi için bazı önlemler alınabilir;

- Öncelikle boşanma gibi önemli değişimler yaratan bu süreç öncesinde boşanmanın ergene nasıl anlatılacağı konusunda bir uzmandan yardım alınması, boşanmanın ne olduğu, nedenleri ve boşanmadan sonra anne, baba ve ergenin yaşamında nelerin değişeceği ve nelerin değişmeyeceği konusunda ergene gerçekçi bilgiler verilmesi önerilir.
- Boşanma sürecinde, ebeveynlerin kendi aralarındaki çekişmelere ergeni taraf etmemeleri, onu birbirlerine karşı kullanmamaları, dolayısıyla ergenin, ebeveynlerden birini seçmek zorunda bırakılmaması önerilir.
- Boşanmayla beraber yaşanan mekân, şehir, okul, arkadaş ve sosyal çevredeki değişimin boşanmanın ergen üzerindeki olumsuz etkisini arttırabileceğinden hareketle değişikliğin en aza indirilmesi ve mümkünse zamana yayılması, geçişlerin kademeli olarak yapılması önerilir.

- Boşanma sürecinde ailelerin okulların rehberlik servislerini ergenin durumuyla ilgili olarak bilgilendirmesi ve bu konuda okul aile işbirliğinin sağlanması ergenin bu süreci en az zararla atlmasına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.
- Son yıllarda artan boşanmaların neden ve sonuçları sadece aileyi değil, tüm toplumu etkilemektedir. Mutlu bir toplumun mutlu ailelerden oluşacağından hareketle, üniversitelerin, aile ve sosyal politikalardan sorumlu bakanlığın, sivil toplum kuruluşlarının boşanmanın neden ve sonuçları konusunda araştırmalara ağırlık vermesi, bu araştırmaların sonucunda aile kurumunda akasayan yönlerin telafisine yönelik önlemler alması önemlidir. Buna göre, iş ve meslek geliştirme gibi ekonomik önlemlerden, “aile okulları” açılmaları, ebeveynlere aile içi doğru iletişim becerilerinin kazandırılması gibi eğitsel faaliyetlere kadar geniş bir yelpazede çözüm önerileri geliştirilmesi ve uygulamaya konulması yarar sağlayacaktır.

Bundan sonra bu konuda benzer araştırmalar yapacak araştırmacıların aşağıdaki konulara dikkat etmesi yararlı olacaktır;

- Bu araştırmada, popülasyondaki bireylerin terapi alıp almadıkları, anne-baba ile ilişkileri, ebeveynlerinin birbirleri ile ilişkisi boşanma sürecini nasıl yaşadıkları vb. hakkında detaylı bilgimiz olmadığından bu gibi faktörlerin sonuç üzerindeki etkisini görememekteyiz. Bu nedenle bundan sonra bu

konuda yapılan araştırmalarda bu faktörlerin göz önüne alınması yararlı olacaktır.

- Bu araştırmada, anne-babası boşanmış ergenlerin, anne-babası boşanmamış ergenlere nazaran daha düşük benlik saygısı, daha yüksek anksiyete, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfkeye sahip olduğu ve daha fazla sınıf tekrarı yaptıkları belirlenmiştir. Ayrıca yapılan analiz sonucunda cinsiyet değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan benlik saygısı, sürekli öfke ve bastırılmış öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği ve doğum sırası değişkenine göre tüm grupta ortaya çıkan sürekli öfke, öfke kontrol ve dışa vurulmuş öfke değerlerindeki anlamlı farklılıkların öfke kontrol puanında boşanmamış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülürken, boşanmış ebeveyne sahip ergenler grubunda görülmediği belirlenmiştir.

Bu sonuçlardan hareketle anne-baba arasındaki boşanmanın ergenlerin kendilerine yönelik saygılarının düşmesine neden olduğu, kaygı, sürekli öfke ve dışa vurulmuş öfke düzeylerinin artmasına, akademik başarılarının düşmesine neden olduğu ayrıca erkeklerin kızlara nazaran ve ilk-ortanca çocukların son çocuklara nazaran boşanmadan daha fazla olumsuz etkilendikleri söylenebilir.

Bu durum boşanmanın çocuklar üzerinde bazı olumsuz etkiler ortaya koyduğunu göstermektedir. Ancak her ne kadar bu araştırmada boşanmanın

olumsuz etkilerinden söz edilse de, boşanma her zaman ergen üzerinde olumsuz etkiler yaratmayabilir. Ebeveynlerin boşanma sürecini iyi yönetip yönetememeleri, boşanma sırasında ve sonrasında alınan uzman yardımları, terapiler, aile içi iletişim, ebeveynlerin birbirleri ile ilişkileri, ebeveynlerin ergen ile ilişkileri vb. bir çok faktör araştırma sonucunu etkileyebilir. Bu nedenle bundan sonra bu konu üzerinde çalışacak araştırmacıların bu faktörleri göz önüne almaları yararlı olacaktır.

- Araştırmacıların anne ve babanın şimdiki yaşının yanı sıra boşanma esnasındaki yaşlarının da sorması daha sağlıklı sonuçlara varmasını sağlayabilir. Bu sayede boşanmanın birey üzerindeki uzun ve kısa süreli etkilerinin de ayrıntılı bir şekilde incelenmesi mümkün olacaktır.
- Araştırmacıların anne-babanın eğitimin düzeyinin yanı sıra bireyin anne-babası ile aralarındaki ilişkiyi tanımlayabileceği sorularında sorması daha sağlıklı sonuçlara varmasını sağlayabilir. Bu sayede anne-baba eğitim düzeyi ile ebeveyn-çocuk arasındaki ilişkinin ve ergen birey üzerindeki etkilerinin de ayrıntılı bir şekilde incelenmesi mümkün olacaktır.
- Araştırmacıların kişisel bilgi formlarında baba mesleğinden ziyade babanın çalışma şartlarını ve gelirlerini sormaları daha sağlıklı sonuçlara varmasını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

- Adams, J. F. (1995). *Ergenliği Anlamak*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- Adams, G.R. (1973). Classroom Aggression: Determinants, Controlling Mechanisms and Guidelines for the Implementation of a Behavior Modification Program. *Psychology in the Schools*, 10(2), 155–168.
- Akdemir, D., & Çuhadaroğlu Çetin, F. (2008). Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Bölümüne Başvuran Ergenlerin Klinik Özellikleri. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 15(1), 5-13.
- Amato, P. R. (2000) The Consequences of Divorce for Adult and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62(4), 1269-1287.
- Amato, P. R., & Hohmann-Marriot (2007). A Comparison of High- and Low-Distress Marriages That End in Divorce. *Journal of Marriage and Family*, 69(3), 621-638.
- Andersen, J. D. (2001). Financial Problems as Predictors of Divorce: A Social Exchange Perspective. *Family Economics Educators*, 2001, 35-44.
- Arda, E. (2003). *Sosyal Bilimler El Sözlüğü*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arıkan, Ç. (1996). *Halkın Boşanmaya Karşı Tutumları*. Ankara:Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Arnett, J. J. (1999). Adolescent Storm and Stress, Reconsidered. *American Psychologist*, 54(5), 317-326.
- Asiltürk, A. (2004). Boşanma ve Velayet. *Popüler Psikiyatri Dergisi*, 17, 44.
- Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D. J., & Hoeksema, S. N. (2008). *Psikolojiye Giriş* (Yavuz A., Çev.). Ankara : Arkadaş Yayınevi.
- Attwell, K. C. (2006). *100 Questions & Answers About Anxiety*. Sudbury: Jones and Bartlett Publishers Inc.

- Averill, J. R. (1983). Studies on Anger and Aggression: Implications for Theories of Emotion. *American Psychologist*, 1145-1160.
- Aydın, B. (1996). Benlik Kavramı ve Ben Şemaları. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 8, 41-47.
- Aydın, B. (2005). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi*. Ankara: Nobel Basımevi.
- Azmitia, M. (2002). Self, Self-Esteem, Conflicts, and Best Friendships in Early Adolescence. T. M. Brinthaup & R. P. Lipka (Ed.) *Understanding Early Adolescent Self and Identity* içinde (s. 167-192). New York: State University of New York Press.
- Bahar, İ. H. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: USAK Yayınları.
- Balkaya, F. (2001). *Çok Boyutlu Öfle Envanteri'nin Geliştirilmesi ve Bazı Semptom Grupları ile Etkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Barlow, D. H. (2002). *Anxiety and Its Disorders: The Nature and Treatment of Anxiety and Panic* Second Edition. New York: Guilford Press.
- Bauman, L. (1997). *Teen-Age Problems and How to Solve Them*. New York: Carol Publishing Group
- Beck, A. T., & Emery, G. (2005). *Anksiyete Bozuklukları ve Fobiler Bilişsel Bir Bakış Açısı* (Veysel Ö., Çev.). İstanbul : Litera Yayıncılık.
- Benedek, E. P., & Brown, C. H. (1998). *How to Help Your Child Overcome Your Divorce*. Washington: American Psychiatric Press.
- Berger, K. S. (2009). *The Developing Person Through Childhood and Adolescence Eighth Edition*. New York: Worth Publishers.
- Berk, L. E. (2008). *Lifespan Development*. Boston: Pearson Education.
- Berkowitz, L. (1965). *The Concept of Aggressive Behavior: Some Additional Considerations. Advances in Experimental Social Psychology*. New York: Academic Press.
- Berkowitz, L. (1993). *Aggression: Its Causes, Consequences, and Control*. McGraw-Hill Education.
- Budak, S. (2000). *Psikoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Bulut, I. (1993). *Ruh Hastalığının Aile İşlevlerine Etkisi*. Ankara: Başbakanlık Kadın ve Sosyal Hizmetler Müsteşarlığı Yayınları.

- Butler, I., Scanlan, L., Robinson, M., Douglas, G., & Murch, M. (2009). *Divorcing Children Children's Experience of Their Parents' Divorce*. Great Britain: Jessica Kingsley Publishers.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İnan D. Erguvan S., çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Cervone, D., Pervin, L. A., & John, O. P. (2008). *Personality: Theory and Research*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Chung, Y., & Emery, R. (2010). Early Adolescents and Divorce in South Korea: Risk, Resilience and Pain. *Journal of Comparative Family Studies*, 41(5), 855-870.
- Clark, C. C. (2006). *Living Well with Anxiety*. London: Harper Collins Publishers.
- Clark, D. A., & Beck, A. T. (2010). *Cognitive Therapy of Anxiety Disorders Science and Practice*. New York: Guilford Press.
- Clark, L. (2000). *SOS Duygulara Yardım* (Yazgan G., Çev.). İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Clarke-Stewart, A., & Brentano, C. (2006). *Divorce Causes and Consequences*. USA: Yale University Press.
- Cloutier, R. (1982). *Theories de l'adolescence Psychologie de l'Adolescence*. (Bekir O., çev.). Quebec.
- Coopersmith, S. (1967). *The Antecedents of Self Esteem*. San Francisco: CAA Freeman.
- Corey, G. (1996). *Theory and Practice of Counseling and Psychotherapy Fifth Edition*. USA: Brooks/Cole Publishing Company.
- Cüceloğlu, D. (1998). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çelen, N. (1999). *Öğrenme Psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çivitçi, A. (2006). Ergenlerde Mantıkdışı İnanç ve Anksiyete İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(12), 27-39.
- Demo, D. H., & Acock, A. C. (1996). Family Structure, Family Process, and Adolescent Well-Being. *Journal of Research on Adolescence*, 6(4), 457 – 488.
- Dılmaç, B., Ekşi, H. (2008). Meslek Yüksek Okullarında Öğrenim Gören Öğrencilerin Yaşam Doyumları ve Benlik Saygılarının İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20, 279-289.
- DiTomasso, R. A., & Gosch, E. A. (2002). *Anxiety Disorders A Practitioner's Guide to Comparative Treatments*. New York: Springer Publishing Company.

- Doğan, M. (2003). Türk Medenî Kanunu'nun Evliliğin Genel Hükümleri Bakımından Getirdiği Yenilikler. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4), 93-129.
- Duran, A. (1999). Anksiyete ve Panik Ataklarında Hasta Değerlendirmesi ve Tedavisi. İstanbul: *Depresyon, Somatizasyon ve Psikiyatrik Aciller Sempozyumu*, 2-3 Aralık 1999, 145-156.
- Eggert, L. L. (1994). *Anger Management for Youth: Stemming Aggression and Violence*. Bloomington: National Educational Service.
- Ekşi, A. (1990). *Gençlik Döneminde Uyum Ve Davranış Sorunları*. B. Dikeçligil, & A. Çiğdem, *Aile Yazıları III Birey, Kişilik ve Toplum* içinde (ss. 269-278). Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Emanuel, R. (2000). *Ideas in Psychoanalysis Anxiety*. Cambridge: Icon Books Ltd.
- Erikson, E. H. (1968). *Identity Youth and Crisis*. USA: W. W. Norton & Company Inc.
- Erikson, E. H. (1977). *Childhood and Society*. Great Britain: Paladin Grafton Books.
- Feist, J., & Feist, G. J. (2004). *Theories of Personality Seventh Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Feldman, R. S. (2009). *Development Across the Life Span Fifth Edition*. New Jersey: Pearson Educational International.
- Feldman, R. S. (2011). *Essentials of Understanding Psychology Ninth Edition*. USA: The McGraw-Hill Companies.
- Fiyakalı, N. C. (2008). *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Lise Örencilerinin Sürekli Öfke Düzeyleri ve Öfke İfade Tarzlarının Bazı Değişkenler Açısından Karşılaştırılması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- Flouri, E. (2006). Parental Interest in Children's Education, Children's Self-Esteem and Locus of Control, and Later Educational Attainment: Twenty-Six Year Follow-Up of The 1970 British Birth Cohort. *British Journal of Educational Psychology*, 76(1), 41-55.
- Freedman, J. L., Sears, D. O., & Carlsmith, J. M. (1998). *Sosyal Psikoloji 3. Basım* (Ali D., Çev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Geçtan, E. (1990). *Psikanaliz ve Sonrası 4. Basım*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (1992). *Çağdas Yaşam ve Normal Dışı Davranışlar 8. Basım*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Geçtan, E. (2000). *İnsan Olmak (21. Basım)*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Greenwood, J., & Guner, N. (2009). Marriage and Divorce since World War II: Analyzing the Role of Technological Progress on the Formation of Households. *NBER Macroeconomics Annual 2008*, 23, 231-276.
- Ghinassi, C. W. (2010). *Anxiety*. Santa Barbara: Abc-Clio Llc.
- Gökçe, F. (2011). Türk Toplumunda Aile Yapısı. *Aile Sosyolojisi* (50-83). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Greenwald, A. G., & Pratkanis, A. R. (1984). The self. In R. S. Wyer & T. K. Srull (Eds.), *Handbook of social cognition* (pp. 129-178). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Griffin, J., Tyrrell, I., & Winn, D. (2007). *How to Master Anxiety A Practical Handbook*. Great Britain: HG Publishing.
- Guindon, M. H. (2010). *Self-Esteem Across the Lifespan Issues and Interventions*. New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Gullotta, T. P., & Adams, G. R. (2005). *Handbook of Adolescent Behavioral Problems*. New York: Springer Science+Business Media Inc.
- Guthman, L., & Robles-Piña, R. A. (Summer, 2002). Demographic and Educational Influences on the Self-Esteem of Adolescents from Divorced and Intact Families in Rural Areas. *Professional Issues in Counseling*. Retrieved January, 23, 2003, from <http://www.shsu.edu/~piic/summer2002/indexsummer02.html>
- Güneş, F. (2011). Aile, Evlilik, Akrabalık ve Hane. A. Kasapoğlu (Ed.) ve N. Karkıner(Ed.), *Aile Sosyolojisi* (28-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Günindi, Y., Giren, S. Y. (2011). Aile Kavramının Değişim Süreci ve Okul Öncesi Dönemde Ailenin Önemi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 2011.
- Hankins, G., & Hankins, C. (2000). *Prescription for Anger: Coping With Angry Feelings and Angry People*. Barclay Press.
- Hortaçsu, N. (1991). *İnsan İlişkileri*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Işıloğlu, B. (2006). *Anksiyete ve Depresyon Tanısı İle İzlenen Evli Kadınlarda Aile İçi Şiddetin Sosyo-Demografik Faktörler, Çift Uyum ve Hastalıkla İlişkisi*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi. İstanbul: Bakırköy Prof. Dr. Mahzar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi.
- İsмен, E. (2004). Duygusal Zeka ve Aile İşlevleri Arasındaki İlişki. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, 55-77.
- Jenks, R , & Everett, C. A (2002). *Divorce, Annulments, and the Catholic Church*. Binghamton: Haworth Press.
- John, O. P., Robins, R. W., Pervin, L. A.(2008). *Handbook of Personality Theory and Research Third Edition*. New York: The Guilford Press.

- Johnston, J. E. (2006). *Controlling Anxiety*. Indianapolis: Alpha Books.
- Johnston, J. R., Roseby, V., & Kuehne, K. (2009). *In the Name of the Child A Developmental Approach to Understanding and Helping Children of Conflicted and Violent Divorce*. New York: Springer Publishing Company.
- Jones, M., Peacock, M. (1992). Self- Reported Anger in Adolescents. *Health Values*, 16(2), 11-19.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2009). *Aile ve Aile Değişimi*.Mimarsinan Üniversitesi Ders Notları. <http://sosyolojik.wordpress.com/2009/04/24/aile-ve-aile-degisimi-2/>. Alıntı Tarihi: 11.03.2012
- Karakuş, S. (2003). *Anne-Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kasapoğlu, A. (2011). Sosyolojik Yaklaşımlar Temelinde Aile Kuramları. A. Kasapoğlu (Ed.) ve N. Karkıner(Ed.), *Aile Sosyolojisi* (28-48). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kaya, İ. (2003). Çocuk ve Ergenlerde Fiziksel Gelişim. G. Şendil (Ed) *Çocuk, Ergen ve Anne-Baba*. İstanbul: Melisa Matbaacılık.
- Kearney, C. A. (2005). *Social Anxiety and Social Phobia in Youth Characteristics, Assessment, and Psychological Treatment*. Dordrecht: Springer Science + Business Media Inc.
- Keskin, G., & Sezgin, B. (2009). Bir Grup Ergende Akademik Başarı Durumuna Etki Eden Etmenlerin Belirlenmesi. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 4(10), 3-17.
- Kıran Esen, B. (2003). Akran Baskı Düzeylerine ve Cinsiyetlerine Göre Öğrencilerin Risk Alma Davranışı ve Okul Başarılarının İncelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(20), 17-26.
- Knox, D., & Schacht, C. (2010). *Choices in Relationships An Introduction to Marriage and the Family Tenth Edition*. USA: Wadsworth, Cengage Learning.
- Koellhoffer, T. T., Murphy, M. M. , Banas, S. L. (2009). *Dealing with Frustration and Anger*. New York: Chelsea House Publishers.
- Kongar, E. (1970).Türkiye'de Aile: Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri. *Amme İdaresi Dergisi*, 3(2), 58-83.
- Korkmazlar, Ü., Beşpınar, F. U. (2011). *Tek Ebeveynli Aileler*. Ankara: T. C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Korkut, Y. (2003). Bir Geçiş Krizi Olarak Boşanma. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 23, 99-111.

- Kowalski, R., & Westen, D. (2011). *Psychology Sixth Edition*. United States: John Wiley & Sons, Inc.
- Köknel, Ö. (1997). *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Lamanna, M. A., & Riedmann, A. (2009). *Marriages & Families Making Choices in a Diverse Society*. Canada: Thomson Wadsworth.
- Lebowitz, M. L. (1985). Divorce and the American Teenager. *Pediatrics*, 76(4), 695-698.
- Leung, A. K. C., & Robson, L. M. (1990). Children of Divorce. *The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*, 110, 161-163.
- Lawrence, D. (2006). *Enhancing Self-Esteem in the Classroom* Third Edition. London: Paul Chapman Publishing.
- Lieberman, M. D., & Pfeifer, J. H. (2005). The self and social perception: Three kinds of questions in social cognitive neuroscience. In A. Easton & N. Emery (Eds.), *Cognitive Neuroscience of Emotional and Social Behavior* (pp. 195-235). Philadelphia: Psychology Press.
- Lindzey, G., Thompson, F., & Spring, B. J. (1988). *Psychology Third Edition*. New York: Worth Publishers.
- Lopez, F. G., & Thurman, C. W. (1986). A Cognitive-Behavioral Investigation of Anger Among College Students. *Cognitive Therapy and Research*, 10(2), 245-256.
- Madow, L. (1974). *Anger How to Recognize and Cope with It*. New York: Charles Scribner's Sons.
- Mahon, N. E., Yarcheski, A., & Yarcheski, T. J. (2003). Anger, Anxiety, and Depression in Early Adolescents From Intact and Divorced Families. *Journal of Pediatric Nursing*, 18(4), 267-273.
- Marks, I. M. (1987). *Fears, Phobias and Rituals Panic, Anxiety and Their Disorders*. New York: Oxford University Press.
- Martinez, I., & Garcia, J. F. (2007). Parenting Styles and Adolescents' Self-Esteem in Brazil. *Psychological Report*, 100, 731-745.
- McMahon, S. (2009). *Terapistim Yanımda*. İstanbul: Barış İlhan Yayınevi.
- Micucci, J. A. (2009). *The Adolescent in Family Therapy Harnessing the Power of Relationships Second Edition*. New York: Guilford Press.
- Miller, A. R., & Shelly, S. (2000). *The Complete Idiot's Guide to Personality Profiles*. Indianapolis : Alpha Books.

- Miller, P. H. (2004). *Theories of Developmental Psychology Fifth Edition*. New York: Worth Publishers.
- Moshman, D. (2011). *Adolescent Rationality and Development Cognition, Morality, and Identity Third Edition*. New York: Psychology Press.
- Mruk, C. J. (2006). *Self-Esteem Research, Theory, and Practice Toward a Positive Psychology of Self-Esteem*. New York: Springer Publishing Company.
- Mutlu, E. (2007). *Hemodiyaliz Hastalarının Sosyo-Demografik Özellikleri, Sosyal Destek Kaynakları ve Hastalık Sürecinin Benlik Saygısına Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Muuss, R. E. (1988). *Theories of Adolescence Fifth Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Nazlı, S. (2001). *Aile Danışmanlığı*. İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım.
- Nelson-Jones, R. (2003). *Danışma Psikolojisi Kuramları* (Füsun A., Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Nevid, J. S. (2009). *Psychology Concepts and Applications*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Nutt, D. J., Ballenger, J. E. (2003). *Anxiety Disorders*. Oxford: Blackwell Science Ltd.
- Organisation for Economic Co-Operation and Development (2011). *Doing Better for Families*. Paris: OECD Publishing.
- Okman, S (1999). *Ergenlik Dönemindeki Öfke İfade Tarzlarının Kendilik İmgesi Bağlamında İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Oktan, V., & Şahin, M. (2010). Kız Ergenlerde Beden İmajı ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 543-556.
- Onur, B. (2005). *Anılardaki Aşklar: Çocukluğun ve Gençliğin Psikoseksüel Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Öğretir, A. D., Demiriz, S. (2009). Anne Ev Ziyareti Eğitim Programının Annelerin Tutumlarına ve Empatik Eğilimlerine Etkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(1), 421-433.
- Öner, N. (1997). *Türkiye’de Kullanılan Psikolojik Testler Bir Başvuru Kaynağı*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.

- Öz, F., Arifoğlu, B. (2008). Boşanmış Aile Çocuklarına Hemşirelik Yaklaşımı. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 15(1), 76-84.
- Özer, A. K. (2005). *Ben Değeri Tiryakiliği*. İstanbul: Sistem Yayınları.
- Özgüven, E. İ (2000) . *Evlilik ve Aile Terapisi*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özgüven, E. İ (2003) . *Pikolojik Testler*. Ankara: PDREM Yayınları.
- Özkalp, E. (2002). *Aile Kurumu*. E. Özkalp (Ed.), *Davranış Bilimlerine Giriş* içinde (ss. 110-126). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özkan, İ. (1994). Benlik Saygısını Etkileyen Etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4 – 9.
- Öztürk, S. (2006). Anne Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Anne Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öztürk, M. O. (2004). *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* 10. Basım. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Parman, T. (1998). Ergenlik ve Psikanaliz. *Klinik Psikiyatri*, 2, 73-82.
- Pervin, L. A. (2003). *The Science of Personality, Second Edition*. Oxford: Oxford University Press.
- Pickhardt, C. E. (2006). *Helping Adolescents and Adults to Build Self-Esteem* Massachusetts: Adams Media.
- Plummer, D. (2006). *Helping Adolescents and Adults to Build Self-Esteem*. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Rachman, S. (2004). *Anxiety* Second Edition. East Sussex: Taylor & Francis Group Psychology Press Ltd.
- Rangha, R., & Sekhar, K. (2002). Divorce: Process and Correlates A Cross-Cultural Study. *Journal of Comparative Family Studies*, 33(4), 541 – 563.
- Richardson, S., & McCabe, M. P. (2001). Parental Divorce During Adolescence and Adjustment in Early Adulthood. *Adolescence*, 36(143), 467 – 489.
- Roberts, R. (2006). *Self-Esteem and Early Learning* Third Edition. London: Paul Chapman Publishing.
- Robin, A. L., & Novaco, R.W. (1999). Systems Conceptualization and Treatment of Anger. *Journal of Clinical Psychology*, 55(3), 325-337.

- Rolf, E. M. (1996). *Theories of Adolescence (Sixth Edition)*. New York: McGraw-Hill Companies.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the Adolescent Self-Image*. New Jersey: Princeton University Press.
- Roskies, E. (1998). *Savaş ya da Kaç Tepkisi: Strese Gönderilen İlk Tepkiler* (Nesrin H. Ş., çev). Nesrin H. Ş. (Ed.), *Stresle Başa Çıkma* içinde (ss. 23-26). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Saatçioğlu, Ö. (2001). Yaygın Anksiyete Bozukluğunun Tedavisi ve Yeni Yaklaşımlar. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 2001(11), 60-77.
- Sabiston, C. M., Sedgwick, W. A., Crocker, P. R. E., Kowalski, K. C., & Mack, D. E. (2007). Social Physique Anxiety in Adolescence An Exploration of Influences, Coping Strategies, and Health Behaviors. *Journal of Adolescent Research*, 22(1), 78-101.
- Sayar, K. (2008). Parçalanmış Ailelerde ve Çocuklarında Görülen Problemler. <http://www.kemalsayar.com/sayfalar.asp?s=158>
- Salecl, R. (2000). *On Anxiety*. New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Samat, M. (2010). *Evlilik Birliğinin Korunması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sandalcılar, A. R. (2012). İşsizlik Boşanmayı Etkiliyor Mu? Bölgesel Panel Nedensellik. *Ege Akademik Bakış*, 12(2), 225-238.
- Santrock, J. G. (2011). *Life Span Development Thirteenth Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Schave, D., & Schave, B. (1989). *Early Adolescence and the Search for Self*. New York: Praeger Publishers.
- Serin, N. B., Öztürk, S. (2007). Anne-Babası Boşanmış 9-13 Yaşlarındaki Çocuklar ile Aynı Yaş Grubundaki Anne-Babası Boşanmamış Çocukların Benlik Saygısı ve Kaygı Düzeyleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 117-128.
- Shaffer, D. R. (2009). *Social and Personality Development, Sixth Edition*. United States: Wadsworth, Cengage Learning.
- Sharkin, B.S. (1988). The Measurement and Treatment of Client Anger in Counselling. *Journal Of Counselling And Development*, 66, 361-365.
- Sigelman, C. K., & Rider, E. A. (2009). *Life-Span Human Development*. Belmont: Wadsworth, Cengage Learning.

- Smead Morganett, R. (2005). Yaşam Becerileri: Ergenler İçin Grupla Psikolojik Danışma Uygulamaları (Güçray S. Kaya A. Saçkes M., Çev.). Ankara : Pegem A Yayıncılık.
- Smetana, J. W. (2011). *Adolescents, Families, and Social Development How Teens Construct Their Worlds*. New York: Wiley-Blackwell.
- Starcevic, V. (2010). *Anxiety Disorders in Adults A Clinical Guide Second Edition*. New York: Oxford University Press, Inc.
- Stein, J. S., & Oler, C. S. (2010). Emotional and Legal Considerations in Divorce and Relocation: A Call for Alternative Dispute Resolution. *The Journal of Individual Psychology*, 66(3), 290-301.
- Stein, D. J., Hollander, E., & Rothbaum, B. O. (2009). *Textbook of Anxiety Disorders*. Washington DC: American Psychiatric Publishing, Inc.
- Steinberg, L. (2005). *Adolescence Seventh Edition*. New York: McGraw-Hill.
- Stephen, D. S. (2004). *Anger Experience in Violent and Non-Violent Male Offenders*. Florida: University of Miami.
- Størksen, I., Røysamb, E., Holmen, T. I., & Tambs, K. (2006). Adolescent Adjustment and Well-Being: Effects of Parental Divorce and Distress. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47, 75-84.
- Sun, Y. (2001). Family Environment and Adolescents' Well-Being Before and After Parents' Marital Disruption: A Longitudinal Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 63, 697 – 713.
- Sun, Y., & Li, Y. (2002). Children's Well-Being During Parents' Marital Disruption Process: A Pooled Time-Series Analysis. *Journal of Marriage and Family*, 64, 472 – 488.
- Sungur, M. Z. (1997). Fobik Bozukluklar. *Psikiyatri Dünyası*, 1, 5-11.
- Şentürk, Ü. (2008). Aileye Karşı Güncel Riskler. *T.C. Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Eğitim - Kültür ve Araştırma Dergisi*, 4(14), 7-32.
- Tangney, J. P., Hill-Barlow, D., Wagner, P. E., Marschall, D. E., Borenstein, J.K., Sanftner, J., Mohr, T., & Gramzow, R. (1996). Assessing Individual Differences in Constructive Versus Destructive Responses to Anger Across Lifespan. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(4), 780-796.
- Tavris, C. (1989). *Anger: Misunderstood Emotion*. New York: Simon & Schuster.
- Thomas, S. P. (1993). *Anger and Its Manifestations in Women*. New York: Springer Publishing.

- Tracy, J. L., Robins, R. W., & Tangtey, J. P. (2007). *The Self-Conscious Emotions Theory and Research*. New York: The Guilford Press.
- Tufan, B. (1990). Benlik Saygısı Kavramı ve Yaşam Boyunca Benlik Saygısının Gelişimi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Dergisi*, 8 (1-2-3), 29-40.
- Tüzün, O., Sayar, K. (2006). Bağlanma Kuramı ve Psikopatoloji. *Düşünen Adam*, 19(1), 24-39.
- Uçan, Ö., Yazar, H., Sayıl, I. (2006). Bir Boşanma Olgusunun Dört Kurama Bağlı Olarak Değerlendirilmesi. *Kriz Dergisi*, 14(2), 23-29.
- Ulutürk, E. (2006). *Antihipertansif Kullanılan Bireylerin Öfke ve Öfke Duygusunu İfade Düzeylerinin Belirlenmesi*. Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Uncu, Y. (2002). Aile Psikolojisi. D. Gökdağ, *Aile Psikolojisi ve Eğitimi* (1-10). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- United Nations (1991). *Handbook of Vital Statistics System and Methods Volum I: Legal, Organizational and Technical Aspects*. New York: United Nations Publications.
- Üstün, E., Akman, B. (2002). Korunmaya Muhtaç Çocukların Benlik Algılarının İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 229-233.
- Vanin, J. R., & Helsley, J. D. (2008). *Anxiety Disorders A Pocket Guide for Primary Care*. New Jersey: Humana Press.
- Wallerstein, J. S., & Lewis, J. M. (2004). The Unexpected Legacy of Divorce Report of a 25-Year Study. *Psychoanalytic Psychology*, 21(3), 353-370.
- Walker, L.S., & John, J. W. (1986). The Social Context of Adolescent Self-Esteem. *Journal of Youth and Adolescence*, 15(4), 315-322.
- Walper, S., Kruse, J., Noack, P., & Schwarz, B. (2004). Parental Separation and Adolescents' Felt Insecurity With Mothers: Effects of financial hardship, interparental conflict, and maternal parenting in East and West Germany. *Marriage & Family Review*, 36(3-4), 115-145.
- Wolfelt, A. D. (2008). *The Wilderness of Divorce*. Fort Collins: Companion Press.
- Wolman, B. B. (1998). *Adolescence Biological and Psychosocial Perspectives*. Connecticut: Greenwood Press.
- Wilkinson, R. B. (2004). The Role of Parental and Peer Attachment in the Psychological Health and Self-Esteem of Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, 2(20), 479-493.

- Yalom, I. (2000). *Varoluşçu Psikoterapi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yavuzer, H. (1996). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yavuzer, H. (2005). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Yılmaz, T., Fidan, F. (2006). Kadın Açısından Boşanma: Yeni Bir Başlangıç mı? Ya da Son mu?. *Tabuları Aşmak Temalı 2. Uluslar Arası Kadın Araştırmaları Konferansı*. Kıbrıs : Doğu Akdeniz Üniversitesi.
- Yörükoğlu, A. (2004). *Çocuk Ruh Sağlığı Çocuğun Kişilik Gelişimi, Eğitimi ve Ruhsal Sorunları*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Yörükoğlu, A. (2007) . *Gençlik Çağı Ruh Sağlığı ve Ruhsal Sorunları*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Zeidner, M., & Matthews, G. (2011). *Anxiety 101*. New York: Springer Publishing Company
- Zgourides, G. (2000). *Developmental Psychology*. USA: IDG Books Worldwide.
- <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>